

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES č. 1/2018, roč. 18

Inštitút histórie

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity

Ul. 17. novembra 1

080 78 Prešov

IČO

ahp@unipo.sk

<http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/veda/AHP>

Redakčný kruh:

Patrik Derfiňák (Prešov)
Lubica Harbulová (Prešov)
Roman Holec (Bratislava)
Peter Kónya (Prešov)
Albert Kotowski (Bonn)
Eva Kowalská (Bratislava)
Rastislav Kožiak (Banská Bystrica)
Igor Lichtej (Užhorod)
Marie Marečková (Brno)
Slavomír Michálek (Bratislava)
Klára Papp (Debrecen)
László Pószán (Debreczen)
Karl W. Schwarz (Wien)
Waclaw Wierzbieniec (Rzeszów)

Redakčná rada:

Jozef Baďurík, Milan Belej, Miloslava Bodnárová, Miroslav Daniš, Patrik Derfiňák (predseda), Lubica Harbulová, Martin Javor, Nadežda Jurčišinová, Peter Kónya, Peter Šturák, Peter Švorc, Marián Vizdal

Redakcia:

Patrik Derfiňák, zodpovedný redaktor, Lucia Šteflová, Erik Ondria, Veronika Drábová

Dátum vydania: jún 2018

Za obsah príspevkov zodpovedajú jednotliví autori.

©Inštitút histórie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

ISSN 1336-7528

Evidenčné číslo MK SR: EV 4274/11

OBSAH

ŠTÚDIE	5
<i>Peter Kónya:</i> Viac ako dobrí susedia? Poľsko-uhorské vzťahy v období protihabsburských povstaní	7
<i>Lucia Šteflová:</i> Proces osamostatňovania sa evanjelických fílií v Nitrianskom senioráte v druhej polovici 19. storočia	21
<i>Patrik Derfiňák:</i> Hrabkov v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia	32
<i>Lukáš Hedmeg:</i> Pavol Socháň a jeho pôsobenie na pôde slovenského spolku Detvan v Prahe	80
<i>Ivanna Luchakivska:</i> Activity of repressive-punitive authorities in Drohobych region (1939 – 1941 PP.)	96
ŠTÚDIE	105
<i>Annamária Kónyová:</i> Krátky prehľad o dejinách a činnosti delolejárskej dielne v Prešove na prelome 15. a 16. storočia	107
KRONIKA, RECENZIE, GLOSÝ	115

CONTENS

ARTICLES	5
<i>Peter Kónya:</i> More than good neighbours ? Polish – Hungarian relations in the period of Anti-Habsburg uprisings	7
<i>Lucia Šteflová:</i> The process of separation of Evangelical congregations in the Diocese of Nitra in the second half of the 19th century	21
<i>Patrik Derfiňák:</i> Hrabkov in the second half of the 19th and the beginning of the 20th century.....	32
<i>Lukáš Hedmeg:</i> Pavol Socháň and his activities in Slovak association Detvan in Prague	80
<i>Ivanna Luchakivska:</i> Activity of repressive-punitive authorities in Drohobych region (1939-1941 PP.).....	96
 ARTICLES	 105
<i>Annamária Kónyová:</i> A brief overview of the history and activities of the cannon metal founder workshop in Prešov at the turn of the 15th and 16th centuries.....	107
 CHRONICLE, REVIEW, ANNOTATIONS	 115

ŠTÚDIE
ARTICLES

VIAC AKO DOBRÍ SUSEDIA? POLSKO-UHORSKÉ VZŤAHY V OBDOBÍ PROTIHABSBURSKÝCH POVSTANÍ

Peter KÓNYA

KÓNYA, Peter. More than good neighbours? Polish – Hungarian relations in the period of Anti-Habsburg uprisings. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2018, vol. 18, no. 1, p. 7 – 20.

Relations between Hungary and Poland, two major powers in the East of Europe, have traditionally been very good. For centuries, the two kingdoms had been related also thanks to the royal dynasty, or even personal union during the reign of Louis the Great of Anjou and Vladislaus I, II and Louis II Jagiello at a later date. These relations were further strengthened in the early centuries of the early modern period. In the period of internal fights and after the tragic battle of Mohács, the King of Poland was a close ally and, ultimately, the father-in-law of King John Zápolya, and in a few decades later, Poland gained a new monarch in the person of Voivode of Transylvania – Stephen Bathory. In the following century, a part of the Polish nobility twice offered the Crown to the Transylvania counts but the tragic end to the expedition of George II Rákóczi ceased the plans. Poland-Hungary relations strengthened also in other areas during the 16th -17th centuries. Poland was the most important trading partner of Hungary exporting wine and, in particular, a number of specialized crafts. Fighting against the expansion of the Ottoman Empire, and the common defence of Christianity brought both of the countries closer. Broad contacts and good relations between Poland and Hungary, though not without conflict, continued to deepen in the second half of the 17th century during the greatest anti-Habsburg uprisings. Relations between the Polish State and the nobility, and the Hungarian rebels reached a new level and in the second half of the 17th century after the conclusion of peace between Poland and Turkey. This is evidenced by the Treaty of Warsaw signed by France, Poland, Transylvania and kurucs in May 1677, according to which the French King should have enlisted several thousand troops in Poland for the Hungarian insurgents. Jan Sobieski maintained good relationships with Imrich Thököly, and tried hard to become a mediator during the peace negotiations after the victory on the Kahlenberg mountain, when the leader of the kurucs had got into isolation. However, they were not able to avoid conflict such as the looting by Lithuanian troops in Hungary and the Sobieski's unsuccessful effort to conquest Košice and Prešov. During the preparation of a new uprising, Poland took an important place in Francis II Rákóczi and Nicholas Bercsényi's plans. In their plans, they relied on the Polish king Augustus II to fight Leopold as he had backed the Russian Tsar Peter I in the war against the Swedish King Charles XII. Though their plans had not been accomplished Poland granted asylum to both leaders of resistance in 1701 – 1703 when they stayed mostly on Sieniawski's estates in Brzežany. During the uprising, negotiations with Tsar Peter I, an ally of insurgents, took place. They were terminated by the conclusion of another Treaty of Warsaw in 1707. In autumn 1709 Rákóczi accepted Palatine Potocký with four thousand soldiers thanks to which they won the Romhányi battle

in January 1710. At the close of the uprising, its leading personalities along with hundreds of ordinary kurucs found asylum in Poland.

Key words: Poland, Hungary, Anti-Habsburg uprisings, 17th century.

Vzťahy medzi Uhorskom a Poľskom, dvoma mocnosťami na východe Európy a zároveň baštami západnej civilizácie na hraniciach ortodoxného a islamského sveta, boli tradične od stredoveku veľmi dobré. Obidve kráľovstvá boli po stáročia spriaznené aj vďaka panovníckej dynastii, či dokonca personálnej únii za vlády Ľudovíta Veľkého z Anjou alebo neskôr Vladislava I., II. a Ľudovíta II. Jagelonského. Tieto vzťahy sa ešte viac upevnili v prvých storočiach raného novoveku. V období vnútorných zápasov po tragickej bitke pri Moháči bol poľský kráľ blízkym spojencom a nakoniec aj svokrom kráľa Jána Zápoľského a o niekoľko desaťročí získalo Poľsko nového silného panovníka v osobe sedmohradského kniežata Štefana Báthoryho. V nasledujúcom storočí časť poľskej šľachty ešte dvakrát ponúkla korunu sedmohradským kniežatám, tragický koniec výpravy Juraja II. Rákócziho však ukončil tieto plány. Poľsko-uhorské vzťahy sa v 16. – 17. storočí upevňovali aj v ďalších oblastiach. Poľsko bolo najvýznamnejším obchodným partnerom Uhorska, kam vyvážalo najmä víno a viaceré špecializované remeselné výrobky. Obidve krajiny zblížoval takisto boj proti osmanskej expanzii a spoločná obrana kresťanstva. V tom období sa zrodili aj úzke kontakty medzi poľskou a uhorskou šľachtou, dodnes rezonujúce v známom prísloví: „Poľak Vęgr dwa bratranki...“ Všestranné kontakty a dobré vzťahy medzi Poľskom a Uhorskom, aj keď neboli bez konfliktov, sa ďalej prehĺbili v druhej polovici 17. storočia, počas najväčších protihabsburských povstaní. Uhorská protihabsburská opozícia mala tradične dobré vzťahy s Poľskom, najmä s poľskou šľachtou. Tieto dobré kontakty mali, popri susedskom povedomí, viaceré príčiny. Poľská šľachta bola vtedy najsilnejším stavom v krajine a svojou mocou i sebavedomím bola tak vzorom pre veľkú časť uhorských stavov. Stav obidvoch krajín zblížovalo aj osmanské nebezpečenstvo, rovnako ohrozujúce kráľovstvá na oboch stranách Karpát. Uhorská a poľská šľachta udržiavala úzke kontakty, pričom nemala zrejme ani veľké jazykové problémy. V komunikácii sa mohla popri všeobecne známej latinčine iste oprieť aj o znalosť slovenčiny nemalou časťou uhorského zemanstva.

Na novú úroveň sa dostali vzťahy medzi poľským štátom a šľachtou a uhorskými povstalcami v druhej polovici 70. rokov, po uzavretí mieru medzi Poľskom a Tureckom. Aj keď Osmanská ríša vstúpila vzápätí do vojny s Ruskom (čo opäť oddialilo výpravu na Viedeň), Ľudovít XIV. sa rozhodol využiť kurucov na oslabenie habsburskej monarchie. Výsledkom rokovaní francúzskeho vyslanca vo Varšave markíza Bethuné bolo podpísanie zmluvy medzi Francúzskom, Poľskom, Sedmohradskom a kurucmi vo Varšave 27. mája 1677. Podľa nej mali kuruci po-

skytnúť 13-tisíc vojakov pod vedením generála Michala Telekiho, ktorým mal francúzsky kráľ vyplácať ročne 100-tisíc toliarov.¹ Okrem nich dal naverbovať v Poľsku pre kurucov ďalších šesťtisíc vojakov.²

Keď sa v nasledujúcom roku dostal na čelo uhorských povstalcov gróf Imrich Thököly, poľský kráľ bol stále jedným z jeho najbližších spojencov. Po nevydarenom Wesselényiho sprisahaní poľská šľachta sympatizovala s uhorskými nespojencami, s ktorými ju spájali spoločné stavovské záujmy. Vyvrcholením tejto spolupráce bola už spomínaná Varšavská zmluva z r. 1677 a následné verbovanie vojakov pre povstalcov v Poľsku za peniaze francúzskeho kráľa. Tieto poľské pluky v sile asi štyritisíc mužov sa zúčastnili bojov v prvých dvoch rokoch povstania. Po uzavretí Nymvegenského mieru a zmeny postoja Francúzska ku kurucom sa však poľskí žoldnieri vrátili do vlasti. Zároveň sa však zmenil aj vzťah poľského kráľa k Thökölymu a k jeho kurucom. Jan Sobieski sa už na sklonku 80. rokov začal odvracať od orientácie na Francúzsko³ a po ukončení vojny osmanského sultána s ruským cárom hľadal spojencov proti najväčšiemu nepriateľovi, Osmanskej ríši. Už v roku 1679 odišli z kuruckého vojska poľské jednotky.⁴ Ďalší obrat v poľsko-kuruckých vzťahoch priniesol rok 1683, keď počas príprav ťaženia ku Viedni uzavrel Jan Sobieski spojeneckú zmluvu s Leopoldom o vzájomnej pomoci proti Osmanom. Thököly sa práve vtedy pripravoval na paralelnú výpravu s tureckou armádou a vojenské stretnutie bývalých spojencov tak bolo otázkou času.

S uhorskými povstalcami sympatizoval takisto poľský kráľ Jan Sobieski, ktorý sa však ako člen protiosmanskej koalície dostal do ozbrojeného stretu s kurucmi, vtedy sultánovými spojencami. Sobieski už na sklonku 70. rokov udržiaval dobré vzťahy s vodcom kurucov, ktoré po uzavretí dohody kráľa s Leopoldom ochladli. V poľskej zahraničnej politike malo však Uhorsko významné postavenie a poľský kráľ nechcel úplne pretrhnúť kontakty s uhorskými stavmi.⁵ Preto ešte predtým ako odtiahol ku Viedni, vyslal na začiatku augusta k Thökölymu posolstvo s vý-

---

¹ Okamžite poskytol kurucom 20-tisíc toliarov.

² Magyarország története 3/1, 2. 1526 – 1686. Ágnes R. Várkonyi (ed.). Budapest 1985, s. 1221.

³ Francúzska orientácia poľského kráľa bola do veľkej miery motivovaná snahou o zabezpečenie pruského alebo uhorského trónu pre jeho syna Jakuba. Francúzsko-švédsko-poľská koalícia však utrpela v Prusku porážku a udalosti v Uhorsku sa tiež nevyvíjali podľa kráľových predstáv. Pozri tiež: KOPECZI, B. La France et La Hongrie au debut du 18e siècle. In *Étude d'histoire des relations diplomatiques et d'histoire des idées*. 1 vol. Budapest : éd. de l'Académie, 1971.

⁴ Pozri tiež: HOPP, L. Jan III Sobieski et les „mécontents“ hongrois dans les traditions hungaro-polonaises da la littérature politique. In *Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae*. 1984, roč. 26, č. 3 – 4, s. 411 – 435.

⁵ Mal na to aj osobné dôvody, pričom ho popri spoločnej protitureckej obrane motivovala najmä snaha o získanie uhorského trónu pre svojho syna Jakuba.

zvou, aby sa nezapájal do ozbrojených stretov a na východe nepodnikal vpády na poľské územie.⁶

Je tak samozrejmé, že vodca kurucov po rozprášení osmanského vojska pri Viedni práve s osobou Jana Sobieskeho spájal svoje nádeje na dohodu s panovníkom. Poľský kráľ po víťazstve na Kahlenbergu triumfálne vtiahol do Viedne, kde nechal odslúžiť ďakovnú omšu za víťazstvo. To však výrazne naštrbilo jeho aj tak nie práve ideálny vzťah s Leopoldom, ktorý mu tento čin nemohol odpustiť.

Po víťazstve spojencov pri Viedni sa Thökölymu dramaticky zúžili možnosti pre diplomatické aktivity vo vzťahu k západným mocnostiam. Jediný, do koho mohol v tejto situácii vkladať nádeje pri sprostredkovaní mierových rozhovorov, bol poľský kráľ Jan Sobieski. Zástupcovia vodcu kurucov Daniel Absolon a Kazimierz Ghiza po prvý raz navštívili Jana Sobieskeho v jeho tábore 20 septembra. Thököly sa rozhodol využiť vhodný okamih pre rokovanie, zdôrazňujúc, že jeho neuposlušnosť veľkovezírových výziev umožnilo víťazstvo na Kahlenbergu a pokračovanie vojny s Osmanmi vytvorilo priestor pre možné využitie dvoch desiatok tisíc kurucov pre koaličné vojská. Rozhovory však stroskotali na nerozhodnosti vodcu kurucov, ktorý sa nedokázal odpútať od záväzkov k Osmanskej ríši, nepriateľstva k Leopoldovi a najmä od svojho „Hornouhorskeho kniežatstva“.⁷

Práve po bitke sa uskutočnilo ďalšie stretnutie Thökölyho vyslancov s poľským kráľom. Knieža na rokovaní zastupovali Daniel Absolon, Juraj Gerhard a gróf Žigmund Drugeth. Keďže im však Thököly nedal žiadnu inštrukciu s konkrétnymi podmienkami uzavretia mieru, opakovali staré požiadavky, ako bolo uznanie práva na držbu trinástich stolíc, vyčlenenie zimovísk po banské mestá a garantovanie stavovských slobôd. Rokovania opäť skončili neúspechom. Karol Lotrinský odmietol v Ostrihome delegáciu vôbec prijať a Sobieski žiadal reálne kompromisné mierové podmienky. Zároveň sa ešte viac zhoršili vzťahy poľského kráľa s Leopoldom, a to aj v dôsledku jeho angažovania sa v záujme povstalcov. Sobieskeho aktivity si vo Viedni správne vysvetľovali v kontexte jeho záujmu o svätoštefanskú korunu pre jeho syna Jakuba a dali mu jasne najavo nežiadúcnosť jeho mediátorstva.⁸

Samozrejme, v tejto atmosfére sa neúspechom skončil aj tretí pokus o mierové rozhovory medzi Karolom Lotrinským, Janom Sobieskim a Thökölyho delegátmi, prebiehajúci 5. novembra v tábore habsburského vojska v Šahách. Vodcu povstalcov na nich popri Absolonovi, Gerhardovi a Drugethovi zastupovali aj Michal Nagy Lessenyei a Pavol Szepessy. Už na začiatku rokovania pobúrilo sebatitulo-

⁶ V tom prípade hrozil vodcovi povstalcov vyplienením jeho hornouhorských majetkov v susedstve poľských hraníc.

⁷ Povstalecký štát na čele s Thökölym, pod osmanským protektorátom.

⁸ VARGA, J. *Válaszúton. Thököly Imre és Magyarorszáág 1682-1684-ben*. Budapest 2007, s. 209.

vane Thökölyho ako kniežata a jeho vystupovanie v mene uhorských stavov. Napokon stroskotali na jeho požiadavkách, ktoré po dobytí Ostrihomu už neboli reálne. Naďalej totiž žiadal odstúpenie trinástich hornouhorských stolíc, uznanie svojho kniežatstva a prímerie počas rozhovorov. Karol Lotrinský bol ochotný iba garantovať potvrdenie stavovských práv a slobôd, zvolanie krajinského snemu a navrátenie skonfiškovaných majetkov. Žiadal však bezpodmienečnú kapituláciu kuruckých vojsk a odovzdanie Košíc. Thökölyho delegáti tieto požiadavky odmietli a rokovania sa skončili. Po neúspechu rozhovorov v Šahách prestal Thököly vyvíjať ďalšie aktivity v záujme vyrovnania sa s panovníkom a obnovil svoj vzťah k Osmanskej ríši. Skončilo aj jeho „priateľstvo“ s poľským kráľom, ktorého obvinil zo zodpovednosti za stroskotanie mierových rokovaní s panovníkom.⁹

Po rozchode Thökölyho s Janom Sobieskim získali kuruci na krátky čas nového nepriateľa v poľskom vojsku, početne silnejšom než všetky poľné oddiely povstalcov. Ostatne už od septembra museli kurucké posádky na severe Horného aj Dolného Uhorska čeliť náporu asi desiatich tisícov litovských jazdcov, ktorí na svojom oneskorenom pochode ku Viedni plienili Spišskú, Liptovskú a Oravskú stolicu.¹⁰ Po spojení s habsburskými jednotkami postupovali smerom do Novohradu, kde sa zmocnili kuruckých hradov Halič a Divín. Potom obsadzovali menšie pevnosti, ovládané Osmanmi, ako Novohrad, Buják, Hollókö a Sečany.¹¹

Podstatne väčším nebezpečenstvom pre kurucké územie bola hlavná Sobieskeho armáda, ktorá sa po neúspešných rokovaniach vydala na pochod smerom k Tise, kde jej Leopold povolil prezimovanie. Thököly v polovici novembra poslal väčšiu časť svojich jednotiek do oblasti medzi Košicami a Užhorodom, aby znemožnil Poliakom zaujatie tejto oblasti. Hlavné Sobieskeho sily po spojení s litovskou jazdou sa vtedy nachádzali pri hrade Sečany, odkiaľ po prvých silných mrazoch a snežení postupovali cez Rimavskú Sobotu smerom ku Košiciam. Na sklonku novembra sa poľské vojsko priblížilo ku Košiciam a žiadalo otvorenie mestských brán. Kurucká posádka však kládla taký tvrdý odpor a podnikala ničivé výpady proti Sobieskeho tábora, že kráľ sa čoskoro rozhodol od mesta odísť a obsadiť slabšie bránený Prešov.¹²

Menej početnej prešovskej posádke poslal Thököly na pomoc jazdecký oddiel v sile 150 jazdcov pod vedením plukovníka Juraja Ottlyka, ktorý dorazil do mesta

⁹ Získal tak ďalšieho nepriateľa, s ktorým muselo jeho zmenšujúce sa vojsko v nasledujúcich mesiacoch bojovať.

¹⁰ SEMKOWICZ, W. Litovské vojsko Sobieskeho na Slovensku r. 1683. In *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. 1933 – 1934, roč. 27 – 28, 1 – 9, 3 – 10.

¹¹ SEMKOWICZ, W. Litovské vojsko Sobieskeho na Slovensku r. 1683. In *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. 1933 – 1934, roč. 27 – 28, 1 – 9, 11 – 20.

¹² Ottlyk György önéletírása. In *Történelmi naplók. 1663 – 1719*. Ed. Kálmán Thaly. Budapest 1875, s. 20 – 21.

2. decembra 1683. O dva dni sa objavilo pred hradbami niekoľkotisícové poľské vojsko, ktoré 4. decembra spustošilo susedný Solivar a Kelemeš (Lubotice). Meštania spolu s kurucmi odmietli výzvy poľského kráľa na vydanie mesta i na prijatie jeho armády na prezimovanie. V nasledujúcich dňoch obrancovia mesta nielen úspešne odolávali útokom Poliakov, ale denne podnikali výpady na slabo chránené poľské pozície. Napokon sa Sobiesky, ktorého vojsko trpelo hladom a zimou, vzdal obliehania a cez Sabinov odtiahol do Starej do Lubovne.¹³

Plukovník Ottlyk vo svojej autobiografii po rokoch takto opísal obliehanie Prešova Sobieskeho vojskom: „*Poľský kráľ potom od Ostrihomu prešiel popri Iplí k Rimavskej Sobote, odtiaľ smerom na Miškovec až ku Košiciam, mysliac si, že mu ich vydajú; avšak tieto mestá, teda Košice a Prešov, dobre opevnené a zásobené, ani nepomýšľali na to, že by sa zadarmo vzdali: keďže v Prešove bol slabý veliteľ, vyslal ma pán Thököly z Debrecína zo 150 vybranými jazdcami do Prešova, prikázuc veliteľovi, aby mi bol vo všetkom k dispozícii. Keď som tak 2. decembra dorazil do Prešova, poľský kráľ bol vtedy pri Košiciach, kde kuruci spôsobili Poliakom dosť škôd, často podnikajúc výpady, veľa ich sekali z bokov i zozadu a mnohých zajali. Dňa 5. toho istého mesiaca prišiel poľský kráľ ku Prešovu a ten spolu s celým táborom oblahol; tam nás však našiel pevne odhodlaných. Potom k nám kráľ vyslal Michala Lesenyeiho, odkázuc, aby sme vydali mesto oproti kapitulácii – na to však okrem našich zbraní nedostal inú odpoveď, zotrval tam s vyhrážkami po štyri dni, kým by sa bol rád utáboril v Prešove. Každý deň som so svojimi vojakmi podnikal výpady a spôsobil som Poliakom veľa škôd; priviedol som do mesta tolko zajatcov, že každý mešťan mal poľského sluhu, na poliach pritom vo veľkom počte ležali poľské telá, niesol sa chýr, že počas ich prechodu v 13 stoliciach zahynulo 15-tisíc Poliakov. Spod Prešova sa poľský kráľ odobral k Sabinovu, ktorý pre jeho slabosť okamžite obsadil a nechal v ňom svoju posádku. So svojimi vojskami potom odtiahol na Spiš do Starej Lubovne a odtiaľ do Poľska.*“¹⁴

Ďalšia kapitola poľsko-uhorských vzťahov sa začala písať počas nasledujúceho povstania, pod vedením Františka II. Rákócziho. Potom ako na jar 1701 došlo k vyzradeniu Rákócziho korešpondencie s Ludovítom XIV., uchýlil sa Mikuláš Bercsényi s niekoľkými ďalšími účastníkmi pripravovaného odboja do Poľska. V Poľsku sa Bercsényi zaoberal plánmi na prípravu povstania, tentoraz už v konkrétnych medzinárodných podmienkach vojny o španielske dedičstvo, medzi Ludovítom XIV. a Leopoldom I. s jeho spojencami.¹⁵ Akiste kvôli dobrým vzťahom s poľskými magnátmi i jeho momentálnej situácii prikladal vo svojich úvahách

¹³ Ottlyk György önéletírása. In *Történelmi naplók. 1663 – 1719*. Ed. Kálmán Thaly. Budapest 1875, s. 20 – 21.

¹⁴ Ottlyk György önéletírása. In *Történelmi naplók. 1663 – 1719*. Ed. Kálmán Thaly. Budapest 1875, s. 20 – 21.

¹⁵ Veľká Británia, Nizozemsko a Prusko.

mimoriadny význam práve Poľsku. Po dramatickom úteku z väzenia sa dostal do Poľska aj Františe II. Rákóczi a 24. novembra sa stretol v kláštore lazaritov vo Varšave s Bercsényim. Odtiaľ sa zakrátko dostal do zámku palatína kniežaťa Sieniawského v Brzežanoch v Haliči, kde strávil nasledujúceho poldruha roka.¹⁶

Vo svojich plánoch sa spoliehali na to, že poľský kráľ August II., ktorý iba nedávno vstúpil po boku ruského cára Petra I. do vojny proti švédskemu kráľovi Karolovi XII., vystúpi aj proti Leopoldovi.¹⁷ So žoldnieri, naverbovanými za peniaze francúzskeho kráľa mal potom vtrhnúť do Uhorska, kde ho stavy mali zvoliť za kráľa. Zároveň predpokladal, že osmanské oddiely s Thökölyho kurucmi obsadia Sedmohradsko. Tento plán bol zrejme naivný a nezodpovedal realite. Nerátal s vojenskou porážkou Poľska v severnej vojne ani s obratom v nejednotnom politickom tábore poľskej šľachty. Potom, ako v lete 1701 porazil švédsky kráľ poľské vojsko a obsadil Krakov i Varšavu, požiadal August II. o spojenectvo Leopolda I. Profrancúzsky tábor šľachty sa rozpadol a jeho vedúci činitelia ďalej pôsobili ilegálne. To značne skomplikovalo situáciu Bercsényiho aj samotného Rákócziho, ktorý po úteku z väzenia bol od novembra takisto v poľskom exile. Po krátkom pobyte u kniežaťa Mecinského v Minsku sa obidvaja pod falošnými menami uchýlili pod ochranu belzského palatína kniežaťa Sieniawského v Brzežanoch v Haliči, neďaleko od uhorských hraníc.¹⁸

Po obrate v poľskej politike sa všetky nádeje Rákócziho s Bercsényim obrátili opäť k Ludovítovi XIV. V tom čase ich v exile navštívil francúzsky vyslanec Du Héron, ktorý im oznámil, že jeho panovník poukázal na ich aktivity sumu 20-tisíc livrejov a zaujímal sa o prípravu povstania. S ním poslal Rákóczi 8. apríla 1702 ďalší list Ludovítovi XIV. Ubezpečoval ho o podpore všetkých stavov aj ľudových vrstiev a opäť ho žiadal o poskytnutie financií, zbraní a generálov pre vedenie vojny proti Leopoldovi. Napriek podpore celej spoločnosti chcel na vojnu využiť žoldnierov, naverbovaných za francúzske peniaze.¹⁹

K radikálnej zmene situácie aj postoja francúzskeho dvora k Rákócziimu došlo po 15. máji, keď Leopold vyhlásil Francúzsku vojnu, čím sa splnil vytúžený predpoklad sprisahancov. Kvôli politickej nestálosti poľského kráľa, ktorý sa stále viac prikláňal ku spojenectvu s Leopoldom I. a tajne súhlasil s pôsobením jeho agentov v Poľsku,²⁰ dospeli obidvaja exulanti čoskoro k názoru, že Varšava je pre

¹⁶ KÖPECZI, B. –Várkonyi, R. Ágnes. *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest 2003, s. 151. Pozri tiež: HOPP, L. *A Rákóczi-emigráció Lengyelországban*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1973. 230 s.

¹⁷ Ako spojenec Ludovíta XIV.

¹⁸ Kňažná Sieniawska bola jednou z vedúcich osobností ilegálnej profrancúzskej strany poľskej šľachty.

¹⁹ KÖPECZI, B. –Várkonyi, R. Ágnes. *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest 2003, s. 148 – 149.

²⁰ Začiatkom novembra Bercsényi iba o vlások unikal pokusu o atentát, uskutočnenému s vedomím kráľa.

nich príliš exponovaným miestom, k čomu sa prikláňal aj francúzsky vyslanec du Héron. Rákóczi s Bercsényim sa tak presťahovali na neďaleký hrad Minsk, patriaci wielunskemu starostovi. Onedlho, po stretnutí s kňažnou Sieniawskou v Krakowe sa odobrali na jej zámok v Dirkowe v ďalekej Haliči, kde ostali až takmer do návratu do vlasti.²¹

Tam ich navštívil francúzsky vyslanec, ktorý im odovzdal 20-tisíc livreov od svojho kráľa²² na osobné výdavky s nie príliš povzbudzujúcim listom. Začiatkom apríla im du Héron doručil otázky Ludovíta XIV. vo vzťahu ku pripravovanému povstaniu. Rákóczi vo svojich odpovediach diplomaticky uviedol, že odboj je výsledkom nespokojnosti stavov s porušovaním ich práv i túžby ľudu po oslobodení spod cudzieho útlaku, s cieľom zvoliť si kráľa vyhovujúceho Francúzsku, s ktorým ráтали ako s jediným spojencom.

Medzitým sa obidvaja exulanti utiahli do ďalšieho zámku Sieniawských, do Brzežan, nachádzajúcich sa neďaleko uhorských hraníc. Kvôli zhoršujúcej sa situácii po uzavretí nového poľsko-habsburského spojenectva tam žili pod cudzím menom: Rákóczi ako francúzsky vojenský inžinier a Bercsényi ako nemecký inžinier. Tam ich zastihla odmietavá odpoveď francúzskeho kráľa aj správy o stiahnutí vyslanca do Paríža. Rovnako však prichádzali aj poslovia z Osmanskej ríše i z Uhorska, ktorí prinášali informácie o silnejúcom ľudovom odboji, o pripravenosti tisícov poddaných, mešťanov a bývalých vojakov opäť siahnuť po zbrani proti habsburskej vláde, no takisto o stiahnutí väčšiny poľných vojsk a posádok pevností z krajiny na bojiská vojny o španielske dedičstvo.

V poľskom exile na zámku v Brzežanoch v polovici marca 1702 navštívili Rákócziho dvaja schudobnení zemanovia Michal Pap a Juraj Bige s ponukou na prijatie vedenia nového odboja. Ten sa však stále zdráhal postaviť na čelo vzbúrených sedliakov bez účinnej zahraničnej pomoci a napísal novému francúzskemu vyslancovi markízovi de Bonnac. Písal o 5 700 povstalcov čakajúcich v Uhorsku na jeho rozkaz a žiadal pomoc vo výške 200 – 300 zlatých, ako aj vojenských odborníkov, inžinierov a delostrelcov.

Na jar nasledujúceho roku prijal v Brzežanoch vodcu vzbúrených poddaných Tomáša Eszeho, ktorý ho informoval o začiatku povstania proti panovníkovi a ponúkol mu opäť jeho vedenie. Rákóczi sa vtedy rozhodol túto ponuku prijať a odovzdal Eszemu zástavy, ktoré mal po odbržaní signálu rozvinúť na miestach povstania. Zároveň vydal svoju prvú proklamáciu, známu ako „Brzežanský patent“.

Keď sa začiatkom júna 1703 dozvedel Rákóczi o predčasnom začiatku povstania, 9. júna 1703, iba v sprievode svojho služobníctva a niekoľkých ozbrojencov kňažnej Sieniawskej, opustil bezpečný exil a vydal sa na cestu do Uhorska.

²¹ KÖPECZI, B. – Várkonyi, R. Ágnes. *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest 2003, s. 150.

²² 12-tisíc pre Rákócziho a 8-tisíc pre Bercsényiho.

Napriek sľubným diplomatickým začiatkom sa nakoniec poľský kráľ rozhodol nepodporovať uhorských povstalcov a nedošlo tak ku prehĺbeniu vzťahov poľsko-uhorských stavov. Poľsko bolo ostatne zamestnané udalosťami severnej vojny, prebiehajúcimi aj na jeho území. Práve táto vojna opäť vtiahla povstalecké Uhorsko do medzinárodných konštrukcií, aj vo vzťahu k Poľsku a poľskej korune.

Poľský kráľ August II. spočiatku podporoval cára, v septembri 1707 však utrpel zdrvujúcu porážku a musel uzavrieť so švédskym kráľom mier. Vzdal sa trónu a akceptoval voľbu nového kráľa Stanislava Leszczyňského. Druhá skupina poľskej šľachty však odmietla voľbu akceptovať, deklarovala podporu ruskému cárovi a hľadala vlastného kandidáta na trón. Po porážke Poľska sa Peter I. obával, že švédsky kráľ, posilnený o poľské vojská, si ľahko poradí s jeho armádou. Hľadal preto nových spojencov alebo aspoň možnosť sprostredkovania mierových rozhovorov s Karolom XII. Boli mu známe dobré vzťahy Františka II. Rákócziho s Ľudovítom XIV. a domnieval sa, že mu môže pomôcť v získaní francúzskeho prostredníctvom pri rokovaní so švédskym kráľom. Neodmietal ani myšlienku voľby Rákócziho za poľského kráľa, namiesto prošvédskeho Stanislava Leszczyňského.²³

V apríli cár oslovil knieža prostredníctvom svojho diplomata Davida Corbeu a ponúkol mu spojenectvo i poľskú korunu. Rákóczi sa dostal do ťažkej situácie, keďže francúzsky kráľ podporoval Karola XII. a nemal záujem nadväzovať vzťahy s Ruskom. Zároveň sa mu tým komplikovala pozícia voči severskej veľmoci, od ktorej za istých okolností takisto očakával pomoc. Na druhej strane však cárova ponuka znamenala preňho prekonanie medzinárodnej izolácie i nádej na vojenskú pomoc a voľba za poľského kráľa by legitimizovala jeho postavenie panovníka. Z týchto dôvodov Petrov návrh akceptoval a cár dosiahol, že proruská poľská šľachta v máji na sneme v Lubline zvolila Rákócziho za kandidáta na trón.

Rokovania kniežaťa s cárom Petrom vyvolali nevôľu na dvore Karola XII., aj Leszczyňského, no najviac pobúrili Ľudovítovho vyslanca maršala des Alleursa. V najcitlivejšej otázke, voľbe za kráľa, sám Rákóczi odporúčal cárovi uznanie Leszczyňského, podporovaného aj francúzskou diplomaciou. Zvoliť nového panovníka sa zdráhali aj poľské stavy, z obavy pred trestnou výpravou Švédov.

Napriek odporu francúzskeho kráľa vyslal Rákóczi do Poľska svojho diplomata Alexandra Nedeczkeho, baróna Klobusiczkeho a napokon samotného grófa Mikuláša Bercsényiho s úlohou dohodnúť obsah spojeneckej dohody. Tú napokon podpísal Bercsényi vo Varšave 14. septembra 1707. V zmysle tejto varšavskej zmluvy mal Rákóczi získať ruskú vojenskú pomoc v prípade jeho voľby za poľského kráľa alebo švédskeho vpádu na uhorské územie. Ak by sa kuruci museli

²³ Nebolo by to ostatne po prvý raz, keď poľská šľachta zvolila za kráľa knieža z rodu Rákócziovcov. Poľskú korunu ponúkli stavy aj starému otcovi Františka II. Rákócziho a jeho otcovi, Jurajovi I. a Jurajovi II.

stiahnuť do Poľska, cár im slúbil poskytnúť finančnú i vojenskú pomoc, v prípade Rákócziho úteku z Poľska mal dať jemu a jeho prívržencom jednu guberniu. Pre budúcnosť povstaleckého štátu boli najdôležitejšie ustanovenia zmluvy, zaväzujúcej cára sprostredkovať pri mierových rokovaníach s habsburským panovníkom v záujme zachovania slobody Uhorska a Sedmohradska i Rákócziho moci v Sedmohradskom kniežatstve.²⁴

Varšavská zmluva priniesla povstaleckému štátu a jeho diplomacii prekonanie medzinárodnej izolácie, ďalší príslub garancie ústavnosti a slobody v oboch krajinách konfederácie²⁵ i aktívnu účasť na medzinárodnom dianí sprostredkovaním mieru svojmu spojencovi. Na druhej strane však zmluva skomplikovala pozíciu kurucov na dvore Ľudovíta XIV. a naďalej živila nedôveru francúzskej diplomacie k uhorským povstalcom. V neposlednom rade potom najmä v záverečnej fáze povstania umožnila vznik ilúzií vodcov odboja o ruskej vojenskej pomoci.

Kvôli vpádu Karola XII. do Poľska nedošlo napokon k voľbe nového poľského kráľa a proruská šľachta sa postavila za Augusta II. Väčší význam nadobudli spojenecké zväzky povstalcov s Ruskom po trenčianskej porážke (r. 1708), neúspechu so zmluvou s Francúzskom a zastavení pomoci z Paríža. Po ruskom víťazstve pri Poltave v júli 1709 sa Rákóczi pokúsil o prostredníctvom pri mierových rokovaníach medzi Ruskom a Švédskom, čo však tak francúzsky, ako aj švédsky kráľ striktno odmietol. Ľudovít XIV. pritom navrhoval, aby poskytol územie Uhorska na presun a preskupenie švédskych vojsk a ich poľských spojencov, čo by znamenalo porušenie varšavskej zmluvy. Po odchode švédskej armády sa 8. augusta 1709 August II. opäť ujal vlády v Poľsku a 15. septembra usporiadal Rákóczi v Lubline veľkolepý banket pre zahraničných diplomatov na počesť Petra I.²⁶ Ani zvýšená aktivita mu však žiadne úspechy v podobe konkrétnych príslubov ruskej vojenskej pomoci nepriniesla. Napokon sa vodcovi kurucov podarilo z tejto zložitej situácie vyťažiť aspoň využitie poľských a švédskych vojakov, ktorí na niekoľko mesiacov vstúpili k nemu do žoldu a dopomohli mu k takmer víťaznej bitke pri Romhányi v januári 1710.²⁷

Bitka pri Romhányi bola najväčším bojovým nasadením poľských vojakov počas celého povstania. V radoch kurucov, najmä v prvých rokoch odboja, bojovali síce mnohí vojaci, naverbovaní v Poľsku za peniaze posielané Ľudovítom XIV., avšak žiadne pravidelné jednotky poľského kráľa či magnátov. Výnimkou boli štyri tisícky poľských jazdcov a asi päťsto skúsených švédskych vojakov, ktorí sa

²⁴ KÓNYA, P. *Pod zástavou kurucov. Protihabsburské povstania v Uhorsku v r. 1670 – 1711*. Prešov 2015, s. 464.

²⁵ V Uhorsku a Sedmohradsku.

²⁶ Banket sa konal v Rákócziho neprítomnosti, pričom ho zastupovala manželka Šarlota Amália.

²⁷ To vyvolalo odpor tak Petra I., ako aj Karola XII.

začlenili do Rákócziho vojska v jeseni 1709. Priviedol ich kyjevský palatín Potocki po úteku z prehratej bitky pri Poltave a ponúkol svoje služby Rákóczimu. Knieža ponuku prijal a nechalo prisahať všetkých vernosť konfederácii. Proti ich prijatiu do služieb povstalcov protestoval švédsky kráľ aj ruský cár, vodca odboja si ich však ponechal až do jari nasledujúceho roku.²⁸ Práve s ich pomocou vybojoval o niekoľko týždňov najúspešnejšiu z veľkých bitiek povstania.

Význam ruského spojenectva v plánoch a konštrukciách vodcov odboja vzrástol v poslednom roku povstania, keď sa po rozpade hospodárstva a dôsledkoch morovej epidémie kurucké vojská už nedokázali dlhodobo brániť presile habsburskej armády. V tejto situácii, po zastavení francúzskej pomoci, vyčerpaní materiálnych i ľudských zdrojov krajiny a strate ďalších území si Rákóczi uvedomoval, že vlastnými silami nebude schopný zastaviť postup panovníkovho vojska a udržať aspoň časť Horného Uhorska pod svojou vládou až do uzavretia všeobecného mieru. Vzhľadom na obmedzené možnosti kuruckého štátu sa jeho nádeje stále viac upínali k východnému a jedinému spojencovi, Rusku.

Kvôli vážnosti rokovania s ruskými diplomatmi sa knieža v novembri 1710 rozhodlo vyslať do Poľska posolstvo na čele s grófom Mikulášom Bercsényim. Do Poľska poslal vtedy takisto maršala grófa Šimona Forgácha a generála grófa Antona Esterházyho. Bercsényi rokoval v meste Jaroslaw v Haliči s cárovými diplomatmi Georgijom Dolgorukim a Gavrilom Golovkinom o viacerých aspektoch očakávanej vojenskej pomoci. Peter I. mal záujem na francúzskom sprostredkovaní, no Rákóczi zjavne precenil svoju váhu na medzinárodnom poli. Francúzsky kráľ si neprial mier medzi Ruskom a Švédskom, ale nástojil na pokračovaní vojny a jeho nový vyslanec v Istanbuli²⁹ vyvíjal veľké úsilie na obrátenie pozornosti Porty proti Rusku.

Napokon sa Rákóczi rozhodol sám osobne rokovať so svojim jediným spojencom a 21. februára 1711 sa vydal k ruskému cárovi. Nevedel, že Osmanská ríša medzitým napadla Rusko, čo vytvorilo úplne inú situáciu a znemožnilo akýkoľvek ruský zásah v Uhorsku. S Petrom I. sa stretol až 21. mája, teda tri týždne po uzavretí Satmárskeho mieru, keď už akákoľvek vojenská pomoc porazenému povstaniu bola iba fikciou.

Vo februári 1711 sa František II. Rákóczi spolu so svojim dvorom a najvyššími predstaviteľmi povstaleckého štátu odobrali do Poľska, pričom iste netušil, že on a mnohí jeho prívrženci sa už nikdy nevrátia do vlasti. Po príchode do Poľska sa vodca odboja sústredil na prípravu stretnutia s Petrom I., od ktorého očakával poskytnutie vojenskej pomoci v zmysle Varšavskej zmluvy z r. 1707.

---

²⁸ MARKÓ, Á. II. *Rákóczi Ferenc csatái. Válogatott tanulmányok*. Ed. Kálmán Mészáros. Budapest 2003, s. 272 – 285.

²⁹ Podmaršal markíz des Alleurs, ktorý bol dovtedy vyslancom Francúzska v Uhorsku.

Kľúčovým v Rákócziho plánoch po príchode do Poľska bolo stretnutie s ruským cárom Petrom I., ku ktorému došlo 12. mája 1711 v Jaworówe neďaleko Lvova. Cár síce knieža srdečne prijal a ubezpečil ho o svojej podpore, vojenskú pomoc mu však neprislúbil. Stretnutie bolo pre Rákócziho obrovským sklamaním a v záujme získania ruskej vojenskej pomoci sa snažil jednak vystupovať ako prostredník pri rusko-švédskych a rusko-francúzskych rokovaniach, jednak pri rozhovoroch s Portou s cieľom odvrátiť rusko-turecký konflikt. Jeho prostredníctvom pri rokovaniach s veľmocami nikto však nepotreboval a pokus s jeho vyslancom Jánom Pápaiom v Istanbule skončil fiaskom.³⁰

Kapitulácia Mukačeva 24. mája 1711 bola pre Rákócziho veľmi ťažkou ranou, z ktorej sa spamätal pri druhom stretnutí s Petrom I., 21. augusta v Dzidzilówe. Cár mu už nesľuboval inú pomoc ako možnosť usadenia sa jeho a uhorských exulantov v okolí Kyjeva a prijatia väčšiny z nich do vojenských služieb. To síce sklamaný Rákóczi striktne odmietol, niektorí kuruci však vstúpili do armády Petra I.³¹

Ďalšie nádeje kuruckého kniežata sa upierali k jeho starému spojencovi, francúzskemu kráľovi Ľudvíkovi XIV. Francúzska diplomacia už s Rákócziom a jeho kurucmi nerátala. Ľudovít XIV. kúpil síce pre Rákócziho majetok v meste Jaroslaw, ktorý knieža predalo svojej dôvernej priateľke kňaznej Sieniawskej, aby získalo prostriedky na financovanie svojich stúpcov v exile, viac však ochotný urobiť nebol.³²

Počas pobytu v Poľsku čelil Rákóczi niekoľkým pokusom o atentát, za ktorými stál tak habsburský vyslanec v Poľsku Wilczek, cisársky rezident Herberstein, aj sám chorvátsky bán maršal gróf Ján Pálffy. Kniežatu a jeho okoliu sa však podarilo tieto pokusy odhaliť, ďalšie boli neúspešné.³³ Kvôli nim, aj kvôli stále nehasnúcej nádeji na ruskú pomoc opustilo knieža južné Poľsko a na konci augusta sa s Petrom I. odobralo na sever do Gdaňska. Ruský cár mu ponúkol možnosť usadiť sa s ostatnými exulantmi v Moskve, avšak o vojenskej pomoci už nebol ochotný rokovať. Rákóczi ostal v Gdaňsku od septembra 1711 do novembra nasledujúceho roku.³⁴ Počas pobytu na brehu Baltského mora sa snažil obnoviť diplomatické

³⁰ PAPP, S. A Rákóczi – szabadságharc Török diplomáciája. In *Századok*. 2004, roč. 138, č. 1, s. 793 – 823.

³¹ Pričom viacerí dosiahli vysoké hodnosti a funkcie.

³² Pozri tiež: POPIOŁEK, B. Tematyka węgierska w polskich gazetach rękopiśmiennych z przełomu XVII i XVIII wieku. In *Annales Academiae Cracoviensis. Studia Historia I*. J. Gołębiowski (ed.). Kraków 2001, s. 19 – 33.

³³ Jeden z atentátov mal vykonať plukovník Wallis a kapitán Scholtz.

³⁴ Bližšie pozri: *Z Bogiem za ojczyznę i wolność – o Franciszku II Rakoczym bohaterze Węgier* (Istennel a hazáért és a szabadságért – II. Rákóczi Ferencről, Magyarország hősről). Tadeusz Skoczek – János Tischler – Marek Zalewski (ed.). Warszawa 2016. 83 s.

kontakty s Pruskom a udržiaval priateľské vzťahy s poprednými poľskými aristokratickými rodinami, konkrétne výsledky mu však ani tieto aktivity neprinesli.

Kým knieža žilo búrlivým spoločenským životom, plným audiencií a banketov, situácia ďalších uhorských exulantov v Poľsku sa stávala čoraz kritickejšou. Väčšina z nich sa stále zdržiavala v Jaroslawi, kde sledovali vývin zahraničnej situácie i domácich pomerov. Nezdíľali Rákócziho optimizmus a mnohí z nich stratili nádej na obnovenie odboja. Viacerí sa preto rozhodli prijať Satmársky mier i panovníkovu amnestiu. Tajne preto opustili Jaroslaw a vrátili sa domov. Ďalší dospeli k tomuto rozhodnutiu v nasledujúcich týždňoch. Napokon Rákóczi v polovici augusta rozpustil senát a väčšina vrcholných predstaviteľov povstania sa vrátila do vlasti. Tí, ktorí ostali, museli zápasiť s ťažkými existenčnými podmienkami. Keďže Rákóczi nedostával žiadnu zahraničnú pomoc a veľkú časť prostriedkov, ktoré získal z predaja poľského panstva, spotreboval na reprezentáciu, trpeli exulanti hladom a nedostatkom všetkého druhu. Mnohí sa preto rozhodli pre službu v poľskej, ruskej a francúzskej armáde.

Tí kuruci, ktorí sa rozhodli zostať v emigrácii, sa zdržiavali v Poľsku, aby boli v blízkosti kniežaťa, od ktorého očakávali návrat domov s cudzou vojenskou pomocou. Ostatne aj Varšavská zmluva z r. 1707 umožňovala kuruckým vojskám po vytlačení z Uhorska pobyt na poľskom území, kontrolovanom cárom. V Poľsku boli uhorskí exulanti sústredení v niekoľkých centrách. Najväčšia kolónia existovala v meste Jaroslaw, v západnej Haliči, kde sa zdržiavala aj Rákócziho manželka, asi päťdesiat kurucov pobývalo spolu s Bercsényim v Brzežanoch a ďalší v Jaworówe pri Lvove. Niektorí vstúpili do služieb poľských magnátov, ako Samuel Visky ku kňaznej Sieniawskej a kapitán Ján Molnár ku kniežaťu Radziwillovi.³⁵ Po odchode kniežaťa do Gdaňska s nim odtiahol asi päťdesiat kurucov na čele s maršalom Adamom Vayom³⁶ a ďalší sa usídlili v Elbingu vo Východnom Prusku. Po odchode Rákócziho do Francúzska ostala väčšina exulantov v Poľsku a iba niekoľkí, najmä príslušníci dvora, ho sprevádzali do Paríža. Iná situácia nastala po príchode kniežaťa do Turecka, keď po Požarevackom mieri odoprel kuruckým emigrantom poskytnutie azylu na svojom území poľský aj francúzsky kráľ.³⁷

Kurucká emigrácia po Satmárskom mieri bola tak novým impulzom pre formovanie husárskych plukov v európskych armádach. Najkratšia cesta pre uhorských exulantov viedla v lete a jeseni 1711 do ruskej armády, kde cár dal súhlas pre vytvorenie dvoch jazdeckých plukov, vedených francúzskym plukovníkom Charriérom a Jánom Csereym. Do konca roka v nich slúžilo asi tisíc uhorských

---

³⁵ Matej Pollereczky viedol dvor Rákócziho manželky v Jaroslawi.

³⁶ Väčšinou tam spolu s maršalom aj ostali.

³⁷ GEBEI, S. „nekem egyedül reménségem a czár”. Számíthatott-e II. Rákóczi Ferenc I. Péter orosz cár segítésére 1709-1700-ben? In *Századok*. 2012, roč. 146, č. 4, s. 823 – 852.

vojakov. Približne rovnaký počet bývalých kurucov vstúpil aj do služieb poľského kráľa, ktorý z nich vytvoril jeden husársky pluk a viacero peších jednotiek.³⁸

---

³⁸ KÓNYA, P. *Pod zástavou kurucov. Proti-habsburské povstania v Uhorsku v r. 1670 – 1711*. Prešov 2015, s. 524.

PROCES OSAMOSTATŇOVANIA SA EVANJELICKÝCH FÍLIÍ V NITRIANSKOM SENIORÁTE V DRUHEJ POLOVICI 19. STOROČIA

Lucia Šteflová

ŠTEFLOVÁ, Lucia. The process of separation of Evangelical congregations in the Diocese of Nitra in the second half of the 19th century. In *Annales historici Pesovienses*. ISSN 1336-7528, 2018, vol. 18, no. 1, p. 21 – 31.

Paper maps the complex process of separating Evangelical congregations in the Nitra Diocese from their maternal church corps. The process of separating was not simple. First of all, the congregation must have obtained approval for independence from the maternal church. In the second row, congregations faced the various complications associated with the separation from the original congregation. The process of separating was not only related to the increase in the number of believers but also to their financial capacity to raise money for the construction of a new church, acquiring a building for congregation and school purposes and, not least, not negligible, obtaining a permit to become independent and creating a separate church corps. Although many of the churches in the Nitra Diocese had existed in the 16th century, after the period of counter-reformation, and especially after a decade of Evangelical persecution, most of them managed to resume their activities only after the Tolerance Patent was issued. Although in the first half of the 18th century they were formally attached to the articular church corps under the laws of that time, the Tolerance patent allowed them to restore the church and the life of the church, or to separate the congregations from the mother-church and to create a separate church corps. In the second half of the 19th century, we are approaching the process of separation based on the analysis of canonical visitation in Čáčov and Častkov church corps.

Key words: Nitra Diocese, 19th century, process of separation, congregation, Častkov, Čáč, evangelical church.

Proces osamostatňovania sa fílií (dcérocirkví) od svojich materských cirkevných zborov (matkocirkví)¹ možno charakterizovať ako snahu o vytvorenie autonómneho cirkevného zboru. Samotnému procesu predchádzalo viacero faktorov, napríklad rozrastajúci sa počet evanjelikov v cirkevnom zbore, počet fílií² prislúchajúcich k materskému cirkevnému zboru (ak ich bolo viac a ak boli po-

¹ Pojmy matkocirkiev a materský cirkevný zbor, filia a dcérocirkiev sú významovo synonymné.

² Fíliu tvoria cirkevníci, bývajúci v obci mimo sídla farského úradu niektorého cirkevného zboru, ak majú osobitné presbyterstvo, osobitné cirkevné hospodárstvo, prípadne i kostol. Ide o tzv. dcérocirkevný zbor. Bližšie: *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Borislav Petrik (ed.). Bratislava : BoPo, 2001, s. 109.

prípade roztrúsené, mal farár omnoho viac práce, čo často viedlo k všeobecnej nespokojnosti veriacich), časté boli i konflikty medzi dcérocirkvou³ a materským cirkevným zborom, čo dokumentujú zápisnice kanonických vizitácií, dištriktuálne a konventuálne zápisnice. Na osamostatnenie sa potreboval cirkevný zbor spĺňať viacero kritérií. V prvom rade musela fília získať súhlas na odčlenenie sa od materského cirkevného zboru, potom od seniorálneho presbyterstva a nakoniec od samotného dištriktuálneho konventu. V druhom rade museli filie mať dostatočný počet veriacich, preukázať finančnú samostatnosť, zaobstaráť si farára, vybudovať vlastný chrám, faru, poprípade školu atď.

Samotný fakt, že počet evanjelikov natoľko v jednotlivých zboroch vzrastal, že sa filie osamostatňovali a vytvárali samostatné cirkevné zbory, svedčí o priaznivom vplyve Tolerančného patentu pre ďalšie smerovanie evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku. Len do roku 1784 vzniklo v Uhorsku 165 nových zborov evanjelickej cirkvi a. v., vrátane ich 586 filií. Tento prudký nárast pokračoval, nové zbory sa rýchlo rozmáhali a v celej krajine vyrástli desiatky murovaných, tzv. tolerančných kostolov.⁴

S procesom osamostatňovania sa nesúvisel iba nárast počtu veriacich, ale aj vyššie spomínaná finančná schopnosť vyzbierať peniaze na postavenie nového kostola, resp. získanie budovy pre účely fary a školy a v neposlednom rade, nie zanedbateľné, získanie povolenia na osamostatnenie sa a vytvorenie samostatného cirkevného zboru. Hoci mnohé z týchto zborov existovali už v 16. storočí, po období protireformácie a hlavne po desaťročí prenasledovania evanjelikov sa väčšina z nich podarilo obnoviť svoju činnosť až po vydaní Tolerančného patentu. I keď boli v prvej polovici 18. storočia formálne pričlenené k artikulárnemu cirkevnému zboru v zmysle vtedajších zákonov, až Tolerančný patent im umožnil obnovenie cirkevného i zborového života alebo osamostatnenie sa filie od matkocirkvi a vytvorenie samostatného cirkevného zboru.

Proces osamostatňovania sa priblížime na príklade dvoch konkrétnych cirkevných zborov z Nitrianskeho seniorátu, a to na cirkevnom zbore v Častkove a Čáčove. Druhá polovica 19. storočia sa pre častkovský cirkevný zbor niesla v duchu osamostatňovacích snáh. Častkovský cirkevný zbor patrilo do roku 1875

³ Dcérocirkev je časť cirkevného zboru s právnou subjektivitou, ktorá má na základe zborového štatútu vlastný konvent a vlastné presbyterstvo. Názov aj štatutárne podmienky sa v minulosti menili. Do roku 1921 sa dcérocirkev nazývala fília a bola to taká miestne oddelená časť zboru, ktorá mala cirkevnú školu a učiteľa. Podľa cirkevnej ústavy platnej v rokoch 1922 – 1951 sa používal názov dcérocirkev a táto musela byť osobitne zriadená. Ústava z roku 1951 určila názov dcérocirkevný zbor (fília), podmienkou zriadenia bolo osobitné presbyterstvo a hospodárenie. Terajší názov zaviedla cirkevná ústava v roku 1994. Bližšie: *Evanjelickej encyklopédia Slovenska*. Borislav Petrik (ed.). Bratislava : BoPo, 2001, s. 76.

⁴ KÓNYA, Peter. *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry III*. Pavel Uhorskai (ed.). Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2002, s. 58.

ako filia do susedného cirkevného zboru v Sobotišti. Nešlo o prvý pokus o osamostatnenie častkovského cirkevného zboru. Až po niekoľkých zmarených pokusoch o osamostatnenie sa vzniesol miestny filiálny konvent dňa 4. februára 1872 prosbu pred seniorálnym nitrianskym konventom. Častkovská filia bola na dištriktuálnom konvente v Trnave dňa 15. a 16. septembra 1875 uznaná a vyhlásená za samostatnú matkocirkev. Vďaka tomuto rozhodnutiu si mohol dňa 31. októbra 1875 častkovský cirkevný zbor zvoliť predstavenstvo. Za farára si vybral, ako zápisnica kanonickej vizitácie uvádza, „*vysokoučeného*“ Jozefa Nedobrého,⁵ bývalého profesora z Turčianskeho Svätého Martina. Hneď po príchode do obce však na neho čakali problémy, súvisiace s pôvodným materským cirkevným zborom v Sobotišti, ktorý nebol ochotný akceptovať osamostatnenie častkovského cirkevného zboru. Dokonca veriacich na kopaniciach Havran a Chvojnica povzbudzoval proti novovzniknutému zboru. Ešte pred rokom 1872 veriaci na kopaniciach vlastnoručne podpísali záväzok, že po osamostatnení sa filie i oni opustia zbor v Sobotišti. Mnohí z nich však ďalej navštevovali zbor v Sobotišti, platili tam všetky cirkevné poplatky a vytvárali prekážky pri snahách o osamostatnenie sa častkovského zboru. Počas kanonickej vizitácie vykonanej 8. mája 1876 predložili častkovskí evanjelici vo vizitačnom protokole superintendentovi Ludovítovi Gedulymu⁶ sťažnosť na veriacich z kopaníc Havran a Chvojnica. Ten veriacich odkázal na Nitriansky seniorát. Odpoveď superintendenta Ludovíta Gedulyho je zaznamenaná v zápisnici kanonickej vizitácie nasledovne: „*K VI. A v němž stížnost cirkeve, že mnozí údové obce Častkovské na kopanicech Chvojnice a Havran ze spojitosti cirkve Častkovské se utahují a k cirkvi Sobotištské přislouchali se znají*

⁵ Jozef Nedobrá sa narodil v Nemeckej Lupči (teraz Partizánska Lupča). Po maturite v Banskej Štiavnici sa zapísal na teologickú školu v Prešove. V rokoch 1863 – 1865 pokračoval v štúdiu v Rostocku v Nemecku, kde spočiatku pôsobil ako súkromný učiteľ. Po návrate sa usadil v Turčianskom Svätom Martine, kde zakrátko vykonával službu súkromného učiteľa. Od roku 1865 pôsobil ako učiteľ v Martine, od septembra 1866 ako profesor Gymnázia ev. a. v. superintendencie prešporskej v Martine a v rokoch 1867 – 1875 ako profesor patronátneho slovenského gymnázia v Martine. Po zatvorení tohto gymnázia odišiel do Častkova, kde sa stal farárom. Okrem profesorskej služby bol správcom gymnaziálnej knižnice a vedúci rečnického krúžku. V širšom kontexte sa prezentoval ako vydavateľ a redaktor poučno-zábavného časopisu pre mládež *Denica*, v ktorom uverejňoval príspevky formujúcich sa mladých básnikov i spisovateľov. Zaslúžil sa o založenie spolku žien Živena a dokonca bol prvým spolkovým tajomníkom. Jozef Nedobrá bol i členom martinského slovenského spevokolu. Zomrel 7. októbra 1921 v Senici a pochovaný bol v Martine. Bližšie: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry I. – II.* Pavel Uhorskai (ed.). Lip-tovský Mikuláš : Transcius, 2005, s. 190 – 191.

⁶ Ludovít Geduly sa narodil v roku 1815 v Nitrianskej Strede. Pochádzal z rodu českých exulantov. Študoval na teologickej fakulte vo Viedni. Pôsobil ako farár v Nižnom Skálniku, Ochtinej, Banskej Bystrici, Bratislave. Založil základinu pre študentov teológie Preddunajského dištriktu. Zomrel v roku 1890 v Bratislave. Bližšie: *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Borislav Petřík (ed.). Bratislava : BoPo, 2001, s. 113.

– *obsažena jest: Důstojný pán Superintendent stížnost tuto s podivením k známosti bera, nad takovou, anť dištriktuální Convent v Trnavě 1875 r. odbývaný, osamostatnění cirkve Častkovské, v tom předpoložení, áno přesvědčení, že všechny výminky samostatnosti a všechny sporné otázky překonány jsou, byl povolil, se zastavuje: cirkvi Častkovské mezi ní a dotýčnými kopanicemi Chvojnica a Havran přátelské odporučil trvajícího sporu pokonání i v pádě pak nezdaření se takového, odkázal jí k příslušnému forum, k senioratu Nitranskému.*⁷ Veriaci novovzniknutého zboru poslúchli túto radu a pokúsili sa spory urovnať písomnou zmluvou, v ktorej sa zaviazali, že nebudú od veriacich z Havrana a Chvojnice žiadať na vydržiavanie zboru viac peňažných príspevkov ako cirkevný zbor v Sobotišti. Na stavbu kostola mali dobrovoľne prispieť len toľko, koľko budú chcieť. Jedna rodina v Havrane a deväť rodín vo Chvojnici prijali túto ponuku, ostatných 220 veriacich odmietlo, a tak sa táto „*priateľská snaha*“ o prekonanie sporu skončila neúspešne. Častkovským evanjelikom neostávalo nič iné ako podať na nitriansky konvent prosbu, aby sa veriaci na kopaniciach pripojili k samostatnému zboru v Častkove. Spor trval až do roku 1888, keď 10. októbra generálne konzistórium v Budapešti potvrdilo výrok, že rozsudok dištriktuálneho preddunajského evanjelického a. v. konzistória bol právoplatný, a teda, že kopanice Havran a Chvojnica mali patriť k častkovskému cirkevnému zboru. Ale problémy neprestali ani potom a cirkevný zbor v Častkove sa musel na svojom vlastnom konvente 17. februára 1889 ohradiť voči ohováraniam, ktoré sa rozširovalo medzi veriacimi na kopaniciach a dostalo sa až do Prešporka k superintendentovi Ludovítovi Gedulymu. Veriaci na kopaniciach sa dokonca vyhrážali prestupom na rímskokatolícku vieru. Preto sa predseda konventu snažil očistiť cirkevný zbor v Častkove od podozrení a ohovárania, aby to naozaj nezapríčiniło prípadné konvertovanie. Konvent citlivo zvažil problematickú situáciu a celý spor uzavrel tým, že častkovskému cirkevnému zboru opäť prisúdil spolucirkevníkov z kopaníc Havran a Chvojnica. Záverečné stanovisko konventu je v zápisnici zaznamenané nasledovne: „*že cirkev naše ev. a. v. Častkovská od svých, gener. konsistoriem odedne 10. okt. 1888 jí prisouzených spolucirkevníků na Havraně a ve Chvojnici, na dosavádní své nákladky, výdany na kostel s věží, fáru a učitelský příbytek, na dosavádní saláριοvé poplatky – ani ničeho nepožaduje, aniž kdy čeho požadovati bude, když oni při pokoji podrobí se onomu výroku generálního konsistorium, že od nich dobrovolnou obět jakovoukolvek na dotčené zvláště kostelní nákladky spovděkem přijme a že jich ku snášení těrch a břemen cirkevných v rovném poměře s dosavádními svými udy jen od 5. febr. 1889 to jest odedne vyhlášení zmíněného generálního-konsistorialného výroku, zavazuje.*“ Avšak v zápisnici je expresívne uvedené, že evanjelici z kopaníc sa tomuto rozhodnutiu

⁷ EOL (Evangélikus Országos Levéltár), fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Csaszkó, nepag.

doslova vysmiali. V jeseni roku 1889 im častkovskí evanjelici vyrubili sumu, ktorú mali zaplatiť. Častkovskému cirkevnému zboru ale nezaplatil ani jeden z evanjelikov z kopaníc Havran a Chvojnica. To isté sa opakovalo v roku 1890. V roku 1891 za nimi preto poslali slúžnovského exekútora zo senického úradu, ktorý od nich vymáhal dlžnú sumu. V zápisnici kanonickej vizitácie je alibisticky poznamenané, že k takémuto kroku sa častkovskí evanjelici uchýlili iba z prinútenia a aby to dokázali, sami zo svojej pokladnice zaplatili exekútorské výdavky. Od tej doby začali pomaly prichádzať evanjelici z kopaníc do kostola, až na 13 baptistov z Chvojnice, ktorí vystúpili z evanjelickej cirkvi a. v., nepridali sa však k žiadnemu zákonom prijatému vierovyznaniu.⁸

O tom, že vzájomné vzťahy nielen medzi predstaviteľmi zborov, ale i samotnými veriacimi boli od 70. rokov 19. storočia zložité, svedčí viacero príkladov.⁹ Priamo v zápisnici kanonickej vizitácie je zaznamenaný konkrétny prípad, kedy istý Ján Zelenka, evanjelik zo Sobotišťa, napísal a poslal šiestim cirkevníkom v Častkove listy, v ktorých vyzýval, aby sa búrili proti osamostatneniu a trvali na tom, aby sa Častkov opäť pripojil k Sobotišťu ako fília. Vizitátor v zápisnici kanonickej vizitácie spomína ešte jednu neprijemnú situáciu, keď pod vedením vtedajšieho notára v Sobotišti boli veriaci z kopaníc u superintendenta v Prešporoku, aby vyjadrili nesúhlas s osamostatnením sa filie. Avšak telegram s osvedčením z fary v Častkove ich predbehol o celú hodinu. Táto výprava veriacich z kopaníc však napriek tomu mala i iné nepriaznivé následky, napríklad stretnutie s prešporskými baptistami, čo neskôr narobilo v častkovskom zbore ešte mnoho problémov, keďže, ako sme už vyššie spomínali, z evanjelikov z kopaníc sa 13 odvrátili od evanjelickej cirkvi a. v. a stali sa baptistami. Najväčšie spory sa však týkali financií. Keď dištriktuálny konvent v Trnave uznal samostatnosť Častkova, rozhodol aj o povinnosti zaplatiť cirkvi v Sobotišti 640 zlatých ako náhradu za odtrhnutie sa. Častkovskí evanjelici nemali dostatok finančných prostriedkov na túto úhradu, a preto ich cirkevný zbor v Sobotišti zažaloval. Tieto spory trvali 10 rokov, ukončil ich až kuriálny súd, ktorý vyniesol rozsudok, že kým Sobotište zadržuje kopanice, nemá právo požadovať spomínanú čiastku aj s úrokmi. I keď sa novovzniknutý cirkevný zbor stretával s mnohými ťažkosťami, od poslednej kanonickej vizitácie v roku 1876 sa z 581 veriacich rozrástol o 50 veriacich, čo spolu s vybudovaním nového chrámu svedčí o životaschopnosti malého zboru v Nitrianskom senioráte. Už v roku 1877 sa dokončila stavba kostola a v novembri bol aj s vežou posvätený.

⁸ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegeye 1902, Csasztkó, nepag.

⁹ Tí, ktorí neznadili vieru otcov, ako ich nazval vizitátor v zápisnici, žili ďalej v pokoji s častkovskými evanjelikmi a i keď pred rokom 1872 medzi nimi zúril nepriateľstvo, v čase kanonickej vizitácie už boli vzájomné vzťahy bezproblémové.

Chrámové vybavenie postupne do kostola pribúdalo väčšinou vďaka dobrovoľným darom veriacich. Taktiež sa cirkevnému zboru podarilo zriadiť školu, ktorá prijímala i žiakov iných konfesíí.¹⁰

Opis osamostatňovania sa častkovskej filie je v zápisnici kanonickej vizitácie pomerne obsiahly a miestami až expresívny. Naopak, v zápisnici z kanonickej vizitácie v materskom cirkevnom zbere v Sobotišti nájdeme o osamostatnení sa jej pôvodnej filie len nepatrnú zmienku pri výpočte veriacich. Samotný vizitátor iba lakonicky konštatoval, že Havran, Chvojnica, častkovské kopanice, boli pridelené k častkovskému cirkevnému zboru.¹¹

Čáčovský cirkevný zbor bol v prvej polovici 19. storočia najpočetnejšou filiou senického cirkevného zboru. V roku 1838 mala 658 veriacich, a preto sa snažila o osamostatnenie. V roku 1845 zvýšil čáčovský cirkevný zbor s povolením senického konventu výber poplatkov na zvýšenie istiny, z ktorej plánovali postaviť školu. V Čáčove bol vysoký počet školopovinných detí, a preto bola požiadavka na založenie školy viac ako aktuálna. V roku 1846 a 1847 zvýšili základinu na stavbu kostola o 34 a 45 zlatých. Osamostatniť sa čáčovskému cirkevnému zboru podarilo až v 60. rokoch 19. storočia.¹²

Na rozdiel od častkovskej filie v tomto prípade problém nepredstavoval samotný proces odčlenenia sa od materského cirkevného zboru v Senici. Ťažkosť spôsobovalo personálne zabezpečenie vhodného duchovného pre filiu a taktiež vybudovanie chrámu. Už v roku 1845 zvýšili čáčovskí evanjelici s privolením senického konventu porub na cirkevné poplatky, aby mohli zvyšnú istinu odkladať, z čoho chceli časom zriadiť školu. Veľký počet školopovinných detí si žiadal založenie samostatnej školy. Po konvente si zriadili dočasnú školu v obecnom dome, kde žiakov vyučoval notár Samuel Novomeský. V roku 1860 došlo medzi čáčovskými evanjelikmi a katolíkmi k roztržke kvôli zvonom, ktoré boli v spoločnom užívaní, ale boli umiestnené na katolíckej veži. V tom roku si totiž čáčovskí evanjelici pripomínali 300. výročie od úmrtia Filipa Melanchthona a pri tejto slávnostnej príležitosti im senický rímskokatolícky farár nedovolil použiť zvony, napriek tomu, že vlastníkom väčšieho zvona boli evanjelici. Následkom tohto konfliktu 16. mája 1860 premiestnili čáčovskí evanjelici, za účasti sprievodu, spievajúceho

¹⁰ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Csaszttkó, nepag.

¹¹ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1902, Szobotist, nepag.

¹² EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1903, Csácsó, s. 1.

náboženského piesne, svoj zvon z katolíckej veže do dočasnej drevenej zvonice, ktorá stála oproti terajšiemu kostolu. Ešte v tom istom roku si dali čáčovskí evanjelici uliati druhý väčší zvon v Trnave. Keď si takto senická filia zadovážila zvony a zaplnila pokladnicu z cirkevných poplatkov, začala sa opäť prejavovať potreba čáčovských evanjelikov osamostatniť sa. Na domácom konvente¹³ sa 23. júla 1861 čáčovskí evanjelici dohodli, že budú žiadať povolenie na zriadenie samostatného cirkevného zboru. Ako dôvod uviedli, že boli v duchovných potrebách a vyučovaní mládeže zanedbávaní a ukračovani, keďže išlo o najpočetnejšiu filiu senického cirkevného zboru.¹⁴ Vizitátor proces osamostatňovania sa opísal slovami: „*Vymáhanie samostatnosti šlo pomaly. Bola to v dobu dočasnej vlády, keď sa rôzne záujmy v krajine križovali a ťažko bolo niečoho sa domôcť. Až po dvoch rokoch došlo k tomu povolenie od samého cis. kráľ. Veličenstva Františka Jozefa I.,¹⁵ ktoré dňa 16. mája roku 1863 najmilostivejšie udelené, v Čáčove ale až 12. júla*

¹³ Tomu predchádzal celozborový konvent evanjelického a. v. cirkevného zboru v Senici, ktorý sa konal 2. júna 1861. Na programe konventu bolo určenie nového cirkevného porubu, podľa ktorého polovica všetkých poplatkov pre matkocirkev v Senici mala pripadnúť na filiu v Čáčove, čo bolo nespravodlivé a pre Čáčov neúnosné. Konventuáli z Čáčova sa preto proti tomuto návrhu postavili. Keď došlo k výzve na hlasovanie o návrhu, požiadal Martin Orišek z Čáčova, aby sa s hlasovaním počkalo, pretože časť čáčovských konventuálov nebola na konvente prítomná. Predsedajúci konventu, senický farár Tesák, na to zareagoval slovami: „*Je vás tu Čáčovanov dosť, ešte aj polovica môže odísť domov.*“ Vtedy sa všetci čáčovskí konventuáli zdvihli a konvent opustili. O dva dni sa čáčovskí cirkevníci zhromaždili v obecnom dome v Čáčove a vydali z tohto zasadnutia vyhlásenie, v ktorom protestovali proti rozhodnutiu konventu z 2. júna 1861 a žiadali, aby sa poplatky odvádzali podľa starého kľúča a aby sa k tomu do štrnástich dní senický cirkevný zbor vyjadril. Keď po štrnástdňovej lehote neprišla ani písomná, ani ústna odpoveď, došlo zo strany čáčovských evanjelikov k definitívnemu rozhodnutiu, že filia Čáčov vystupuje zo zväzku evanjelickej a. v. matkocirkvi v Senici a bude sa uchádzať o utvorenie samostatného cirkevného zboru. Bližšie: HVOŽĎARA, Miroslav – BUČÁK, Slavomír. *História evanjelického a. v. cirkevného zboru Senica- Čáčov*. Senica-Čáčov : Evanjelický a. v. cirkevný zbor Senica-Čáčov, 2015, s. 50.

¹⁴ V roku 1838 bolo v Čáčove 658 evanjelikov.

¹⁵ Napriek odmietaniu a nepriazni úradov sa čáčovskí evanjelici nedali odradiť, ale vždy sa nano-vo domáhali svojho práva založiť si samostatný cirkevný zbor. Ich žiadosť z 11. januára 1862, adresovaná uhorskému kancelárovi do Viedne, nepriniesla kladný výsledok. Ani opakované stoličné deputácie zaslané do Čáčova 10. septembra a 20. októbra 1862 nepomohli. Hoci sa tieto úradné inštitúcie presvedčili, že Čáčovania majú zákonný nárok a spĺňajú všetky potrebné požiadavky na založenie samostatného zboru, konečný súhlasný výrok odkladali, domnievali sa, že zdĺhavým odkladaním bude celá vec v Čáčove napokon zmarená a Čáčovania rezignujú. Dňa 2. februára 1863 sa vybral kurátor Martin Kukliš do Viedne, aby spoločne so superintendentom Karolom Kuzmánym predostrel žiadosť Čáčova prostredníctvom ministerského predsedu arcikniežaťa Reinera samotnému cisárovi Františkovi Jozefovi I. To sa ukázalo účinné. Konečne, 16. mája 1863, bol najvyšším cisárskym výnosom Františka Jozefa I. udelený súhlas k založeniu evanjelickej a. v. matkocirkvi v Čáčove. Tento dlho očakávaný súhlas bol v maďarskej reči 28. júna 1863 odoslaný do Nitry na stoličný úrad. Do Čáčova cisársky súhlas k založeniu samo-

vyhlásené a s veľkým nadšením prijaté bolo.¹⁶ Dňa 16. augusta 1863 si zvolili prvého farára Jána Borbisa.¹⁷ Osamostatnený cirkevný zbor v Čáčove nemal vlastný kostol, a preto si prenajal na dva roky dom č. 150, kde sa vo dvoch izbách a pod bránou vykonávali služby Božie. Farár dočasne vyučoval i mládež, kým do obce neprišiel učiteľ Július Minich. Dňa 12. apríla 1864 bol položený za veľkej účasti evanjelického obecnstva základný kameň chrámu. Ešte v tom roku ho dostavali a 15. júla 1865 vsadili kríž na kostolnú vežu. Do konca roka sa budova kostola úplne dokončila, iba vnútorné vybavenie kostola ostalo nedokončené. Koncom roka 1865 bol farár Ján Borbis povolaný na štátne gymnázium v Tešíne za učiteľa náboženstva. Po jeho odchode sa výstavba kostola spomalila a pre cirkevný zbor v Čáčove nastala, ako ju nazval vizitátor v zápisnici kanonickej vizitácie, „*smutná kapitola*“, ktorá je spojená s osobou farára Samuela Ruttkaya.¹⁸ Novozvolený farár

statného cirkevného zboru osobne priniesol a prečítal zhromaždeným evanjelickým veriacim senior J. M. Hurban na zhromaždení 12. júla 1863. Bližšie: HVOŽĎARA, Miroslav – BUČÁK, Slavomír. *História evanjelického a. v. cirkevného zboru Senica- Čáčov*. Senica-Čáčov : Evanjelický a. v. cirkevný zbor Senica-Čáčov, 2015, s. 52.

¹⁶ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1903, Csáscsó, s. 3.

¹⁷ Ján Rodolub Borbis sa narodil 24. júna 1832 vo Vrbici pri Liptovskom Svätom Mikuláši. Základné školské vzdelanie nadobudol v rodnej Vrbici a v Liptovskom Svätom Mikuláši v rokoch 1841 – 1848. Ako žiak bol mendíkom pri mikulášskom farárovi, národnom buditeľovi Michalovi Miloslavovi Hodžovi, ktorý v ňom objavil nadaného chlapca a prehovoril rodičov, aby dali syna na štúdiá. V roku 1848 sa vybral na gymnázium do Rožňavy, kde pobudol dva roky (1848 – 1850). Odtiaľ prešiel na Evanjelické lýceum do Kežmarku, ktoré bolo v tom čase spojené aj s teologickým kurzom, kde úspešne zmaturoval. Od 19. marca 1851 do 8. júla 1856 pôsobil ako učiteľ v Mengusovciach na Spiši. V roku 1856 odišiel študovať na teologickú fakultu do Viedne, kde absolvoval 3 semestre. V štúdiách pokračoval na univerzitách v Lipsku (5 semestrov), v Berlíne (3 semestre), v Rostocku (1 semester) a v Erlangene (1 semester), kde štúdiá zakončil. Popri štúdiu a odborných prácach vykonával ako študent v malej osade Rixdorfe služby Božie pre českých evanjelikov – exulantov, ktorí sa tu počas prenasledovania usadili. Na odporúčanie J. M. Hurbana si ho pozval v roku 1863 evanjelický a. v. cirkevný zbor v Čáčove za svojho farára. Dňa 6. októbra 1863 bol v Martine superintendentom Karolom Kuzmánym ordinovaný za evanjelického kňaza. V roku 1865 odišiel do Tešína za profesora na gymnázium. V marci 1871 odišiel Borbis do Nemecka. Prijal pozvanie za evanjelického farára v cirkevnom zbore v Gillersheime v Hannoverku. Po troch rokoch opustil toto mesto a na 14 rokov sa mu stal pôsobiskom Hachmuhlen. 1. novembra 1889 ako 67-ročný odišiel na penziu a žil v meste Hammeln až do svojej smrti. Zomrel 15. marca 1912. Bližšie: HVOŽĎARA, Miroslav – BUČÁK, Slavomír. *História evanjelického a. v. cirkevného zboru Senica- Čáčov*. Senica-Čáčov : Evanjelický a. v. cirkevný zbor Senica-Čáčov, 2015, s. 59 – 69.

¹⁸ Samuel Ruttkay prišiel z Hornej Mičinej v januári 1866. Farár Ruttkay podľahol alkoholu a nestaral sa o zbor, počínal si veľmi nezodpovedne. Jeho súčasník, cirkevný historik Ladislav Pauliny, prietržský, farár o jeho účinkovaní zaznamenal: „*Pod jeho nedbalou správou cirkev ochladala v horlivosti. Keď videli cirkevníci márnivé šafárenie farára, odopierali splácať poplatky. Reštitúcie*

prišiel do Čáčova v roku 1866. Samuel Ruttkay, ako ho opisuje vizitácia, bol „vysoko nadaný, avšak premrštený vo svojich náhľadoch, nestály, vrtkavý, nemravný“. Pod jeho viac ako osemročnou správou si čáčovský cirkevný zbor dokázal v kostole vybudovať len kazateľňu a dlhy. Cirkevníci, vidiac veľké zmätky, vzpierali sa splácať cirkevné poplatky, problémy sa množili a dlhy kopili. Ešte väčšie škody utrpel zbor po duchovnej a mravnej stránke. Pohoršený cirkevný zbor podal žalobu, na základe ktorej seniorátna vrchnosť Samuela Ruttkaya dňa 29. apríla 1874 z farského úradu zosadila. V roku 1875 ho dokonca evanjelická cirkev a. v. zbavila kňazskej hodnosti. Ako vizitátor konštatoval, svoj náboženský i mravný úpadok zavřšil Samuel Ruttkay konvertovaním na rímskokatolícku vieru. Dva roky predtým zosadili evanjelici v Čáčove aj učiteľa Júliusa Minicha pre nemravný život. Tretím evanjelickým farárom v Čáčove bol Ján Mocko.¹⁹ Pod jeho vedením sa stavba kostola konečne dokončila. Čáčovský zbor sa rozvíjal aj napriek uvedeným problémom.²⁰ V zápisniciach kanonických vizitácií zo senického cirkevného zboru nenachádzame žiadnu zmienku o Čáčove, ako o fílii, ktorá sa odtrhla od materského cirkevného zboru.

V roku 1876 si čáčovský cirkevný zbor zadovážil novú dlážku a lavice do školy. 9. mája 1876 vizitoval čáčovský cirkevný zbor preddunajský superintendent Ludovít Geduly, ktorý povzbudil čáčovských evanjelikov, aby pokračovali v začatých prácach pri zveľadovaní chrámu. Jeho slová neostali bez odzvy a už v roku 1877

---

sa množili, dlhy rástli. Keď scestný nemravný život farára urážal celú cirkev, bol vrchnosťou a výrokom generálneho konzistória *pozbavený kňazskej služby 11. novembra 1875.*“ Citované podľa: HVOŽĎARA, Miroslav – BUČÁK, Slavomír. *História evanjelického a. v. cirkevného zboru Senica- Čáčov.* Senica-Čáčov : Evanjelický a. v. cirkevný zbor Senica-Čáčov, 2015, s. 92.

¹⁹ Ján Mocko sa narodil 26. februára 1843 v Senici. Základné vzdelanie získal v ľudovej škole v Senici. Ako dvanásťročný odišiel študovať na modranské gymnázium. Po dvoch rokoch prešiel na evanjelické lýceum do Bratislavy (1857 – 1863). Po maturite sa vybral na Teologickú vysokú školu v Bratislave. Pomocou J. M. Hurbana odišiel do zahraničia na luteránsku univerzitu do Rostocku na Balte, svoje teologické štúdiá zakončil na univerzite v Erlangách. Do Čáčova prišiel 29. apríla 1874, kde bol vymenovaný za administrátora zboru. Mocko bol dobrý organizátor. Dal do poriadku zanedbaný úrad. Ponavštevoval ľudí a doplnil chýbajúce matričné údaje. Postupne zariadil interiér kostola. Okrem týchto aktivít bol i cirkevným historikom, hymnológom a spisovateľom, taktiež zozbieral Tranovského knižnicu. Od roku 1899 bol riadnym seniorom Nitrianskeho seniorátu. Po troch rokoch seniorstva, ako 59-ročný, v januári 1902 na seniorálnom konvente, kde sa riešili vážne problémy myjavského cirkevného zboru, bol postihnutý mozgovou príhodou. O dva mesiace neskôr ho zasiahla ťažká mozgová mŕtvica, ktorá mu znemožnila aktívnu prácu v cirkevnom zbore. Dňa 16. novembra 1911 zomrel. Bližšie: HVOŽĎARA, Miroslav – BUČÁK, Slavomír. *História evanjelického a. v. cirkevného zboru Senica- Čáčov.* Senica-Čáčov : Evanjelický a. v. cirkevný zbor Senica-Čáčov, 2015, s. 93 – 99.

²⁰ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegeye 1903, Csácsó, s. 3 – 5.

si dali čáčovskí evanjelici zhotoviť mreže na pavlače, ktoré boli pôvodne otvorené. Súčasne so zábradlím dali vybudovať aj nové stolice do chrámu. Drevo na ne daroval kurátor cirkevného zboru Martin Kukliš. Stolárske práce mal na starosti senický majster. Do toho času sedel počas služieb Božích každý tam, kde si doniesol vlastnú stoličku. Preddunajský superintendent Ľudovít Geduly ďalej odporúčal, aby si cirkevný zbor podľa slohu a farby v chráme zhotovil aj kazateľnicu a oltár. Čáčovskí evanjelici si oltár objednali u senického majstra Hübnera, ktorý ho ale vyhotovil príliš vysoký, a tak ho musel upraviť prostějovský rezbár Václav Beck. Za rezbársku prácu na oltári vzal 420 zl. Oltárny obraz namaľoval lipský maliar Toller za 270 zl. Ďalej je v zápisnici kanonickej vizitácie zaznamenané úmrtie „jedného z najmocnejších stĺpov mladej cirkve čáčovskej“ Martina Kukliša, ktorý bol dušou cirkevného zboru. V roku 1878 stálo pred čáčovskými evanjelikmi rozhodnutie o vydláždení chrámu, čo spôsobilo rozdelenie cirkevného zboru na dva tábory. Jedna skupina chcela kostol vydláždiť tehlu, druhá mramorom. Spory medzi nimi sa natoľko vyostrili, že konvent, na ktorom sa riešila táto otázka, musel byť rozpustený. O dva dni však dorazil dar od Gustáv-Adolfského spolku, a to 351 zl., za ktoré objednal duchovný správca kellheimskú dlažbu vo Viedni, a tým uspokojil aj skupinu, ktorá pôvodne chcela tehlu. Samotná dlažba stála 380 zl., za kamenársku prácu dostal staviteľ Ján Pokorný 40 zl. V roku 1879 sa cirkevnému zboru podarilo v špeciálnej zbierke vyzbierať 68 zl. na oltárne rúcho. V roku 1890 hrozilo chrámu veľké nebezpečenstvo, keď si počas jednej noci notár Samuel Novomeský všimol na povale chrámu svetlo. Rýchlo oznámil na fare nebezpečenstvo požiaru a im sa včas podarilo uhasiť plápolajúci oheň, ktorý vznikol z ľahkomyselnosti mendíkov. Poistujúca spoločnosť preplatila cirkevnému zboru náhradu škôd v sume 70 zl. V roku 1892 si čáčovský cirkevný zbor zadovážil organ za 1 665 zl. 16. októbra 1892 bol nový organ posvätený. V roku 1898 bol od ulice ku kostolu vydláždený kamenný chodník. Okrem úprav a zariadenia chrámu sa im podarilo vybudovať aj ďalšie budovy, slúžiace cirkevnému zboru. V roku 1877 postavili za 400 zl. dreváreň, práčovňu a stajňu na farskom dvore. V roku 1890 prikúpili ku školskej budove pozemok na školský dvor za 80 zl., ktorý oplotili a vybudovali na ňom maštal.²¹

Na základe tohto výpočtu majetkov, kúpyschopnosti zboru, viacerých peňažných zbierok, renovácií kostola atď., je zjavné, že čáčovský cirkevný zbor sa od roku 1863 osamostatnil ako filia nielen finančne a organizačne, ale v priebehu pol storočia svojej existencie sa stal aj autonómnym a životaschopným zborom, schopným vybudovať chrám, faru, školu a naplniť tak elementárne potreby svojich veriacich.

²¹ EOL, fond: IX. Gyűjteményes anyagok, IX/2. Tematikus gyűjtemények – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica visitatio) és gyűlekezettörténetek – Nyitrai egyházmegye 1903, Csácsó, s. 6 – 8.

Viaceré evanjelické cirkevné zbory sa osamostatnili práve v priebehu 19. storočia. Tieto procesy môžeme sledovať takmer vo všetkých seniorátoch v rámci celého Uhorska. Na príklade dvoch fílií sme ilustrovali zložitý proces zakladania a budovania samostatných cirkevných zborov, ktoré sa odtrhávali od väčších matkocirkví. Zámerne sme vybrali dva cirkevné zbory, ktorých proces osamostatnenia sa líšil, oba zbory sa stretli totiž s úplne inými problémami. Matkocirkev v Sobotišti neakceptovala osamostatnenie sa svojej filie v Častkove, naopak, matkocirkev v Senici svojej filii v Čáčove nekládla žiadne prekážky pri osamostatňovaní sa. Založenie samostatného cirkevného zboru v Čáčove však aj napriek tomu neprebiehало bez komplikácií. Senický cirkevný zbor bol pomerne veľký a nároky jednotlivých fílií so zvyšujúcim sa počtom veriacich narastali až vznikla úplne prirodzená potreba filie na vybudovanie cirkevného zboru s autonómnou samosprávou, vlastným farárom, kostolom, farou a školou. Oproti tomu častkovský cirkevný zbor sa pri budovaní samostatného cirkevného zboru stretol s odporom materského cirkevného zboru, ktorý sa týkal hlavne platenia cirkevných poplatkov. Príklady osamostatnenia sa fílií v druhej polovici 19. storočia v Nitrianskom senioráte svedčia o životaschopnosti menších cirkevných zborov a ich schopnosti vytvoriť materiálne zázemie pre budovanie vlastných zborov, nezávislých od pôvodných matkocirkví.

HRABKOV V DRUHEJ POLOVICI 19. STOROČIA A ZAČIATKOM 20. STOROČIA¹

Patrik DERFIŇÁK

DERFIŇÁK, Patrik. Hrabkov in the second half of the 19th and the beginning of the 20th century. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2018, vol. 18, no. 1, p. 32 – 79.

The village of Hrabkov is a typical Šariš village, which underwent significant changes from the 18th to 20th centuries. This is an interesting probe for the historian of the region, for example, in the study I suggest the relationship between the center, the offices in Budapest, Bratislava and Prešov, respectively periphery. When writing the text, there was used archive material, periodicals and the chronicle of the village. The result is not a complex picture of the development of the village, but it makes it possible to get a clear idea of the situation of its inhabitants.

Key words: Hrabkov, countryside, history, 18th century, 19th century, 20th century.

Úvod

Hrabkov patrí medzi tie obce na Šariši, ktoré síce v súčasnosti nie sú často predmetom pozornosti, súčasne však veľmi dobre dokumentujú zložitý historický vývoj prebiehajúci v tejto oblasti od stredoveku až do polovice 20. storočia. Pozitívne, no veľmi často predovšetkým negatívne vplyvy, s ktorými bolo miestne obyvateľstvo konfrontované, nielen ako súčasť tejto z hľadiska Uhorska periférnej oblasti vo vzťahu k centráram krajiny, ale i nemenej dôležitom vzťahu k centru miestnej správy v neďalekom Prešove, mali rozhodujúci vplyv na každodenný život tunajších ľudí. Z hľadiska nami podrobnejšie sledovanej problematiky vývoja obcí, najmä v okrajových častiach habsburskej monarchie, no i novej Československej republiky, je nesporne zaujímavé najmä obdobie 19. a začiatku 20. storočia. Prechádzajú totiž, podobne ako ich obyvatelia, množstvom rôznych zmien nielen v hospodárskej, ale i kultúrnej, politickej či sociálnej oblasti. Vývoj Hrabkova, ako jednej z množstva podobných šarišských obcí, podobne ako osudy jeho obyvateľov sa však zaujímavým spôsobom odvíjali už od vzniku obce.

Zo starších dejín obce

Najstaršie dodnes zachované písomné správy o obci Hrabkov pochádzajú z polovice tridsiatych rokov 14. storočia. Neprekvapuje skutočnosť, že sa týkajú

---

¹ Text vznikol ako jeden z výstupov grantového projektu APVV-15-0036 Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie.

predovšetkým cirkevných otázok. Zaujímavé je, že hovoria o farnosti, ktorá vybrala cirkevný desiatok v na miestne pomery vysokých objemoch. Túto skutočnosť je možné považovať za dostatočný doklad toho, že samotný Hrabkov bol podstatne staršou obcou, ktorá bola založená prostredníctvom kolonizácie na nemeckom či emfyteutickom práve už niekedy koncom 13. storočia.² Cieľom tejto formy doosídľovania bolo nielen opätovné zvýšenie počtu obyvateľstva po ničivom tatarskom vpáde, ktorý vyľudnil krajinu v polovici 13. storočia, ale tiež snaha využiť stále ešte pomerne veľa voľného priestoru na zakladanie nových osád a zvýšenie príjmov vlastníkov jednotlivých území. Súčasne význam tohto novozaloženého sídla podčiarkovala aj skutočnosť, že križovianskou dolinou prechádzala v tom čase dôležitá a frekventovaná cesta smerom na Spiš. Hoci táto cesta, označovaná niekedy aj ako stará cesta, bola využívaná aj v nasledujúcich storočiach, jej význam postupne upadal.

Prvé dodnes zachované konkrétne informácie o Hrabkove sa spájajú s náboženským životom jeho obyvateľov i majiteľov. Venujú sa riešeniu pomerne komplikovaných otázok spojených napríklad s postavením miestneho farára. Záznam pápežských desiatkov z roku 1332 už spomína miestneho farára Sigfrída, ktorý podobne ako ďalší šarišskí kňazi odviezol niekoľko grošov.³ Tento kňaz tu pôsobil už pred týmto rokom a aj v nasledujúcom období. Farský kostol zasvätený apoštolom Šimonovi a Judášovi,⁴ ktorý tu už začiatkom tridsiatych rokov 14. storočia stál, miestne šoltýstvo, poloha na významnej krajinkej ceste, to všetko boli faktory, ktoré z Hrabkova robili majetok zaujímavý pre viaceré šľachtické rody. Medzi tie najvýznamnejšie patrili napríklad páni z Perína. Veľmi rýchlo sa však obec stáva nie výnosným šľachtickým majetkom, ale predovšetkým miestom, kde bol založený a dlhšie obdobie udržiavaný miestny augustiniánsky kláštor. O jeho založení a vybavení dostatočným majetkom rozhodol comes Mikuláš Perényi, vtedajší vlastník Hrabkova. Založenie kláštora ako miesta uloženia telesných pozostatkov rodiny, resp. ako miesta, kde sa za členov rodu mnísi modlia a konajú bohoslužby, bolo nielen veľmi rozšírenou záležitosťou v rámci duchovného života stredoveku, ale v neposlednej miere aj záležitosťou prezentácie významu, postavenia a dostatočnej zámožnosti rodu zakladateľa. Augustiniáni boli v tom čase re-

² Nemecké, resp. emfyteutické právo predstavovalo osobitnú formu dedičného prenájmu pôdy. Na jeho základe sa uskutočnila počas stredoveku kolonizácia rozsiahlych oblastí Šariša. Blížšie napríklad BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1985. 327 s.

³ *Monumenta vaticana hungariae historiam illustrantia. Series prima, tomus primus. Rationes Collectorum Pontificiorum in Hungaria. Vatikáni okirattár. Első sorozat, első kötet. Pápai tizedszedők számadásai. 1281 – 1375*. Budapest, 1887. LXXVII. és 520 lap. 210l.

⁴ „... ac patronu ecclesiae beatorum Symonis et Judae apostorum.“ Blížšie napríklad MEZŐ, András. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest : METEM, 2003, s. 391.

hoľou, ktorá si v priestore Uhorska, ale i na území dnešného východného Slovenska získala značnú obľubu a jej príslušníci vybudovali niekoľko kláštorov. Okrem Hrabkova sa priamo v priestore Šariša usadili napríklad vo Veľkom Šariši.⁵

Mikuláš Perényi však okrem augustiniánskeho kláštora v Hrabkove založil aj františkánsky v susedných Križovanoch. Zabezpečenie dostatočných zdrojov na takýto postup pritom nebolo jednoduchou či lacnou záležitosťou. Keď preto comes Mikuláš Perényi založil v Hrabkove kláštor augustiniánom, ktorí sa v ňom usadili, daroval celú dedinu.⁶ Aby to mohol urobiť, musel však najprv vyplatiť miestneho šoltýsa, ktorý v Hrabkove v tom čase nielen žil, ale disponoval aj určitými právami a majetkom. O vtedajšej veľkosti a prosperite dediny svedčí skutočnosť, že to nebola lacná záležitosť. Prostriedky získané za predaj šoltýstva v Hrabkove, mohol Mikuláš, syn Henricha, investovať do nákupu šoltýstva v Sedliciach, ktoré mu predal šoltýs Valter. Ten sa vzdal svojho majetku, keďže sa potreboval vykúpiť za previnenia, ktorých sa dopustil so svojimi spoločníkmi. K celej transakcii došlo niekedy v rokoch 1345/1346, keď práve odkúpenie šoltýstva umožnilo založenie kláštora, ktorý sa tak mohol stať jediným vlastníkom celého územia obce, rovnako ako ďalších menších majetkov a práv.⁷

O tom, že majetkové pomery na tomto území ani zďaleka neboli jednoznačné a jasné, ako by sa podľa zachovaných listín zdalo, svedčia rôzne spory v nasledujúcich desaťročiach a storočiach. Informácie o nich sa zachovali od polovice 14. storočia. Už v závere roku 1351 totiž osobitnou listinou potvrdzuje krajský sudca Tomáš, že si dve znovu získané šarišské obce, konkrétne Hrabkov (Hrabko) a Križovany (Zenthkereszt), podelili medzi sebou vnuci Ladislava z Vířaza, konkrétne Mikuláš, Juraj, Ladislav, Michal a Peter, synovia Vavrince a Jakub, syn Petheho.⁸ Sudca Tomáš pritom listinou reagoval na predošlé vyhlásenie Vavrince z Vířaza, že tento majetok, ktorý pôvodne patril jeho rodu, už dávnejšie predtým neprávom zabral spomínaný comes Mikuláš Perényi. Synovia Mikuláša Perényiho, Vincent a Peter proti zabratiu Hrabkova v roku 1353 protestovali. Začali v tejto veci viesť aj nákladný súdny proces. Samotného Vavrince z Vířaza pritom dokonca obvinili z násilností, ale spor nakoniec prehrali. Vavrinec z Vířaza spolu

⁵ Kol. autorov. *Veľký Šariš – mesto a hrad*. Veľký Šariš : Vydavateľstvo Pavel Sárossy, 1999, s. 46.

⁶ Založenie hneď dvoch kláštorov v tak tesnom susedstve sa preto spravdila dá interpretovať iba jedným spôsobom, totiž, že s veľkou pravdepodobnosťou ide o realizovanie rozsudku, ktorý Mikulášovi Perényimu uložil trest za nejaký spáchaný zločin. Ide o v stredoveku pomerne rozšírenú formu trestu, ktorý však často prevínilca, resp. jeho rodinu finančne nesmierne zatažoval. Príkladom môže byť i založenie ďalších kláštorov na základe takéhoto rozsudku, napríklad Červeného Kláštora na Spiši.

⁷ Osídlenie Šariša v 13. – 14. storočí dolina Svinky. In *Nové obzory č. 13*. Zodp. redaktor Štefan Pažúr. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1971. s. 171.

⁸ MNL Budapest. DL 41401, listina z 13. decembra 1351.

so svojimi synmi a príbuznými pri svojej snahe získať toto územie uspel aj vďaka predošlému súdnemu rozhodnutiu a listine z roku 1351. Hrabkov sa tak na dlhší čas stal majetkom tohto rodu.⁹

Týmto rozhodnutím sa v zložitej situácii ocitli predovšetkým augustiniánski mnísi z Kláštora sv. Ducha v Hrabkove. Prišli totiž o najdôležitejšiu časť majetkovej základne, z ktorej mali poberať príjmy a udržiavať prevádzku kláštora. Tento problém musel zakladateľ kláštora, spolu so svojimi potomkami vyriešiť. Preto kláštoru, ako náhradu za spomínaným súdnym rozhodnutím stratený Hrabkov, daroval susednú obec Chmiňany.¹⁰ Komplikované majetkové, ale aj príbuzenské pomery v tomto priestore sa však nepodarilo definitívne urovnať ani neustále vydávanými súdnymi rozhodnutiami. Z viacerých sporov a útokov, ktoré sa najmä medzi miestnymi šľachticmi odohrávali, možno spomenúť aspoň prípad z roku 1360, keď potomkovia Vavrinca a jeho brata Petheho boli neďaleko svojho majetku Hrabkov napadnutí. Z incidentu vyviazli živí, no útočníci im svojimi zbraňami zranili kone. Zástupcovia Šarišskej stolice tento incident dôkladne vyšetrovali a začiatkom júna roku 1360 aj vydali potvrdenie, že sa skutok stal. Či sa však podarilo odhaliť konkrétneho vinníka, o tom už zachované listiny nepodávajú jasné svedectvo.

Celkom bez ťažkostí nebolo v nasledujúcich rokoch ani pôsobenie kláštornej komunity v Hrabkove. Pomerne obmedzené zdroje, ktoré mali na svoju existenciu, nedovolili významnejší rozvoj kláštora. Navyše nielen spory s miestnymi zemanmi, ale v niektorých prípadoch aj poveternostné podmienky, presnejšie ich dôsledky, často komplikovali mníchom život. Za zmienku v tomto smere stojí napríklad spor, ktorý viedli s farárom pôsobiacim v Chmiňanskej Novej Vsi (Wyfaľu). Práve na žiadosť Jána, farára z Chmiňanskej Novej Vsi, sa v roku 1395 dostavili pred jágerského biskupa Štefana viacerí šarišskí kňazi, konkrétne Mikuláš z Prešova, Ján zo Sabinova, Ján z Bertotoviec, Mikuláš zo Sv. Petra, Ján z Kendíc a Baláž zo Žehne, ktorí dosvedčili, že obec Chmiňany (Mahnya), patriaca augustiniánskemu kláštoru v Hrabkove, sa pôvodne nachádzala v jednom z malých údolí vedľa rieky Svinky. V tejto dedine stál pôvodne aj kostol sv. Štefana. Časté dažde však dedinu i kostol postupne podmyli a zničili. Jej obyvatelia sa tak presťahovali na neďalekú vyvýšeninu. Ako vo svojom stanovisku uviedol farár z Chmiňanskej Novej Vsi: „... a od tohto času počínajúc, pričom už je tomu štyridsať rokov, chodí do kostola sv. Pavla do Chmiňanskej Novej Vsi. Svojich mŕtvych pochovávajú na cintoríne pri kostole a poplatok (desiatok) z obilia, podľa príkladu ostatných obcí na Šariši platia farárovi v Chmiňanskej Novej Vsi. Na škodu kostola sv. Pavla

⁹ Osídlenie Šariša v 13. – 14. storočí dolina Svinky. In *Nové obzory* č. 13. Z odp. redaktor Štefan Pažúr. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 172.

¹⁰ ULICHŇÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 96.

sa však o tento poplatok začali sporiť mníši z Hrabkova, ktorí si na neho robia nárok.¹¹ Práve svedectvo privedených duchovných malo podporiť nárok ich kolegu z Chmiňanskej Novej Vsi. Spor sa však veľmi skomplikoval vzhľadom na to, že obec Chmiňany patrila celá hrabkovskému kláštoru.¹² Ani v tomto prípade nie je celkom jasné, ako sa nakoniec celý spor podarilo urovnať.

Samotný Hrabkov bol v tom čase veľkou a prosperujúcou obcou. Svedčí o tom i vysoké zdanenie miestneho obyvateľstva v roku 1427, keď bol zdanený od 42 port. To ho v rámci Šariša zaraďovalo medzi veľké sídla. V obci v tom čase pracoval aj mlyn. Vlastníkmi bolo však už v tom čase viacero zemianskych rodín, ktoré sa tu postupne striedali. Išlo najmä o šľachticov z Fričoviec, Širokého, Hendrichoviec a Bertotoviec. Klimatické zmeny, zložité politické pomery v priebehu prvej polovice 15. storočia, najmä v spojení s bratrickým hnutím, rozvíjajúcim svoje aktivity na východe Slovenska, ale tiež snaha miestnych zemanov získať čo najväčšie výnosy zo svojich majetkov viedli k tomu, že postupne časť miestneho obyvateľstva strácala svoj majetok, vymrela, prípadne sa úplne odsťahovala z Hrabkova. Nešlo ani zďaleka o ojedinelý prípad. V podobnej situácii boli obyvatelia mnohých šarišských obcí. S nástupom reformácie rýchlo upadal aj miestny kláštor, a tak okolo polovice 16. storočia sa pomery v obci zásadným spôsobom zmenili. Počet obyvateľov značne poklesol, pričom v roku 1543 tunajších roľníkov zdanili už iba od 7 port. V obci žili už aj želiari, ktorí nemali vlastné polia a pracovali buď na majetkoch miestnych šľachticov, alebo u zámožnejších sedliakov. I kláštor nachádzajúci sa v Hrabkove už v tomto období mníši opustili. Preto budovu zbúrali a do osemdesiatych rokov 16. storočia zbytky tohto objektu takmer úplne rozobrali.¹³

Zdá sa, že miestni šľachtici sa tomuto úpadku pôvodne rozsiahleho a bohatého sídla usilovali zabrániť. Postupovali pritom tradične najmä prostredníctvom viac či menej úspešného lákania nových osadníkov. Opäť sa tak objavujú informácie o miestnom šoltýsovi, zdá sa však, že vzhľadom na komplikované politické pomery, keď po roku 1526 prebiehal v Uhorsku boj o kráľovskú korunu nebola ich snaha veľmi úspešná. Počet miestnych obyvateľov naďalej klesal, rovnako ako sa zhoršovali ich majetkové pomery. V roku 1567 už hrabkovskí sedliaci platili daň iba od 4 a pol porty. Iba jedna domácnosť hospodárila na celej usadlosti, niekoľko ďalších obrábalo polovičnú či štvrtinovú výmeru pozemkov. V tejto súvislosti sa spomína aj už opustená usadlosť, pôvodne patriaca miestnemu šoltýsovi. Táto situácia v obci sa nezlepšovala ani v nasledujúcom období, hoci v úplnom závere

¹¹ Kol. autorov. *Veľký Šariš – mesto a hrad*. Veľký Šariš : Vydavateľstvo Pavel Sárossy, 1999, s. 46.

¹² MNL Budapest. Q269 Szinyei – Merse család. DL 70194.

¹³ ULICHŇÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 96.

16. storočia Hrabkov stále zaradovali k veľkým obciam. Počet jej obyvateľov, ani ich majetková situácia sa však vôbec nedali porovnávať so situáciou v polovici 15. storočia. Tunajší roľníci platili iba desatinu predošlých daní, žilo tu viacero rodín, ktoré nemali v držbe žiadnu poľnohospodársku pôdu a živili sa prácou u majetnejších susedov či miestnych zemanov. Výrazne klesol aj celkový počet obyvateľov. Napriek tomu sa tu však ešte stále nachádzali takmer štyri desiatky domov poddaných, kostol, fara, mlyn a tiež škola.¹⁴

O živote priamo v obci máme z obdobia 16. a 17. storočia iba málo konkrétnych správ. Sporadické informácie sa objavujú o Hrabkove takmer výlučne v súvislosti s majetkovými spormi, ktoré sa medzi početnou šarišskou šľachtou objavovali. Napríklad v roku 1575 sa museli zástupcovia Šarišskej stolice postarať o zistenie konkrétnych majetkových práv Kataríny Puthnokoyovej, vdovy po Valentínovi Berthotym. V rámci jej majetkov sa zisťovalo najmä množstvo pôdy a poddaných v Hrabkove, rovnako ako právo na kúriu nachádzajúcu sa v Bertotovcch.¹⁵ I na základe týchto sporov a protestov vieme, že obec mala v závere 16. storočia viacerých vlastníkov, pričom okrem Berthotyovcov sa spomínajú aj Hedryovci či Žigmund Frický. Posledný menovaný napríklad pred šľachtou celej Šarišskej stolice dôrazne protestoval proti zaberaniu svojho majetku v Hrabkove roku 1577. I takéto spory však v niektorých prípadoch poskytujú ďalšie stručné informácie o miestnom obyvateľstve. Z rovnakého obdobia tak pochádza napríklad aj informácia o doplnkovej zárobkovej činnosti Hrabkovčanov, keď Ján Hedry žiadal od Jána Sóosa vyrovnanie 200 zlatých, ktoré mu dlhoval za vápno vyrobené v tejto obci.¹⁶

Druhá polovica 16. storočia bola celkovo komplikovaným obdobím nielen z hľadiska mocenských, ale i náboženských zápasov. Prebiehajúci zápas o uhorskú korunu medzi Ferdinandom Habsburským a Jánom Zápoľským, odohrávajúci sa aj v priestore dnešného východného Slovenska, poškodil domáci i diaľkový obchod, poľnohospodársku výrobu, ale narušil tiež pôvodne vytvorené majetkové pomery. Šľachta i bohaté slobodné kráľovské mestá sa pridávali raz k jednej, raz k druhej zo súperiacich strán, podľa toho, odkiaľ mohli očakávať väčšie výhody. Konečným dôsledkom vzájomných dlhotrvajúcich bojov však bolo celkové schudobnenie obyvateľov, najmä na vidieku, a celkový pokles ich počtu. Stav, ktorý bol v tomto období v Hrabkove, tak v podstate kopíroval situáciu vo väčšine oblastí

¹⁴ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 96.

¹⁵ ŠA Prešov. Fond Najstaršie knihy Šarišskej župy (1343) 1561 – 1616. Kronika odpisov listín z rokov 1561 – 1575. O vyšetrovaní majetkových práv sa rozhodovalo na župnom zasadnutí vo Veľkom Šariši 27. januára 1575.

¹⁶ ŠA Prešov. Fond Najstaršie knihy Šarišskej župy (1343) 1561 – 1616. Kniha protestov a citovaní, i. č. 289/2, fol. 46 (1577), resp. i. č. 614/2, fol. 206 (1582).

dnešného Slovenska. To, že nielen šľachtici, cirkev či mestá vlastníace pozemky, ale i samotní poddaní sa usilovali hľadať z tejto neľahkej situácie východisko, dokazujú ich úteky z panstiev, často aj následné žiadosti o vydanie ich pôvodných majiteľov. Utekajúcich sedliakov, prichádzajúcich za lepšími podmienkami do nových sídel, vlastníci radi prijímali, dokonca im pri príchode neraz ponúkali rôzne výhody. Často sa pritom pri vidine získania dodatočných príjmov neobávali dokonca ani nutnosti vstupovať do sporu s inou vrchnosťou. Vďaka ponúkaným podmienkam a zložitej vymožitelnosti práva v tomto období sa majiteľom panstiev často takto získaných nových poddaných podarilo aspoň dočasne udržať. I v Hrabkove v tomto smere máme viaceré príklady, dokazujúce, že išlo o pomerne bežný postup. Pri jednom z nich napríklad, o vrátenie jedného z poddaných usadených v tejto obci, žiadalo v roku 1562 miestnych šľachticov samotné mesto Prešov, ako jeho pôvodný vlastník.¹⁷

Spory s Prešovom či susednými šľachticmi o poddaných však neboli jediným problémom. V samotnom Hrabkove navyše komplikovali situáciu zložitú vzájomnú majetkovú vzťahy medzi tunajšími zemanmi. Rozdrobenosť ich tunajších majetkových podielov rovnako ako skutočnosť, že v obci nemali svoje trvalé sídlo, sa v konečnom dôsledku veľmi negatívne podpísali na stave miestneho hospodárstva. Navyše náklady na riešenie neustálych vzájomných sporov jednak medzi jednotlivými príslušníkmi rodu Berthotyovcov, ale najmä medzi Berthotyovcami a Hedryovcami, prípadne majiteľmi ďalších menších majetkových podielov, sa v konečnom dôsledku prenášali na plecía miestnych sedliakov. V roku 1593 tak napríklad musela kongregácia v Prešove riešiť protesty Hedryovcov a Jána Pathakyho, týkajúce sa zálohovaných majetkov v Hendrichovciach, Križovanoch, Hrabkove a Širokom.¹⁸ V tom istom čase sa v rámci župných zhromaždení riešili viaceré spory, ku ktorým došlo medzi členmi rodov Berthóthy a Hedry, nielen o väčšie majetky v Križovanoch, Henrichovciach a Bertotovciach, ale aj o menšie podiely a práva v ďalších obciach. Okrem sporov týkajúcich sa majetku aj v Hrabkove, zástupcovia oboch rodín navzájom zakázali svojim poddaným využívať nehnuteľný majetok, ktorý mali v tunajšej obci.¹⁹

Zložitá situácia pri určovaní majetkových pomerov nielen u miestnych zemanov, ale i poddaných sa prejavovala nielen pri súdnych sporoch či pri rôznych protestoch a dovolaniach, ale tiež pri určovaní výšky daňových povinností, alebo dokonca potrebe zistení, čo je presne predmetom konkrétneho sporu. I keď to

¹⁷ ŠA Prešov. Fond Najstaršie knihy Šarišskej župy (1343) 1561 – 1616. Kniha zápisníc zo župných zhromaždení 1562 – 1563, i. č. 661/2, fol. 236, 18. júna 1562.

¹⁸ ŠA Prešov. Fond Najstaršie knihy Šarišskej župy (1343) 1561 – 1616. Kniha zápisníc zo župných zhromaždení, i. č. 1355/4, fol. 405a.

¹⁹ ŠA Prešov. Fond Najstaršie knihy Šarišskej župy (1343) 1561 – 1616. Kniha protestov a citovaní 1584 – 1616, i. č. 1356/4, fol. 408 b, 5. máj 1593.

nebol častý postup, v roku 1597 oficiálne stoličné úrady požiadal Benedikt Hedry, aby došlo k úradnému prevereniu počtu port a sedliackych domácností v Hrabkove. Cieľom bolo zistiť skutočnú výšku daňových povinností poddaných žijúcich na jednotlivých majetkoch.²⁰

Ani nasledujúce storočie neprinieslo zásadnejšiu zmenu v spôsobe života miestnych obyvateľov či problematických vlastníckych vzťahoch. Informácie, ktoré sa v súvislosti s Hrabkovom objavujú, sú spravidla spojené práve s rôznymi majetkovými, resp. hraničnými spormi. Znepriatelené strany sa ich usilovali riešiť v prvom rade pred poverenými zástupcami Šarišskej stolice. Napriek tomu sa dá konštatovať, že obdobie 17. storočia, poznačené početnými protihabsburskými povstaniami, náboženskými spormi, epidémiami infekčných chorôb i často až neúnosným zvyšovaním požiadaviek na poddanské obyvateľstvo, viedlo ešte k väčšiemu nárastu sporov a zmätkov, spojených so samotným Hrabkovom. Šľachta, slobodné kráľovské mestá, cirkev i samotný cisár sa usilovali predovšetkým o upevnenie svojej vlastnej moci, práv a príjmov. Väčšinu vyberaných daní, poplatkov, ale i často veľmi ťaživé náklady na stravovanie či ubytovanie vojakov však muselo znášať najmä vidiecke obyvateľstvo. Samotný Hrabkov síce už v tom čase neležal priamo na hlavnej ceste. Ani táto skutočnosť ho však nedokázala zachrániť pred častými návštevami rôznych oddielov povstaleckých či, naopak, cisárskych armád. Vojaci si vymáhali od obyvateľstva potraviny, krmivo pre zvieratá, ale aj potrebné kone či dobytok často bez platenia i ohľadov na to, ku ktorej zo znepriatelených strán sa práve priklonili miestni zemepáni.²¹

Zložitá doba prinášala pre miestne obyvateľstvo aj ďalšie povinnosti a problémy. Značne zaťažujúce bolo napríklad odovzdávanie zvýšených odvodov potrebných na zabezpečenie obrany proti tureckým jednotkám, na vykupovanie ľudí z tureckého zajatia či na výstavbu a udržiavanie početných vojenských pevností chrániacich krajinu pred útokmi osmanských jednotiek. Zle živené a prácou vyčerpané obyvateľstvo následne oveľa ľahšie podliehalo rôznym epidémiám nákazlivých chorôb. Tie sa pritom pomerne často objavovali práve v súvislosti s pohybmi cisárskych či povstaleckých vojenských oddielov.²²

²⁰ ŠA Prešov. Fond Najstaršie knihy Šarišskej župy (1343) 1561 – 1616. Kniha protestov a citovaní 1584 – 1616, i. č. 1407/4, fol. 402b, 14. júna 1597.

²¹ KÓNYA, Peter a kol. *Dejiny Uhorska*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, s. 298.

²² O tom, že vzťahy miestnych roľníkov k prechádzajúcim vojenským oddielom neboli bezproblémové svedčí tiež zápis „o škodách spôsobených cisárskemu vojsku obyvateľmi Hrabkova, Lipoviec a Križovan...“ ktorý prečítali pri rokovaní zástupcov Šarišskej stolice s generálom Picolominim. ŠA Prešov. Fond zápisnice zo zhromaždení Šarišskej župy z rokov 1681 – 1695, i. č. 429/15. Gen. Kongregácia v Prešove, 6. februára 1686 /6a/.

Počas 17. storočia Hrabkov aj naďalej patril viacerým miestnym zemianskym rodinám, ktorých vzájomné vzťahy neboli ani zďaleka ideálne. Svedčí i tom okrem iného viacero zachovaných záznamov o sporoch medzi nimi, resp. záznamov o konfiškáciách majetkov cisárskymi úradníkmi po likvidácii jednotlivých stavovských povstaní. Navyše niektoré listiny zachytávajú tiež údaje o tom, že keď ustali spory a boje, bola to často príroda, ktorá skomplikovala tunajším obyvateľom každodenný boj o kus chleba. Napríklad v lete roku 1607, v období tesne pred žatvou, postihla viaceré blízko seba ležiace obce, ako Široké, Víťaz, Ovčie, Hrabkov a Križovany, silná prietrž mračien, spojená s krupobitím. I keď rozsah vzniknutých škôd dnes už ťažko môžeme objektívne posúdiť, museli byť naozaj mimoriadne. Predstavitelia Šarišskej župy totiž koncom septembra toho istého roku rozhodli, že do týchto obcí pošlú skupinu funkcionárov, ktorí rozsah škôd preveria a na základe ich stanoviska bude vydané rozhodnutie o znížení, či dokonca úplnom oslobodení obyvateľov postihnutých obcí od daňových povinností a poplatkov.²³

O tom, že situácia v krajine, dokonca ani vzťahy medzi susedmi a príbuznými žujúcimi v tejto časti Šariša neboli vždy najlepšie, svedčia príležitostne sa objavujúce správy o prepadoch dedín, panských domov či majerov. Takéto útoky, na ktorých pozadí stál často niekto z radov miestnej „znenpriatelenej“ šľachty alebo niektorá zo zbojníckych družín pôsobiacich na Spiši, Šariši, prípadne v dnešnom poľsko-slovenskom pohraničí, mali spravidla podobný scenár. Útočníci najčastejšie v noci prepadli vytipované sídlo, rýchlo sa usilovali pochytať hospodárske zvieratá, cennejšie predmety či ľahko speňažiteľné suroviny a zmizli v tme, kým sa postihnutým podarilo privolať pomoc. Hrabkov takto nečakané útoky postihli napríklad v roku 1614. Voči prvému podal poškodený Krištof Hedry oficiálnu sťažnosť a protest už koncom júna.²⁴ Ďalší prepád, tentokrát spojený s riešením vzájomných sporov medzi miestnymi zemanmi sa riešil pred zástupcami Šarišskej župy koncom septembra tohto istého roku. V tomto prípade boli páchatelmi odohnané nielen panstvu patriace ovce, ale nemalé škody vznikli aj tunajším sedliakom.²⁵

Rozdrobenosť a celková nevyjasnenosť vlastníckych pomerov v Hrabkove, ktorú ešte komplikovali zložité príbuzenské vzťahy, vzájomná sobášna politika či zálohovanie konkrétnych usadlostí či pôdy, čo bolo v tomto období bežnou záležitosťou, sa nakoniec premietli do množstva súdnych sporov, ktoré sa často

²³ ŠA Fond Najstaršie knihy Šarišskej župy z rokov 1605 – 1645, i. č. 12/5, s. 52. Rozhodnutie vydala kongregácia, ktorá sa zišla vo Veľkom Šariši 27. septembra 1607.

²⁴ ŠA Fond Najstaršie knihy Šarišskej župy z rokov 1605 – 1645, i. č. 86/5, s. 242. Sťažnosť zaznamenala župná kongregácia, ktorá sa zišla v Prešove 26. júna 1614.

²⁵ ŠA Prešov. Fond Najstaršie knihy Šarišskej župy z rokov 1605 – 1645, i. č. 89/5, s. 248. Vyšetrenie v tomto prípade riešila župná kongregácia zasadajúca 3. septembra 1614 v Prešove.

vliekli celé desaťročia a ktoré v podstate nebolo možné uspokojivo vyriešiť. Objavuje sa tak množstvo sťažností a žiadostí o vyšetrenie vlastníckych pomerov v samotnom Hrabkove, ktoré boli predkladané v najmä v priebehu prvej polovice 17. storočia všetkými zúčastnenými stranami predstaviteľom Šarišskej stolice. I keď predovšetkým členovia zemianskych rodín z Bertotoviec, Fričoviec a Hendrichoviec dokázali vystúpiť jednotne voči tým, ktorí by ohrozovali ich práva, sami sa spravidla dohodnúť nedokázali. Príkladom spoločného, často účinného postupu môže byť ich sťažnosť proti jágerskému kanonikovi či humenskému colníkovi, ktorí mali v zálohu rôzne časti obce, rovnako ako postup Berthótyovcov pri vyšetrení a súdení poddaných v Hrabkove za to, že čapovali vlastné víno bez dohody s panstvom a obohacovali sa tak z pohľadu vtedajšej doby protizákonne.²⁶

Proti samotným Charkovčanom i v roku 1633 jednotne vystúpili všetci zemanovia, ktorí mali v obci majetkové podiely a práva. Na jar tohto roku podala oficiálnu sťažnosť na miestnych obyvateľov nielen vdova po Jánovi Peczym, ale získala pri svojom spore aj podporu Františka Berthótyho, členov Berzeviczyovskej rodiny a Juraja Hedryho. Tí všetci požiadali predstaviteľov Šarišskej stolice, aby do obce prišla skupina stoličných úradníkov a hodnostárov, ktorí by správanie Hrabkovčanov vyšetrili. Podstatou sporu medzi zemanmi a obyvateľmi obce boli pasienky a rôzne povinnosti, ktoré boli podľa názoru obyvateľov Hrabkova panstvom vymáhané neprávo. Ako náhradu za ne odohnali panstvu ovce. O tom, k akému konečnému záveru vyslaná komisia po skončení svojho poslania dospela, sa, žiaľ, nezachovali konkrétne záznamy.²⁷

Už v roku 1674 sa v súpise provizora soľnobanského komorského panstva A. Winklera uvádza medzi majetkami patriacimi cisárovi aj „possessio Hrapko“.²⁸ Jedným z prvých konfiškačných záznamov je tiež súpis, ktorý pripravil o majetkoch Jána Berthótyho V. Draheim v roku 1675. V rámci neho zachytáva majetky, majetkové podiely a práva, ktoré tento šľachtic vlastnil na Šariši a Spiša, predovšetkým vo Vítazi, Lipovciach, Križovanoch, Šindliari, Štefanovciach, Daleticiach, Župčanoch, Olšavici a tiež v Hrabkove.²⁹ Už v nasledujúcom roku vznikajú ďalšie záznamy, súvisiace nielen s konfiškáciou majetkov Jána Berthótyho, ale i Adama

²⁶ ŠA Prešov. Fond Najstaršie knihy Šarišskej župy z rokov 1605 – 1645, i. č. 390/7, fol. 199 a. Zápis sťažnosti na stoličnej kongregácii, ktorá sa zišla v Prešove 6. mája 1630, resp. ŠA, Fond Najstaršie knihy Šarišskej župy z rokov 1605 – 1645, i. č. 400/7, fol. 211 a. Žiadosť prednesená na stoličnej kongregácii, uskutočnená v Prešove 27. novembra 1630.

²⁷ ŠA Prešov. Fond Najstaršie knihy Šarišskej župy z rokov 1605 – 1645, i. č. 443/7, fol. 292 a. O vyslaní komisie rozhodla sedria na svojom zasadaní 27. apríla 1633 v Prešove.

²⁸ MNL Budapest. Urbaria et Conscriptioes. UC 9: 63. „inventárium“ Adama Winklera z 1. marca 1674.

²⁹ MNL Budapest. Urbaria et Conscriptioes. UC 14: 13. „Aestimatio“ z roku 1675. Okrem viacerých ďalších obcí spomína aj Hrabkov (Hrapko).

Berthótyho. Nešlo pritom iba o pôdu či obyvateľov, ktorí na tejto pôde žili a pracovali. Často cisárski úradníci zaberali postihnutým šľachticom aj rôzne práva. Napríklad poddaní Jána Berthótyho museli štátu, rovnako ako svojmu predošlému pánovi, odvádzať na sv. Michala sliepky a na Nový rok odovzdávať husi a vajcia.³⁰ O tom, že úradníci zaberali určené majetky bez ohľadu na ich veľkosť či momentálny stav, svedčí tiež viacero záznamov, na základe ktorých vieme, že v samotnom Hrabkove bolo hneď niekoľko vlastníkov, pričom samotní Berthótyovci vlastnili iba menšie podiely. Adamovi Berthótymu tak v roku 1676 skonfiškovali za účasť v povstaní jedného sedliaka hospodáriaceho na polovičnej usadlosti a štyri želiarske rodiny, ktoré mali v obci domy.³¹ O rok neskôr vznikol aj ďalší súpis, na základe ktorého môžeme konštatovať, že už spomínaný Ján Berthóty mal v samotnom Hrabkove tri sedliacke domácnosti, jednu želiarsku rodinu, ktorá okrem pracovných povinností odovzdávala panstvu raz ročne šesť párov bačkôr a jednu opustenú sedliacku usadlosť.³² Ján Berthóty sa v roku 1677 pokúsil napriek konfiškáciám, ktoré ho postihli, spolu so svojimi bratmi Gabrielom, Ladislavom a Alexandrom získať rozsiahlejší majetok Fričovce. Jeho posledný vlastník Ján Fricsi totiž zomrel bez mužského potomka. Ani v tomto spore, ktorí viedli opäť s Hedryovcami, však nakoniec neuspeli. Súd rozhodol v prospech Hedryovcov, keďže ich so zosnulým spájali bližšie príbuzenské vzťahy.

Ani tieto konfiškácie však ešte dlho nezmenili zložitú majetkovú a sídelnú pomery v Hrabkove. Samotná správa komorského solnobanského panstva nemohla účelne využívať malé podiely vzdialené po rôznych častiach Šariša. Navyše neusporiadané pomery pri povstaní Imricha Thökölyho a následne aj Františka II. Rákócziho umožnili konfiškáciami poškodeným šľachticom opätovne sa usilovať o získanie svojich pôvodných majetkov, čo sa v mnohých prípadoch aj podarilo. Za týchto okolností sa nemožno čudovať, že časť miestnych obyvateľov pred neustálou zmenou vlastníkov a stále narastajúcimi povinnosťami radšej jednoducho utiekala do oblastí, kde boli lepšie podmienky na život. Ďalšia veľká skupina sa zase pridávala k vojenským jednotkám či zbojníckym skupinám, ktoré operovali v rámci celého východného Slovenska. U väčšiny obcí sa v tomto období stretávame s výrazným poklesom počtu obyvateľov, pričom i samotný Hrabkov musel byť v tomto období sčasti znovu osídlený obyvateľmi, ktorí predtým utiekli z Krompách a Kluknavy.³³

³⁰ MNL Budapest. Urbaria et Conscriptioes. UC 41: 12 (a). Hrabkov sa pritom spomína ako „Hrupko“.

³¹ MNL Budapest. Urbaria et Conscriptioes. UC 51: 9. Inventár zostavený v nemeckom jazyku Jánom Erasmom Wegenerom, v roku 1676. Obec sa v ňom uvádza pod názvom „Chrapkow“.

³² MNL Budapest. Urbaria et Conscriptioes. UC 51: 10. „Conscriptio“ zostavené o majetkoch a právach získaných k solným baniam z roku 1677.

³³ ŠA Prešov. Fond Zápisnice zo zhromaždení Šarišskej župy z rokov 1694 – 1710, i. č. 325/18, s.

Okrem vojenských operácií a zvyšovania odvodovej záťaže pre obyvateľstvo sa jednotliví vlastníci Hrabkova z radov zemanov museli vyrovnávať aj s ďalšími komplikáciami. Jednou z nich bola napríklad predčasná smrť Gašpara Hedryho, ktorý vlastnil majetky a poddaných v Širokom a Hrabkove. Kvôli dedičskému konaniu správu o stave majetku pripravil slúžny Ludovít Berthóty. Otázku, čo bude s majetkom a maloletými sirotami po zosnulom, vyriešil až Žigmund Hedry, ktorý sa ujal úlohy tútora nad sirotami a prevzal aj správu ich majetku do svojich rúk.³⁴

Situácia na šarišskom vidieku sa nezlepšila ani začiatkom 18. storočia. Posledné veľké stavovské povstanie vedené Františkom II. Rákóczim v rokoch 1703 – 1711 sa rozšírilo takmer na celé územie Uhorska a zapojili sa doň všetky vtedajšie vrstvy spoločnosti. Jeho vodcovia sa pokúsili riešiť celý rad problémov ďalšieho hospodárskeho, konfesijného, politického i sociálneho vývoja krajiny. Po prvýkrát došlo k nastoleniu skutočnej náboženskej slobody, zaviedlo sa všeobecné zdanenie, veľká časť poddaných sa aspoň dočasne oslobodila spod nevoľníckeho postavenia, zriadili stálu armádu či nové uhorské centrálné úrady.³⁵ Súčasne však obyvateľstvu prinieslo množstvo škôd. Vojna spustošila celé oblasti, ekonomika sa zrútila a zaznamenali sa obrovské ľudské straty. Dôsledky nielen tohto posledného stavovského povstania, ale tiež prakticky sto rokov prebiehajúcich zápasov s Habsburgovcami či osmanskými Turkami sa prejavili počas prvej polovice 18. storočia.³⁶

Obec v rokoch 1711 – 1848

Situácia nielen väčších miest, ale i menších obcí na celom východnom Slovensku bola po skončení posledného protihabsburského povstania hodnotená ako kritická. Čo nezničili vojaci oboch strán pri priamych vojenských stretoch či pri zháňaní potravín, koní a vozov, úradníci oboch znepriatelených strán vyberajúci dane a poplatky, prípadne šľachtici požadujúci od vidieckeho obyvateľstva každoročné poplatky, to dovŕšili vo viacerých vlnách sa objavujúce epidémie nákazlivých chorôb, najmä moru. Tie si medzi zdecimovaným a vyhladovaným obyvateľstvom na Šariši vyberali vysokú daň napríklad v rokoch 1713 či 1721. Úbytok obyvateľstva bol tak vysoký, že nielen vlastníci rozsiahlejších panstiev, ale tiež mnohé mestá sa usilovali prilákať nových osadníkov prostredníctvom poskytovania rôznych často veľmi významných výhod. Samotný Prešov v dvadsiatych

148. Kongregácia z 24. januára 1698 v Prešove.

³⁴ ŠA Prešov. Fond Zápisnice zo zhromaždení Šarišskej župy z rokov 1694 – 1710, i. č. 567/22, s. 830 a n. Generálna kongregácia Šarišskej župy z 21. novembra 1705 v Prešove.

³⁵ Bližšie napríklad KÓNYA, Peter. *Centrálné úrady hospodárskej správy počas povstania Františka II. Rákócziho*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2014. 103 s.

³⁶ KÓNYA, Peter a kol. *Dejiny Uhorska*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, s. 396.

rokoch 18. storočia ponúkal prístahovalcom, ktorí sa v ňom rozhodli usadiť, nielen pozemok na výstavbu domu či mestské práva, ale tiež viacročné oslobodenie od daní a poplatkov.

Podobne ako v mestách, tak aj na vidieku boli nielen polia, ale i mnohé poľnohospodárske usadlosti opustené, obytné i hospodárske objekty sa postupne rozpadali a polia zarastali. O to viac je zarážajúce, že aj napriek tomu sa obyvatelia, predovšetkým jednotlivých menších obcí, dokázali s obdivuhodnou vytrvalosťou pustiť do obnovy svojich hospodárstiev či bežného života. I v prípade z geografického hľadiska nevýhodne umiestneného Hrabkova tak napriek viacerým nepriaznivým okolnostiam dochádza tiež k pomerne rýchlej obnove života v obci.

V roku 1715 bol už pre daňové účely pripravený prvý zoznam tunajších roľníkov. V dobovej podobe sa zachovali aj ich mená, konkrétne Andreas Javcsák; Georgius Valencsik; Joannes Safránko; Mathias Safránko; vdova Gazdicska; Joannes Jakubuv; Jacobus Bánsko; Joannes Marusák; Mathias Tomassek; vdova Koválova. V obci bolo desať domov, a hoci sa počet obyvateľov v porovnaní s predošlými obdobiami výrazne znížil, jednotliví tunajší sedliaci vykazovali v tom čase pomerne solídne možnosti na hospodárenie. V obci neboli žiadni želiari bez pôdy v držbe a väčšina sedliackych hospodárstiev, až 70 %, hospodárila na výmere 9 gbelov, resp. bratislavských meríc polí. K dispozícii mali tiež po dva kosce lúk.³⁷ Išlo o pomerne značný rozsah najmä v prípade polí, čo malo v konečnom dôsledku kompenzovať jej horšiu kvalitu, resp. ťažšiu obrábatelnosť. Jedna rodina hospodárila na polovičnej výmere a ďalšie dve rodiny na tretinovej výmere polí, pričom mali k dispozícii aj 1,5, resp. 1 kosce lúky.³⁸ Z roku 1714 máme aj informáciu o miestnom mlyne, ktorý mlel s využitím jedného kameňa, patril k tým menším, keďže ho zdanili iba ako štvrtinovú usadlosť.³⁹

O tom, ako sa v Hrabkove, prípadne v okolitých obciach žilo v priebehu 18. storočia, máme stále relatívne málo informácií. Každodenný život obyvateľov bol vyplnený predovšetkým prácou na poliach, lúkach či v lesoch, prípadne plnením rôznych predpísaných povinností voči vlastnému panstvu či stoličnej správe. Výnimočné dni, počas ktorých sa bolo možné venovať okrem bohoslužieb aj vzdelávaniu či odpočinku, predstavovali iba nedele a cirkevné sviatky. V obci sa od stredoveku nachádzala škola. No vzhľadom na to, že zachované listiny týkajúce

³⁷ Zjednodušene možno povedať, že išlo o výmeru, ktorú jeden kosce pokosil za dva dni. Z hľadiska lúk bol práve nižší počet obyvateľom dôvodom, prečo bol v porovnaní s inými okolitými obcami z tohto hľadiska Hrabkov na tom pomerne dobre. V susedných Križovanoch napríklad nemali miestni sedliaci k dispozícii žiadne výmery luk, ako dôležitej krmovínovej základne pre vlastný dobytok.

³⁸ Az 1715. évi országos összeírás. Hrabko.

³⁹ TÓTH, Sándor. *Sárosvármegye monográfiája. II. kötet*. Budapest : A vármegye költségén, 1910, s. 229.

sa Hrabkova podpisovali richtár i prísazní až do polovice 19. storočia krížikmi, možno predpokladať, že bola deťmi navštevovaná iba príležitostne, najmä v zime, keď bolo na hospodárstve menej práce. Aj preto sa najcennejším, hoci neúplným informačným zdrojom o živote v obci stávajú predovšetkým rôzne súpisy povinností poddaných a predovšetkým zachovaný urbár.⁴⁰

Z hľadiska vidieckeho obyvateľstva predstavovalo presné stanovenie a spísanie jednotlivých odvádzaných daní, poplatkov či pracovných povinností zásadnú záležitosť. Rovnako dôležité však bolo i z hľadiska habsburskej monarchie, ktorá najmä po vojenských porážkach od rýchlo sa rozvíjajúceho Pruska musela pristúpiť k viacerým zásadným reformám. Jednou z tých, ktoré sa v rámci vlády cisárovej Márie Terézie stali zásadnými, bola aj urbárska regulácia. Jej cieľom sa stalo právne i ekonomické stabilizovanie najpočetnejšej zložky obyvateľstva v Uhorsku. V priestore Šariša sa vládni komisári, ktorí mali na starosti prešetrenie situácie v jednotlivých obciach, objavili začiatkom sedemdesiatych rokov 18. storočia. Ich úlohou bolo zjednotiť a predovšetkým pevne stanoviť a zrealniť požiadavky vlastníkov obce s možnosťami tamjších roľníkov. Základným a veľmi dôležitým dokumentom v tomto smere pre Hrabkov sú „Acta Harapko Com. Saarossiensis ingremiatae“. Dokument zostavovala trojčlenná komisia, ktorej členovia prišli do Hrabkova 25. januára 1772. Jej členmi boli Alexander Keczer de Lipócz, Ján ml. Keczer de Lipóc a Alexander Füzy. Komisári mali v prvom rade získať informácie o dedine, chotári, majetkových pomeroch obyvateľov a ich povinnostiach voči panstvu. Tieto informácie mali byť následne použité nielen pre presné stanovenie povinností a poplatkov voči vlastným zemepánom, ale aj daňových povinností voči samotnému štátu. Otázky, ktoré komisári kládli zástupcom obce, v tomto prípade richtárovi a prísazným, boli podobné ako v iných obciach. Prvé z nich len pre zaujímavosť uvádzame v prepise:

Na prvú otázku: „Zdalis a jake Urbare tu včil a od ktereho času?“ odpovedali zástupcovia obce stručne: „Urbare nemame žadne.“ Druhá otázka znela: „Kec ale žadnych Urbarov še nenachadza, zdaliž poddani podle Contractu aneb običaje zbivaju svojich Panov, od ktereho času budto takova obyčaj?“ Odpoveď zástupcov obce znela: „Contracti podle kterich bi sme robili nejsu, jedine podle običaje davneho naše Panstvo zbivame.“ Aj napriek pre súčasníka už ťažko čitateľnému nárečiu, ktorým je celý rozsiahly dokument napísaný, možno z textu zistiť značné množstvo dôležitých informácií. Tie sú o to cennejšie, že miestni poddaní síce predtým žiadny urbár, ani písomné dohody (kontrakt) s panstvom uzavreté nemali. Vlastné práva i povinnosti mali presne stanovené na základe roky platných zvyklostí, o ktorých nás aspoň sčasti informuje práve zachovaný urbár.

⁴⁰ ŠA Prešov. Fond Urbárske a komasačné spisy. Obec Hrabkov, Urbaria possessio Harapko.

Bližšie o nich informujú ďalšie body dokumentu. Okrem iného sa z nich dozvedáme, že miestni sedliaci už využívali pri svojom hospodárení trojpoľný systém. Polia boli rozdelené do troch častí, na ktorých sa postupne striedali jaryny a oziminy, pričom tretina polí sa nechávala každoročne ležať ladom. Pásol sa na nej dobytok, ktorý ju tak súčasne prirodzene pohnojil. Základné informácie dokument poskytuje aj o dosahovaných výnosoch, keď sa uvádza: „... ak polia podľa zvykov dobre pohnojíme a obrobíme, každé zrno sa zrodí so štyrmi, ale chotár musíme obrábať so štvorzáprehom.“ Pomerne podrobne sú opísané aj ďalšie zárobkové možnosti miestnych hospodárov. Medzi výhody patrilo napríklad dostatok lúk, z ktorých získavali nielen seno, ale niekedy kosili i otavu. Aj vody nielen pre obyvateľov, ale tiež pre statok bol v chotári dostatok. Ovocné sady a zeleninové záhrady sa v sledovanom období nachádzali iba pri niektorých domoch.

Obyvatelia Hrabkova mali tiež niektoré ďalšie možnosti, ako si rôznymi spôsobmi zarobiť peniaze v hotovosti. Tie potrebovali nielen na zakúpenie niektorých potrebných predmetov pre svoje hospodárstva i každodenné potreby, ale predovšetkým pre plnenie si svojich daňových a odvodových povinností voči panstvu či štátu. V tomto smere bola výhodou pomerne malá vzdialenosť Hrabkova od väčších miest, najmä Prešova a Sabinova. Na výročných jarmokoch i pravidelných týždenných trhoch tu mohli Hrabkovčania predávať svoje výrobky či poľnohospodársku produkciu. V tom čase pomerne využívanou možnosťou, ako si privyrobiť, bolo aj povozníctvo, resp. práca pri doprave soli, prípadne vína. Najčastejšou trasou, na ktorej pracovali niektorí Hrabkovčania, bol prevoz soli z Kráľovskej komory, patriaceho skladu v Solivare, do rôznych častí východného Slovenska. Ďalšou možnosťou, ako získať finančné prostriedky v hotovosti, bola práca pri dovoze vína z Tokaja do uhorských miest, či dokonca až na poľské územie. Takéto prípady boli však skôr výnimkou, pretože od poddanského obyvateľstva sa vyžadovalo predovšetkým dôsledné plnenie povinností voči panstvu. Navyše iba málo sedliakov malo dostatočne silný konský zápreh, aby zvládol transport ťažkých nákladov po zle udržiavaných cestách. Ako sa však konštatuje aj v zachovanom urbári, tejto činnosti sa tunajšie obyvateľstvo sporadicky venovalo, keď predstavení obce uviedli, že „občas máme vo zvyku víno za peniaze prevážať“.⁴¹

Značná pozornosť bola venovaná podrobnému spísaniu povinností, ktoré mali poddaní voči svojim zemepánom. V tom čase obec patrila trom vlastníkom. Každý z nich zaťažoval svojich poddaných inými požiadavkami. Záviselo to predovšetkým od toho, kto z vlastníkov disponoval v regióne väčšou výmerou úrodnej pôdy a kto nachádzal skôr uplatnenie v stoličnej či štátnej správe, prípadne v armáde. Prvá skupina vo väčšej miere zaťažovala svojich poddaných pracovnými povinnosťami. Druhá mala väčší záujem o platenie poplatkov v hotovosti. Každý

⁴¹ ŠA Prešov. Fond Urbárske a komasačné spisy. Obec Hrabkov, Urbaria possessio Harapko.

dý z jej „polovičníkov“, držiteľov polovičnej sedliackej usadlosti, ročne platil 24 uhorských zlatých. Okrem toho povinne dovážali každý po štyri duby. Medzi ďalšie povinnosti patrilo tri dni v roku pracovať pri orbe panských polí aj s vlastným záprahom. Rovnako počas žatvy musel každý z „polovičných“ sedliakov odpracovať dva týždne bez záprahu, ale s vlastným náradím. V prípade potreby chodili miestni sedliaci aj na vinobranie. Ešte v čase pred spísaním urbáru boli ale tieto povinnosti upravené v tom zmysle, že okrem platenia každoročného poplatku museli držitelia polovičných usadlostí odpracovať každý týždeň pre panstvo tri dni s vlastným záprahom. Držitelia menšej, štvrtinovej usadlosti mali polovičné povinnosti, keď okrem poplatku 12 uhorských zlatých museli po novom odpracovať pre panstvo v jednom týždni dva a v druhom jeden deň s vlastným záprahom. Medzi sedliakmi sa nachádzali aj držitelia osminových usadlostí tzv. „osminkare“, ktorí platili vrchnosti ročne šesť uhorských zlatých a každý týždeň museli pre panstvo odpracovať jeden deň, pričom pracovali bez vlastného záprahu.⁴²

I napriek snahe viedenského dvora o stabilizáciu hospodárskej situácie i právneho postavenia vidieckeho obyvateľstva, stále sa objavovali snahy zemepánov o získanie ďalších finančných prostriedkov, poplatkov v podobe poľnohospodárskych plodín či pracovnej povinnosti od poddaných. Proti nadmernému zaťažovaniu sa však iba málo dedičanov odvážilo verejne protestovať u miestnych či dokonca centrálnych úradov. Práve v Hrabkove sa však niektorí z tunajších obyvateľov rozhodli riešiť svoju mimoriadne zľú materiálnu situáciu podaním sťažnosti na vlastného zemepána. Konkrétne „Vysoce urodzenej milosti panu viceišpanovi slavnej Šarišskej stolici“ ju adresovali dvaja želiari z Hrabkova Janko a Macko Chovančiakovi. Ako v texte, ktorý im pravdepodobne niekto napísal uvádzajú:

1. My, jakožto dvorni bratia zustavame pod mocou jeho milosti pana, pana urodzeného Kissa, jakošto želare v (c)hyškach zustavajici. Ktere (c)hyžky našim vlastnym kelčikom vybudovat sme sa usilovali. To jest jeden ja, Janko Chovančiak, jako starši brat, na pustine kadzi, salva veniat (s prepáčením), statek vyhnali. Druhy brat Macko Chovančiak, take řečenym na pustym placu a otcovskym grunce še vybudoval svojim vlastnym kelčikom. Co ale še dotyče takovych budinkov, žadne zeme, ruol a luk še nenachadza, jedine same (c)hyžky, od kterych robime na pansky rozkaz kelko rozkazuju a žaden poradek ani vedle urbaru, jak jinši poradek maju, niezachovava takovy pan vyšej položeny. A tak každý tyžden na pansku potrebu nas honi a jesli že v ten jisty den, v ktery na pansku potrebu rozkazuje še nestavi, techdy z bitku še hrozi, ano i skutečne vyplnil, že mne Janku Chovančiakaa dal s palicami osem krat vykarat, že v takovy den som še nestavil, v kterym mi rozkazano bulo, ale bych i to nechtel presluchat, než v tym dni v dome som nebul.

⁴² ŠA Prešov. Fond Urbárske a komasačné spisy. Obec Hrabkov, Urbaria possessio Harapkó.

2. Ano i v predzi sme prenasledovani, každoročne po jednej štuke prest sme prinuceni, v ktorej nam lenu nedostava, svojim vlastnym lenom dopredac musime.

3. Jestliže jejich milost vysoce urodzeny pan, pan viceišpan nam milosrdnu lasku svoju otcovsku nepreukažu a pod milostivu ochranu neprimu, my takove (c)hyžky predame a pod jinše panstvo še oddame. Než ale nech milosrdnym okem na nas isernych lidi zhlednu a pod milostivu plašt primu, aby nam milostive na pomoci buli, co i milostive žiadame a tym še poručame.⁴³

I keď Kišovcom patrila iba malá časť miestnych majetkov a nepatrili v tomto období ani medzi popredné rodiny v rámci Šarišskej stolice,⁴⁴ o významnejšom zásahu podžupana voči nim sa nezachovali žiadne zmienky. Keďže mená bratov Chovančiakovcov sa v neskorších záznamoch o obci už neobjavujú, skôr sa dá predpokladať, že boli svojou zlou materiálnou situáciou nútení k úteku z obce a hľadaniu si živobytia u iného zemepána alebo v blízkych slobodných kráľovských mestách.

V geografických a štatistických prácach zo záveru 18. storočia, ktoré z rôznych uhlov mapovali Uhorsko i jednotlivé stolice, sa Hrabkov (Hrabko) objavuje iba v podobe veľmi stručných zmienok. Z viacerých možno spomenúť aspoň prácu A. Vályiho z roku 1796, kde sa o Hrabkove možno dočítať toto: „... Slovenská dedina v Šarišskej stolici, zemepánom rodina Berthóty, obyvatelia sú katolíci, leží pol míle od sv. Anny, filiálky Sv. Kríža (Szentkerszt, dnes Križovany, poz. P. D.). Niekdajšie miesto pôsobenia mníchov augustiniánov, ktorým postavil kláštor Mikuláš Perényi v roku 1333, na mieste zvanom „Augustinianus Remeté“. Tunajšia pôda je prostrednej kvality, lúk, pasienkov i dreva je dostatok.“⁴⁵

V priebehu prvej polovice 19. storočia sa ku každodenným problémom, ktoré museli prekonávať miestni obyvatelia pri zabezpečovaní obživy i plnení povinností voči vlastnému panstvu i štátu, pridali aj ďalšie, predovšetkým negatívne skutočnosti. Viacročné a dlho neúspešné zapojenie habsburskej monarchie do napoleónskych vojen spôsobilo všetkým vrstvám spoločnosti značné problémy. Štát bol hospodársky vyčerpaný, obchod i výroba na všetkých úrovniach obmedzené a mena nestabilná. Z obehu takmer zmizli peniaze z drahých kovov. To všetko následne viedlo k ďalšiemu zvyšovaniu daňového zaťaženia predovšetkým najpočet-

⁴³ Svoju žiadosť hrabkovskí želiari, alebo ako sa sami uvádzali „hofere hrabkovski“, datovali k 27. februáru 1786. O tom, či našli pochopenie u stoličnej vrchnosti sa nezachovali bližšie údaje. Bližšie *Listy poddaných z rokov 1538 – 1848*. Ed. Pavol Horváth. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1955, s. 241 – 242.

⁴⁴ MELIORISZ, Béla. *A heraldika kőréből*. (Különnyom. az Eperjesi Lapokból.). Függelékül : A Sárosvármegyéből eredett, vagy itt megtelepedett családok czimerei. Eperjes : Árpád Kósch, 1899.

⁴⁵ VÁLYI, András. *Magyar Ország leírása. II. kötet*. Budan a Kiralyi Universitátsnak betüivel, 1799, s. 198.

nejších roľníckych vrstiev obyvateľstva, keďže najmä šľachta a cirkev na základe starých privilégií stále odmietali pravidelne platiť dane.

Osobitne na vidieku bola situácia veľmi zlá. Početná miestna šľachta, odkázaná na príjmy z pozemkov a od svojich poddaných, sa tiež dostávala do značných finančných ťažkostí. Mnohé zo známych rodín, ako napríklad Dessewffyovci, Szirmaiovci či Berzevicziovci, sa dostali kvôli vysokým dlhom do prakticky neriešiteľných problémov. Východisko z nich tak hľadali najmä vo zvyšovaní svojich požiadaviek voči poddaným. Tí boli jednak hlavným zdrojom finančných a naturálnych príjmov, jednak predstavovali lacnú pracovnú silu, využívanú pri prácach na veľkostatkoch. Povinnosti, ktoré stanovil tereziánsky urbár, boli v tomto období už opäť pod rôznymi zámienkami prekračované, a to v oblasti roboty i pravidelných finančných a materiálnych dávok. V samotnom Hrabkove bola situácia o to horšia, že tunajší chotár nepatril k najúrodnejším. Vzhľadom na vzdialenosť od väčších miest miestni roľníci a želiari stále ťažšie hľadali doplnkové pracovné príležitosti, z ktorých by mohli získať potrebné finančné prostriedky na dane, poplatky i zabezpečenie vlastných rodín. Na druhej strane aj jednotliví vlastníci tunajších hospodárstiev i poddaných z radov miestnych zemanov sa dostávali do stále zložitejšej finančnej situácie. Museli sa zadlžovať a jednotlivé sedliacke usadlosti i rôzne práva, ako boli napríklad ťažba dreva, výber poplatkov či prenájom krčiem, prenechávali rôznym nájomcom. Tí sa, samozrejme, usilovali čo najviac vyťažiť z celej situácie, čím ešte viac zvyšovali hospodársky tlak na tunajšie obyvateľstvo.

Už prelom dvadsiatych a tridsiatych rokov 19. storočia viedol zbedačených roľníkov k viacerým prejavom nespokojnosti, ktoré vyvrcholili v tzv. cholerovom povstaní roku 1831. I keď jeho centrom bola predovšetkým oblasť Zemplína, prenikli povstalci aj na územie Šariša. Tu však boli ich oddiely rýchlo zlikvidované privolanou armádou, pričom okrem sporadických prejavov nespokojnosti sa tunajších roľníkov priamo povstanie nedotklo. Po krátkom čase sa však práve najmä obyvateľstvo Šariša dostalo do situácie, keď ešte viac trpelo. Konkrétne problémy sa prejavili počas hladových rokov 1846 – 1855, keď celú oblasť postihla viacnásobná neúroda, nepriaznivé počasie, vojnové udalosti a epidémia nákazlivých chorôb. Ľudí trápila najmä cholera, z hľadiska zabezpečenia aspoň základnej obživy však boli tragické aj choroby postihujúce domáce zvieratá. V tomto období decimovali ich stáda na Šariši najmä slintačka, krívačka a dobytčí mor. Zvlášť ťaživo dopadli všetky tieto katastrofy na obyvateľov chladnejších a vyššie položených oblastí na severe stolice. Tam boli málo úrodné polia rozložené na svahoch kopcov, v pomerne veľkej nadmorskej výške. Tenká vrstva úrodnej zeme, ktorá sa tu postupne ľudskou činnosťou vytvárala, bola v týchto rokoch prudkými privalovými dažďami splavovaná. Obrábanie takto poničených polí preto znamenalo ešte väčšiu námahu. Roľníci museli zapriať viac dobytka pri orbe a, samozrej-

me, potrebovali tiež viac hnojiva na obnovenie a udržanie úrodnosti. Nedostatok krmovín, ťažného dobytky a hnojiva nútil ešte mnohých gazdov v tomto prostredí využívať starší dvojpoľný systém hospodárenia. Ten mal síce pomôcť zabezpečiť aspoň časť úrody, súčasne však ešte viac zvýrazňoval stále väčší nedostatok poľnohospodárskej pôdy medzi roľníkmi v regióne.

Obvod, v ktorom ležal Hrabkov, patril k iba priemerne úrodným oblastiam Šariša, aj tu sa však dlhodobá neúroda výrazne prejavila. Šťastí za situáciu, v akej sa ocitli miestni roľníci, mohlo aj usporiadanie, v ktorom žili, či ich nadmerné zaťažovanie povinnosťami. Významnú zásluhu na dlhodobých neúrodách v druhej polovici štyridsiatych a prvej polovici päťdesiatych rokov malo aj extrémne počasie, ktoré región postihovalo počas niekoľkých rokov. Len pre názornosť uvádzame aspoň niektoré z ťažkostí, ktoré museli miestni obyvatelia prekonávať. Už roky 1846 a 1847 boli z hladiska výnosov poľnohospodárskej výroby, kvôli chladnému a extrémne vlhkému počasiu, mimoriadne slabé. Navyše značné škody spôsobovali aj početné miestne povodne. Najväčšou pohromou pre tunajších roľníkov však bolo rozšírenie sneti zemiakovej, pričom priamo na poliach zhnila väčšina dopestovaných zemiakov.⁴⁶ Opakovaná neúroda spôsobila v niektorých oblastiach Šariša už v priebehu roku 1847 hlad, ktorý následne viedol k poklesom stavu dobytky a oviec. Podpriemerné úrody boli aj v rokoch 1848 a 1849.⁴⁷ Situácia bola pritom o to komplikovanejšia, že počas týchto rokov došlo okrem zrušenia poddanstva pre niektoré kategórie poddaných aj k vypuknutiu otvoreného vojenského povstania veľkej časti uhorskej spoločnosti voči viedenskej vláde.

Nutnosť zásobovať oddiely neraz oboch znepriatelených strán i priame vojnové operácie prebiehajúce aj na území Šariša ešte zväčšili biedu a nedostatok potravín u miestneho obyvateľstva. Najmä priestor hornej Torysy, ale aj Prešova a jeho okolia bol v tomto smere často uvádzaný ako v podstate neriešiteľný problém. Napríklad hoci bol rok 1849 celkovo hodnotený ako klimatický nepriaznivý, nielen v samotnom Hrabkove i niektorých okolitých obciach sa počasie prejavovalo až extrémne. Krátku zimu bez snehu vystriedala teplá a rýchlo nastupujúca jar. Už v máji sa ale vrátili mrazy, zasnežilo a bola zničená časť úrody. Mesiac jún síce priniesol teplo i dostatok vlhky, v priebehu júla a augusta však nepršalo. Obilniny vyschli a zemiaky zhnili. Katastrofu dovŕšilo premnoženie hlodavcov, myší a hračbošov. Keď jesenné počasie prinieslo dažde, objavila sa cholera, ktorá si vyberala množstvo obetí medzi hladom oslabeným obyvateľstvom. Nasledujúci rok bol po-

⁴⁶ Sneť, resp. hniloba zemiakov, ktorá sa v Európe rýchlo rozširovala od tridsiatych rokov 19. storočia, spôsobila vo viacerých oblastiach obrovské materiálne škody a hladomor. Najtragickejšia situácia bola v tomto smere v Írsku, kde si hladomor spôsobený neúrodou zemiakov vyžiadala približne jeden milión ľudských obetí.

⁴⁷ LUKÁČ, Andrej. Neúroda v Šariši v rokoch 1850 – 1855 a jej následky I. In *Nové obzory* 13. Zodpovedný redaktor Štefan Pažúr. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 95.

dobný, keď hniloba opäť zničila úrodu zemiakov. Dokonca ani rok 1851 nepriniesol konečne úľavu. Ako konštatovali v oficiálnom zápise úradníci Šarišskej stolice: „... V hornotoryskom obvode obyvateľstvo všetkých dedín tak schudobnelo, že v auguste 1851 tam, kde ešte nebola žatva, sa živili iba hubami a trávou a pre svoju nemajetnosť nemohli platiť ani dane.“⁴⁸

Hrabkov patril k ešte relatívne menej postihnutým obciam aj v roku 1852. Pre dlhodobú neúrodu a horšie klimatické podmienky tu v tom čase zasiali iba jariny, tie však nakoniec pre neustále dažde ani nemohli zviať z polí. Slama zhnila a zrno vypadalo sčasti už na poli. Podľa hodnotenia úradov, časti tunajších obyvateľov hrozil už počas zimy 1852 hlad. Ani u ostatných odhadu nepredpokladali, že by im zásoby potravín vydržali až do jari. Ani nasledujúci rok 1853 nebol z hladiska klimatických pomerov či dopestovanej úrody lepší. Pre suchú zimu, ešte v apríli trvajúce sneženie a následné záplavy boli vážne poškodené oziminy. Sejba jarín sa pre chladné počasie mohla realizovať až koncom mája. Aj keď úrady poskytli roľníkom časť osiva, chýbal ťažný dobytok na orbu i dopravu. Na prelome júna a júla postihli rozsiahlu oblasť Šariša, ktorej súčasťou bol aj Hrabkov, prietže mračien spojené s ľadovcom. Úrodu pšenice tak zničili úplne, silne poškodené boli aj ostatné plodiny.⁴⁹

Hrabkov v rokoch 1849 – 1918

Po potlačení revolúcie prebiehajúcej v Uhorsku počas rokov 1848/1849 sa prostredníctvom množstva nových zákonov, nariadení a úprav začala, aj keď len veľmi pomaly krajina meniť. Z priestoru silne poznačeného feudálnymi prežitkami tak postupne vznikala moderný štát, v ktorom sa stále viac presadzovali nezávislí podnikatelia, priemyselníci a inteligencia. Tieto pomerne početné kategórie obyvateľstva sa stávali stále menej priamo závislými na poľnohospodárskej pôde. Súčasne však vzhľadom na pretrvávajúci silne agrárny charakter krajiny a na budovanie prevažne ľahkého spracovateľského priemyslu poľnohospodárska výroba zohrávala v Uhorsku stále mimoriadne dôležitú úlohu. Napriek mnohým prežitkom sa postupne otvárali nové možnosti uplatnenia, podnikania i rastúce možnosti voľného pohybu nielen v rámci monarchie, ale i smerom do zahraničia. Pre obyvateľov Hrabkova však v tomto období nesporne najväčšiu zmenu v ich dovtedajšom živote prinieslo zrušenie poddanstva, postupne sa presadzujúce od polovice 19. storočia. Revolučné udalosti, i nechota miestnych úradov či samotných

⁴⁸ LUKÁČ, Andrej. Neúroda v Šariši v rokoch 1850-1855 a jej následky I. In *Nové obzory* 13. Zodpovedný redaktor Štefan Pažúr. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 104.

⁴⁹ LUKÁČ, Andrej. *Neúroda v Šariši v rokoch 1850 – 1855 a jej následky II.* In Šarišské múzeum v Bardejove 3. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1972. Skazu dovŕšilo rozšírenie dobytčieho moru v roku 1854 a epidémia cholery, ktorá celý región postihla v roku 1855, pričom si vyžiadala niekoľko tisíc obetí.

statkárov uviesť do života na centrálnej úrovni prijaté zákony ale spôsobovali, že nastolenie nových poriadkov prebiehalo iba postupne a nie celkom rovnomerne. V každom prípade oslobodenie sa spod niekoľko storočného poddanstva prinieslo pre už bývalých poddaných nové možnosti, ktoré viacerí z nich aj využili. Popri zrušení poddanstva a obnovení úplnej možnosti sťahovania sa však všetko obyvateľstvo Šariša muselo postupne vyrovnávať aj s ďalšími zmenami, predovšetkým v rámci stoličnej správy, súdnictva a celkovo verejnej správy. V rámci pôvodnej, v stredoveku vytvorenej stoličnej správy vznikli napríklad nové slúžnovské obvoddy, ktoré spolu s notariátmi tvorili až do zániku habsburskej monarchie najnižšie verejnosprávne inštitúcie.

Podľa zákona o obciach z roku 1870 patrili Hrabkov do kategórie tzv. malých obcí. Do tejto skupiny sa dostali nielen dediny, ale dokonca aj niekdajšie poddanské mestečká. Takéto usporiadanie bolo dôležité z hľadiska postupného vytvárania funkčnej miestnej samosprávy. Na čele obce tak podľa nového zákona stálo obecné zastupiteľstvo, richtár a prisažní, každý s presne určenými kompetenciami. Podľa následne prijatého volebného zákona z roku 1874 získal právo voliť pri výbere zástupcov do obecného zastupiteľstva každý mužský obyvateľ obce, ktorý dosiahol vek dvadsať rokov. Dôležitou podmienkou však bolo, aby platil daň z pozemkov, domu alebo z pravidelného príjmu. Voliť, a tým aj podieľať sa na obecnej správe z tohto dôvodu nesmeli nádenníci, sluhovia a želiari. Ani tento systém, na prvý pohľad pomerne demokratický, nebol v praxi realizovateľný bez ťažkostí. V rámci neho totiž platil tzv. systém virilistov, na základe ktorého až polovicu miest v obecnom zastupiteľstve obsadila skupina najzámožnejších občanov obce bez toho, aby museli byť volení. Len druhú polovicu členov potom tvorili riadne zvolení občania.

Toto usporiadanie viedlo k tomu, že voľba richtára bola často kompromisom, keď sa na čelo obce neraz dostával najschopnejší a najväzenejší občan, hoci nemusel byť vždy tým najbohatším. Okruh povinností richtára bol pomerne široký a v jednotlivých obdobiach sa menil. V 18. a na začiatku 19. storočia, spolu s dvoma či troma prisažnými, bol dôležitým sprostredkovateľom medzi panstvom, resp. jeho úradníkmi a poddanými. Mal na starosti aj výber daní a poplatkov pre zemepánov. Okrem toho súdil aj menšie priestupky, ako boli krádeže či bitky, ktoré nespádali pod agendu zemepanského súdu. Organizoval spolu s prisažnými vyberanie naturálnych dávok a ich následné rozdeľovanie pre cirkevných a obecných služobníkov, ako boli učiteľ, kostolník či hrobár. Za výkon svojej veľmi zodpovednej funkcie síce nepoberal finančnú odmenu, bol však oslobodený od niektorých povinností a dávok. Neskorší zákon o obecnom zriadení a jeho ďalšie novelizácie, napríklad v roku 1886, mu síce umožnili získať za prácu aj finančnú odmenu. Súčasne však určovali, že má plniť nariadenia štátnej správy, zabezpečiť dodržiavanie zákonov a dohliadať na realizáciu uznesení obecného zastupiteľstva.

Okrem iného zodpovedal aj za vyberanie daní, vedenie obecného hospodárstva a obecnú pečať.⁵⁰

Žiaľ, chýbajúce archívne materiály umožňujú rekonštruovať iba niektoré krátke obdobia života obce. Jedným zo zaujímavých rokov, z ktorého sa navyše zachoval dostatok informácií, je rok 1866. Do istej miery ho možno považovať za ukážku toho, čo by bolo možné zistiť o minulosti Hrabkova, pokiaľ by sa zachovali rozsiahlejšie súbory materiálov. Išlo pritom o rok z hľadiska miestnych obyvateľov veľmi náročný. V prvom rade bol z klimatického hľadiska extrémny, keď podľa správ stoličných úradov bola dlhá zima, ktorú vystriedalo vlhké počasie, pričom ešte v máji snežilo a silné mrazy zničili veľkú časť budúcej úrody. Rovnako ako polia boli postihnuté aj ovocné sady. V samotnom Hrabkove, kde sa v tom čase sialo menej pšenice a jačmeňa, prevažovalo pestovanie raže, ovsa a predovšetkým zemiakov. V oblasti, kde sa nachádza Hrabkov, nebola síce situácia až natoľko kritická ako v severnejších častiach Šariša. Napriek tomu však stoličné orgány žiadali pre majiteľov veľkostatkov i jednoduchých roľníkov odloženie termínov platenia daní s odôvodnením, že ich jednoducho nie je z čoho platiť. Zložitú situáciu zaregistroval aj viedenský dvor, pričom samotný cisár František Jozef I. sa rozhodol poskytnúť finančnú výpomoc určenú obciam Šarišskej stolice na vykrytie strát spôsobených počasím.⁵¹

Nepriazeň počasia však nebola jedinou pohromou, ktorá postihla obyvateľov Hrabkova v tomto období. Rakúske cisárstvo sa dostalo do zložitej situácie kvôli vojnovému konfliktu nielen v oblasti Talianska, ale predovšetkým na svojich severných hraniciach, kde sa v priamej konfrontácii stretlo s rýchlo sa rozvíjajúcim Pruskom. I keď na talianskych bojiskách si cisárska armáda počínala pomerne úspešne, v bojoch s pruskými jednotkami po dvoch prehraných bitkách pri Hradci Kráľové a bratislavskom Lamači utrpela jednoznačnú porážku. Vojnové konflikty spravidla ťažko postihovali vidiecke obyvateľstvo. Nielen kvôli potrebe pokrývať zvýšené daňové zaťaženie a poskytovať rôzne dávky prechádzajúcim vojenským jednotkám, ale tiež kvôli pravidelným odvodom brancov, ktorých úlohou bolo doplniť stavy vojakov v jednotkách rozmiestnených po celej krajine. Hrabkov patril do obvodu 67. pešieho pluku so sídlom v Prešove a už začiatkom roku 1866 bola aj im prvýkrát stanovená odvodová povinnosť, už v júni potom nasledovala druhá vlna odvodov. V obciach Širockého slúžnovského obvodu, kam Hrabkov v tom čase patril, boli zaevidovaní vojenskej služby schopní mladí muži.

⁵⁰ TÓTH, Sándor. *Sárosvármegye monográfiája. II. kötet*. Budapest : A vármegye kölségén, 1910. s. 215.

⁵¹ ŠA Prešov. Fond Inventáre slúžnovských úradov, i. č. 42 (1866), kr. 76, spis č. 469.

Odvodová komisia evidovala v obci celkovo takmer dve desiatky mladých mužov vo vhodnom veku, z ktorých bol v prvej vlne odvedený iba jeden mládenec.⁵²

Popri tom všetkom musela obec na čele so starostom i predstavenými zabezpečovať aj ďalšie, pravidelne sa opakujúce povinnosti, ktoré nariaďovali stoličné úrady. Jednou z tých najviac zaťažujúcich a najmenej populárnych boli verejné práce. Ich najdôležitejšiu zložku tvorila stavba, opravy a údržba štátnych či miestnych ciest. Samotný štát ani miestna stoličná správa na tento účel nemali dostatok prostriedkov. Preto sa túto povinnosť celkom logicky usilovali presúvať v čo najväčšej miere na jednotlivé obce a mestá. Doteraz nebola spracovaná podrobnejšia analýza dôsledkov tejto činnosti, resp. jej efektivity v tomto priestore. V priebehu druhej polovice 19. storočia sa však neraz ozývali protesty voči týmto verejným prácam, ktoré predovšetkým vidiecke obyvateľstvo odvádzala od práce na vlastných hospodárstvach. Aj dochované dokumenty dokazujú, že išlo o vyčerpávajúcu a pre miestnych roľníkov silne zaťažujúcu prácu. Obecné zastupiteľstvo Hrabkova, vzhľadom na pomerne vysoký počet obyvateľov, muselo zabezpečovať značnú časť opráv ciest v okolí. V spomínanom roku 1866 museli v rámci celého Širockého slúžnovského obvodu odpracovať jeden z najvyšších počtov dní na opravách a stavbe ciest. Úradne predpísané bolo vykonanie 107 dní práce so záprahom a 198 dní ručnej práce bez záprahu, ale s vlastným náradím. Len pre porovnanie, v neďalekom Klembarku (dnes Klenov, okr. Prešov) stanovili túto povinnosť na 96 dní práce so záprahom a 144 dní práce ručnej. V roku 1866 sa vzhľadom na problémy s počasím, ktoré dlhší čas neumožňovalo prácu na poliach, podarilo obyvateľom Hrabkova predpísané povinnosti splniť. V nasledujúcich rokoch však to už také jednoznačné nebolo a obce z celého obvodu už v roku 1871 dlhovali stoličnej správe niekoľko sto dní verejných prác. Tie museli bez ohľadu na vlastné potreby a možnosti odpracovať alebo im bola ponúknutá možnosť v prípade dlžných dní sa z tejto povinnosti vykúpiť. To však vzhľadom na stav obecnej pokladnice a majtkové možnosti väčšiny miestnych obyvateľov spravidla nepripadalo do úvahy.

To, aká bola reálna situácia tunajších obyvateľov, rovnako tiež cenné informácie o ich každodennom živote v závere šesťdesiatych rokov 19. storočia poskytuje predovšetkým sčítanie obyvateľstva, uskutočnené na prelome rokov 1869 a 1870, ktorého výsledky mali zachytiť stav presne z noci 31. decembra na 1. januára.⁵³ Išlo

⁵² Častým dôvodom, pre ktorý nebolo možné odvieť mladých mužov na plnenie vojenských povinností, bol jednak ich zlý zdravotný stav, keď sa často konštatovala ich „celková telesná slabosť“. Ďalším dôvodom bola ich neprítomnosť v mieste bydliska, keďže mnohí z nich odišli za prácou do rôznych miest, nielen v rámci monarchie, ale i do zahraničia. ŠA Prešov. Fond Inventáre slúžnovských úradov, i. č. 42 (1866), kr. 76, spis č. 442.

⁵³ Toto sčítanie, ktoré množstvom zaznamenaných informácií, ich štruktúrou i časovou aktuálnosťou nielen nadväzovalo na staršie štatistiky, ale pre súčasných bádateľov predstavuje veľmi významný zdroj poznatkovo reálnych životných podmienkach v jednotlivých obciach.

o prvé takéto sčítanie obyvateľstva organizované po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, uskutočnenom v roku 1867. Keďže pre takéto rozsiahle aktivity neexistovala v tom čase ešte osobitná legislatíva, spôsob a priebeh, ako bude celá akcia zabezpečená, bolo potrebné zabezpečiť aspoň prijatím osobitného zákonného článku.⁵⁴ Výsledky, ktoré boli pri samotnom sčítaní zaznamenané umožňujú pomerne podrobne nazrieť nielen do celkového stavu obce, ale neraz doslova do jednotlivých domácností. Na základe týchto informácií môžeme konštatovať, ako vyzerali jednotlivé domácnosti, koľko mali členov, ale tiež vekovú či majetkovú skladbu obyvateľstva. Keďže však bol Hrabkov veľkou obcou, z čoho vyplýva aj značný objem rôznorodých údajov, predovšetkým štatistickej povahy, obmedzíme sa na niekoľko základných konštatovaní, resp. príkladov.

V celej obci v čase sčítania žilo spolu 726 obyvateľov, z čoho bolo 357 mužov a 369 žien. Z tohto hľadiska ide v sledovanom regióne o štandardný stav miernej prevahy žien. Rovnako tradičná je aj výrazná prevaha mladých ľudí do tridsať rokov medzi obyvateľstvom. Z celkového počtu mužov ich bolo 251 a u žien 269. Už menej zvyčajná je skutočnosť, že v Hrabkove bolo v kategórii starších, šesťdesiat a viac rokov, viac mužov ako žien. Ženy spravidla v tejto kategórii prevažovali, v tomto konkrétnom prípade však zaevidovali opačný stav. Bolo ich len deväť, pričom najstaršia z nich mala sedemdesiat rokov. Mužov v tejto kategórii bolo desať, pričom najstarší mal deväťdesiatšesť rokov. V zachovaných dokumentoch sa objavuje niekoľko nepresností, resp. nejasností, ktoré sťažujú štúdium sčítacích hárkov. V prvom rade sa objavujú dva údaje týkajúce sa počtu domov a popisných čísel. Konkrétne sa môžeme stretnúť s číslom 99 alebo 113. Rozdiel vznikol najmä z dôvodu, že na niektorých parcelách vznikli postupne dva domy, príkladom môže byť číslo 16, vedľa ktorého vzniklo aj číslo 16a. Aj vďaka tomu mala obec menej popisných čísel, ale v tom čase celkovo 113 obývaných domov. K ďalším nepresnostiam možno napríklad zaradiť správu o prítomnosti chirurga, resp. ránhojiča, ktorý mal v Hrabkove na konci šesťdesiatych rokov 19. storočia žiť v dome číslo 11. V skutočnosti išlo o pôrodnú babicu.⁵⁵

V tejto súvislosti možno spomenúť, že súčasťou realizovaného sčítania boli aj informácie o zamestnaní, resp. o spôsobe, akým si miestni obyvatelia zarábali na živobytie. V rámci Hrabkova je veľmi zaujímavá skutočnosť, že napriek pomerne vysokému počtu obyvateľov sa v obci nachádzalo relatívne málo samostatných roľníckych hospodárstiev. Podľa záznamu ich tu hospodárilo v závere roku 1869 iba 46, aj to na rôznej výmere pôdy. Túto skutočnosť spôsobovalo to, že rozsah chotára i pôdy vhodnej na obrábanie bol jasne stanovený, rovnako ako fakt, že

⁵⁴ Išlo o Článok III./1869 z júla 1869.

⁵⁵ ŠA Prešov. Fond Sčítanie obyvateľstva z roku 1869. Hrabkov. Községi áttekintés a jelenlevő népességnek hivatás és foglalkozás szerinti számba véletére. VIII. b.

v obci viacerí nájomcovia hospodárili na väčších výmerách, najmä panskej pôdy. Prirodzeným dôsledkom tohto stavu tak bola skutočnosť, že vlastníť dostatočne veľké hospodárstvo nebolo celkom bežnou záležitosťou. Najrozšírenejšiu kategóriu obyvateľov z hľadiska povolania tak tvorili nádenníci, ktorých vykázali až 140. Druhou najpočetnejšou kategóriou zamestnancov v Hrabkove boli v tom čase sluhovia a slúžky. Tých evidovali v počte 85, pričom ich zamestnávateľa s nimi najčastejšie uzatvárali jednoročné pracovné dohody. Tieto dve kategórie obyvateľstva, i keď vlastnili v obci dom so záhradkou, nachádzali prácu a zárobok predovšetkým u nájomcov a niektorých väčších miestnych gazdov. Často sa však za prácou a zárobkom vydávali nielen do okolitých miest, ale aj do južnejších poľnohospodárskych oblastí. Na druhej strane medzi početne málo zastúpené kategórie patrili okrem už spomínanej pôrodnej babice aj miestny učiteľ, jediný v dedine žijúci úradník, viacerí šľachtici vlastníaci relatívne malé vlastnícke podiely a nájomcovia poľnohospodárskej pôdy.⁵⁶

Spomedzi miestnych šľachticov si napríklad osobitnú zmienku zaslúži gróf Róbert Dessewffy. Ten síce pochádzal z Krivian, v Hrabkove mu v roku 1869 patrila usadlosť č. 27. On sám bol evidovaný v podstate ako obyčajný gazda. Jeho majetok v tomto smere nebol svojím rozsahom nijako mimoriadny, keď okrem štyroch koní, rovnakého počtu kráv a teliat vykazoval aj vlastníctvo 110 oviec a štyroch ošípaných. V Hrabkove mu patrilo samostatný dom s troma izbami, kuchyňou, komorou, stajňou, pivnicou a sýpkou. Neobýval ho však sám. O jednotlivé priestory sa delil, aspoň podľa oficiálnych záznamov, aj s rodinou a ďalšími šiestimi zamestnancami.⁵⁷

Aj ďalšie skupiny obyvateľov Hrabkova boli zaujímavé. Osobitnú vrstvu, ktorú netvorili miestni rodáci, predstavovali napríklad nájomcovia. Tí mali v prenájme väčšie či menšie hospodárstva i celé časti chotára, pričom pri poľnohospodárskych prácach či chove dobytka zamestnávali značný počet miestnych obyvateľov. Išlo o jednu z možností, ako v tom čase bolo možné relatívne bezpečne a súčasne výhodne investovať voľný finančný kapitál. Základným cieľom nájomcov bolo pritom, samozrejme, dosiahnutie čo najvyššieho zisku. I preto bol k nim postoj miestneho obyvateľstva dosť nejednoznačný. Na jednej strane totiž poskytovali tak potrebné zamestnanie. Na druhej strane nespokojnosť vyvolávala skutočnosť, že si prenajímali pôdu, ktorá tak chýbala miestnym rodinám. Spomedzi miestnych nájomcov si zaslúžia osobitnú zmienku napríklad Teodor a Jozef Borandtovci z Prešova. Prvý si prenajímal dom č. 88, kde súčasne bývali aj kočiš, bíreši a nádenníci, ktorých zamestnával. K hospodárstvu patrili aj dva kone, dve kravy,

⁵⁶ ŠA Prešov. Fond Sčítanie obyvateľstva z roku 1869. Hrabkov. Községi áttekintés a jelenlevő népességnek hivatás és foglalkozás szerinti számba véletére. VIII. b.

⁵⁷ ŠA Prešov. Fond Sčítanie obyvateľstva z roku 1869. Hrabkov. Községi áttekintés a jelenlevő népességnek hivatás és foglalkozás szerinti számba véletére. VIII. b.

dva voly, tri telce a 60 oviec. Jozef Borandt mal prenajaté hospodárstvo a patril mu dom č. 83, pri ktorom dobový tvorca štatistiky urobil poznámku, že išlo o poschodový objekt, ktorý mal štyri izby, komoru, predsieň, kuchyňu, pivnicu, sklad, štyri stajne a potrebné príslušenstvo. Tento objekt patril k najväčším v Hrabkove, pričom na tomto statku bývali aj kočiš, bíreš a sluhovia. Súčasťou hospodárstva bolo aj päť kráv, štyri voly, päť teliat, dva kone, trinásť sviň, sedemdesiat oviec a dva úle so včelami.⁵⁸

Tradičný roľník, disponujúci vlastnou pôdou v rozsahu, ktorý by ho uživil, nebol v Hrabkove tak bežným javom ako v iných obciach. K tým zámožnejším patril v tom čase napríklad Gregor Fotta, vdovec obývajúci dom číslo 81 s dcérou, dvoma synmi a jedným sluhom. Typický dom roľníka bol pritom veľmi jednoduchý, pozostával z izby, predsiene, pivnice, skladu, stajne a stodoly. Gregor Fotta choval dve kravy, dva voly, dve teľatá a sedem sviň. Patrilo mu aj 21 oviec. Aj vtedajšieho starostu obce, Michala Peška, bolo možné zaradiť k zámožnejším miestnym roľníkom. Patrilo mu päť kráv, dva voly, jedno teľa, osem oviec, štyri svine a jeden úl so včelami. Jeho dom s číslom 60 bol však z hľadiska obytných priestorov rovnako skromný ako susedov. Jediný rozdiel spočíval v tom, že kvôli väčšiemu množstvu chovaných zvierat mal až tri stajne.

Veľmi početne zastúpení boli v obci ľudia, ktorí nezdedili dostatok, pôdy aby uživila ich často dosť početné rodiny. Jednou z typických, pritom stále nie celkom zle situovaných rodín v tomto smere, označovaná ako nádennícka, robotnícka či želiarska, bola aj rodina Andreja Šofranka, obývajúca dom č. 101. S manželkou Annou, štyrmi synmi a príbuznou Paulínou sa starali o vlastný majetok, ktorý okrem kúska pôdy, domu, záhrady tvorili dve kravy, dva teľatá a dve prasce. Okrem toho niektorí členovia rodiny chodili za prácou aj do úrodnejších oblastí, resp. do väčších sídel. Príkladom roľníka, ktorý si popri tradičnom hospodárení prilepšoval aj ďalšími aktivitami, konkrétne obchodnou činnosťou, bol Andrej Schwartz. Ten obýval s manželkou a siedmimi deťmi dom č. 100. Ich hospodárstvo okrem polí a lúk tvorili aj štyri kravy, teľa, trinásť šľachtených oviec, dve prasatá a štyri úle. Hospodár sám sa však práci na poli venoval iba príležitostne. Pravidelne a často aj na dlhší čas odchádzal z domu za obchodom.⁵⁹

Zo spomínaných osobitných profesií žijúcich v Hrabkove možno spomenúť miestneho učiteľa Jána Kendecsyho, rodáka z Veľkého Šariša. Obýval č. 84, čo bola súčasne aj obecná škola. V jednej z dvoch miestností, ktoré sa v nej nachádzali, bola trieda, v druhej učiteľ žil. Okrem toho mal k dispozícii aj komoru, predsieň

⁵⁸ ŠA Prešov. Fond Sčítanie obyvateľstva z roku 1869. Hrabkov. Községi áttekintés a jelenlevő népességnek hivatás és foglalkozás szerinti számba véletére. VIII. b.

⁵⁹ ŠA Prešov. Fond Sčítanie obyvateľstva z roku 1869. Hrabkov. Községi áttekintés a jelenlevő népességnek hivatás és foglalkozás szerinti számba véletére. VIII. b.

a stajňu, v ktorej choval jednu kravu. V Hrabkove, konkrétne na čísle 31 žil so svojou rodinou aj kováčsky majster Peter Donát.

V obci však boli tiež osobitne evidovaní aj ľudia, ktorí sa z rôznych dôvodov nevedeli o seba sami postarať. O väčšinu z nich, tak ako to bolo dovtedy zvykom, sa starali príbuzní. Nie každý mal však takéto šťastie. Z mnohých obcí preto odchádzali ľudia najmä do väčších miest, kde v snahe získať aspoň minimálne zdroje obživy žobrali a neraz aj páchali drobnú trestnú činnosť. Hrabkov pritom patril k tým obciam, ktoré sa o svojich odkázaných usilovali postarať. V rámci úradného nariadenia tak vznikol záznam, z ktorého vieme, že v štyroch domoch žili v tom čase ľudia, ktorí spadali do tejto kategórie. Dvaja z nich boli zaradení do kategórie zaostalí, resp. hlúpi, jedna osoba bola hluchonemá a jedného muža zaevidovali ako duševne chorého.⁶⁰ Na základe existujúcich materiálov možno konštatovať, že počet odkázaných osôb, ktoré žili v Hrabkove, bol v porovnaní s ostatnými obcami na Šariši podpriemerný.⁶¹

Všeobecná chudoba, nedostatok pracovných príležitostí a pôdy všeobecne bol v tomto období považovaný za hlavný dôvod stále stúpajúceho vystaňovalecťva, resp. hľadania možností na obživu v krajinách západnej Európy alebo v zámorí. Predstavitelia Šarišskej stolice si túto skutočnosť uvedomovali a často na ňu poukazovali, napriek nespornej snahe sa im však nedarilo nájsť z komplikovanej situácie dlhodobo úspešné riešenie. Najdôležitejším majetkom na vidieku totiž zostávala aj v 19. storočí poľnohospodársky využiteľná pôda. Potreba zabezpečiť dostatočný výber daní, konečne zaviesť základný poriadok do pozemkových záležitostí a zabrániť zdĺhavým a nákladným sporom prebiehajúcim medzi jednotlivými vlastníkmi pôdy i obcami v prípade chotárnych hraníc preto viedli k viacerým meraniam. Už v decembri 1817 položil cisársky patent základy pre výber pozemkovej dane.

Udalosti revolučných rokov 1848/1849 a predovšetkým zrušenie poddanstva viedli k tomu, že začal vznikať nový stály pozemkový kataster. To si vyžadovalo uskutočnenie úradne kontrolovaných meraní v chotároch všetkých obcí. Pre čo najrýchlejšie uskutočnenie tohto technicky i časovo náročného procesu bolo vydané tzv. *Poučenie pre vrchnosti a obce staniva povinností pri katastrálnom rozmerovaní a s tým vo spojení stojacim opracovaní hraníc obcí a majetku*. Tento dokument so zložitým názvom predstavoval v podstate návod a zoznam povin-

⁶⁰ ŠA Prešov. Fond Sčítanie obyvateľstva z roku 1869. Hrabkov. A községi áttekintéshez 4. melléklet. A jelenlevő népességnek hivatalos és foglalkozás szerinti számba véletére. VIII. b.

⁶¹ Podrobnejšie mapovanie týchto skupín obyvateľstva, žijúcich v priestore Šariša počas „dlhého 19. storočia“, nebolo zatiaľ realizované. Z parciálnych štúdií, ktoré boli v predošlých rokoch publikované, možno spomenúť napríklad text DERFIŇÁK, Patrik. Z minulosti charitatívnych organizácií v Prešove na prelome 19. a 20. storočia. In *Pravoslávny teologický zborník 27/12*. Prešov : Prešovská univerzita, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2004, s. 374 – 388.

ností, ktoré starosta a predstavenstvo obce museli pod hrozbou značných sankcií zabezpečiť. V Hrabkove toto mapovanie a vymeriavanie prebiehalo počas roku 1866. Pre jeho úspešné ukončenie tak okrem mnohých iných úloh bolo potrebné predstavenstvom obce zabezpečiť napríklad udržiavanie v chotári už postavených orientačných pyramíd a tyčí. V prípade ich poškodenia či zničenia sa prípadná obnova a opätovné zameranie mali už realizovať na náklady obce (§19). Starosta obce a najmenej dvaja „... pochtiví, hranice dobre znajúci údovia“, museli pri meraniach sprevádzať merača i zástupcov úradov. Starosta však mal za povinnosť zabezpečiť pri meraniach prítomnosť aj zástupcov susedných obcí, najmä ak sa meralo na hraniciach chotára, prípadne zámožnejších statkárov (§44). Vedenie obce bolo spoluzodpovedné za presné vymeranie hraníc a podpísanie protokolov. Po ich konečnom vyhotovení už totiž nebolo možné nič meniť (§53). Rovnako bolo zodpovedné aj za udržiavanie medzí a hraničných znakov (§63). Povinnosťou obce bolo dodať všetko potrebné pre vyznačovanie hraníc chotára i jednotlivých pozemkov, minimálnu požiadavku predstavovala príprava 40 geometrických znakov, 1000 kusov kolíkov, 100 vysokých a silných žrdí s koncom obaleným slamou atď. Presné rozmery požadovaných pomôcok, ale aj súpis ďalších potrebných vecí boli vopred zaslané obci (§74). Starosta obce bol považovaný za zodpovedného aj v prípade, ak sa meračské práce pre akékoľvek nedostatky preťahovali a následne sa od neho žiadala finančná náhrada (§78). Išlo o náročný proces, ktorý však na nasledujúce desaťročia presne stanovil hranice pozemkov a ich vlastníkov, čo pri rozdrobení chotára na malé kúsky obrábanej pôdy bolo mimoriadne dôležité.

O osudoch niektorých obyvateľoch Hrabkova je možné získať informácie iba sprostredkované, pri rôznych príležitostiach. Jednou z nich je práve vojenská služba, ktorej nástup sa dôsledne sledoval. Chýbajúci odvedení mladí muži sa často prostredníctvom miestnych úradov stopovali po území celej monarchie. Vojenskej povinnosti sa spravidla aspoň dočasne dokázali vyhnúť tí, ktorí odišli za prácou do zahraničia a už sa nevrátili. V roku 1880 tak napríklad slúžny zo Širokého Mikuláš Ganczaugh, pod ktorého právomoc Hrabkov spadal, riešil otázku, kde sa nachádza k odvodu povolaný mladík Adolf A. I. Glattstein. Išlo o mladého muža, narodeného v Hrabkove roku 1860, židovskej viery. Keďže v obci žil jeho otec Móric Glattstein, vyzvali ho, aby oznámil miesto pobytu svojho syna. Na výzvu úradov otec uviedol, že jeho syn, Adolf Abrahám Izák Glattstein, ako vyučený maliar izieb, žije už dlhší čas v Budapešti, kde si našiel aj prácu a byt. Z tohto dôvodu nemohol prísť k odvodu do Prešova. Zodpovedné vojenské veliteľstvo preto jeho spis odoslalo do Budapešti, kde už o štyri mesiace neskôr musel predstúpiť pred odvodovú komisiu. Tá však vyhodnotila jeho fyzický stav ako: „... slabý, v tomto stave nevyužiteľný...“ a jeho doklady opäť vrátila do Prešova.⁶²

⁶² ŠA Prešov. Fond Inventáre slúžnovských obvodov. Slúžnovský úrad Prešov, i. č. 68, kr. 28. Spis č. 1069. Rozhodnutie o neschopnosti vykonávať vojenskú službu vystavili v Budapešti 26. 6. 1880.

V rovnakom období sa podobným spôsobom riešila aj otázka ďalšieho strategického vojaka z Hrabkova. Miestny notár sa v marci roku 1880 obrátil na slúžneho obvodu s tým, že nezvestný je hrabkovský obyvateľ Pavol Josesák, ktorý bol ešte v roku 1878 odvedený ako vojak, pričom následne bol odvelený do Bosny. Keďže o ňom neexistovali žiadne správy, až dodatočne sa zistilo, že už 5. mája 1879 zomrel vo vojenskej nemocnici v Sarajeve.⁶³

O tom, že každodenný život obyvateľov šarišského vidieka sa výraznejšie nezmenil ani v úplnom závere 19. storočia, prinášajú informácie predovšetkým rôzne štatistiky a výkazy. Na ich základe môžeme konštatovať, že v roku 1897 bolo v Hrabkove evidovaných 96 samostatných hospodárstiev, spomedzi ktorých celkovo 21 bolo poistených proti požiaru. To síce bolo v rámci celej Šarišskej župy výrazne nadpriemerné číslo, poistené boli predovšetkým budovy jednotlivých hospodárstiev. Úrodu, obilie ani krmoviny už miestni obyvatelia poistovali proti požiaru či proti krupobitiu iba ojedinele. Celkový rozsah chotára predstavoval 2 959 katastrálnych jutár, pričom v štatistikách sa zvyčajne nepočítala pôda, na ktorej stáli domy, cesty či tiekli vodné toky. V tom čase bola celá táto výmera rozdelená medzi miestnych roľníkov, ako majiteľov jednotlivých hospodárstiev vlastníacich spolu 1 501 k. j. Majiteľom značnej časti pozemkov bolo panstvo, konkrétne v tomto období najmä príslušníci barónskej rodiny Ghillányovcov, sídliači vo Fričovciach. Predovšetkým na ich pôde hospodáril v Hrabkove viacero nájomcov. V prenájme mali na dlhší či kratší čas celkovo 1 058 k. j. pôdy. Spolu až 36 k. j. chotára tvorila nevyužiteľná pôdy, ktorej vlastníctvo sa ako nezaujímavé nevykazovalo, resp. nedalo sa presne určiť.

Čo sa týka kvality a hospodárskeho využívania pôdneho fondu, celkovo najzaujímavejšie a najviac cenené oráčiny tvorili 1 387 katastrálnych jutár, záhrady 72, lúky 83, pasienky 317 a lesy 576 katastrálnych jutár, čo predstavovalo viac-menej štandardné rozdelenie pre tento región. Napriek tomu, že v tomto období sa vynakladalo maximálne úsilie na využitie každého kúska pôdy, v chotári Hrabkova sa nachádzalo až 160 katastrálnych jutár, ktoré nebolo možné žiadnym efektívnym spôsobom využiť. Išlo o značnú časť pôdy, čo v konečnom dôsledku obmedzovalo nielen zárobné možnosti miestnych gazdov, ale limitovalo aj ich počet. Veľmi dôležitou súčasťou jednotlivých menších či väčších miestnych hospodárstiev boli zvieratá. Najmä chov hovädzieho dobytku a oviec zohrával po stáročia dôležitú úlohu ako zdroj mäsa, mlieka či vlny. V prípade potreby predstavoval práve predaj zvierat najjednoduchšiu a najrýchlejšiu cestu k získaniu finančnej hotovosti. Chov dobytku a koní však mal pre miestne hospodárstva aj ďalší zásadný význam pri využití ich ťažnej sily v rámci poľnohospodárskych prác. Ich majitelia mali v závere 19. storočia k dispozícii trinásť koní využívaných samostatne a jeden dvoj-

⁶³ ŠA Prešov. Fond Inventáre slúžnovských obvodov. Slúžnovský úrad Prešov, i. č. 68, kr. 28. Spis č. 1185. A hadkiegészitő Parancsnokság a bentí értelemben értesítettett (Spis zo 7. marca 1880).

záprah. Častejšie využívané boli voly a kravy, pričom hrabkovskí gazdovia mali k dispozícii 14 párov volov a 48 kusov kráv. V obci chovali až dvadsaťosem kusov mladých býčkov do troch rokov, 287 kráv, celkovo 90 volov rôzneho veku, pričom išlo prevažne o miestny, rôznofarebný, ryšavý, resp. červenostrakatý dobytok. Ten bol síce pomerne dobre prispôsobený miestnym klimatickým podmienkam, no nebol hodnotený veľmi vysoko ani v produkcii mlieka či mäsa. V obci chovali aj ďalšie na tú dobu pomerne početné hospodárske zvieratá. Štatistiky uvádzajú okrem iného aj 120 ošípaných, 604 kusov hydiny a 48 úlov. I keď v porovnaní s predošlým obdobím stavy oviec v Hrabkove výrazne poklesli, v roku 1897 ešte stále evidovali 677 kusov týchto zvierat. V porovnaní s okolitými obcami tu evidovali výrazne nadpriemerný počet ovocných stromov, celkovo 2 010. Len pre porovnanie možno konštatovať, že v okolitých obciach pestovali zhruba polovičné počty ovocných stromov. V Hrabkove, podobne ako v ostatných dedinách na Šariši boli jednoznačne najviac rozšírené slivky, ktorých tu napočítali až 1 747. Nasledovali jablone (102), čerešne (89), hrušky (62) a stromové jahody (54). Iba príležitostne sa pestovali marhule (5) či orechy (5).⁶⁴

Okrem všeobecných informácií o tom, že v období pred vznikom Československa, t. j. pred rokom 1918, boli obyvatelia Hrabkova známi nielen ako roľníci či zruční drevorubači, môžeme konštatovať, že si privyrábali aj ako stolári, kolári, výrobcovia vápna, nechávali sa najímať do miestnych menších priemyselných podnikov, prípadne pracovali ako povozníci. Okrem toho chovali aj dobytok na predaj, príležitostne obchodovali s obilím či krmovinami. Sezónne sa venovali tiež ďalším prácam, pričom rozšírené bolo najmä tkáčstvo a práca s drevom, kde sa naplno mohla využiť miestna surovina. Práve touto pestrou škálou doplnkových činností sa dopĺňali príjmy z poľnohospodárskej činnosti, ktoré kvôli tomu, že pôda v chotári nepatrila k najúrodnejším, tvorili ju najmä hnedé lesné pôdy, nívne pôdy a vyluhované rendziny, sa stali potrebným doplnkom pre rodinné rozpočty.

V roku 1909, resp. 1910 sa situácia v obci významnejšie nezmenila. Obec mala v tom čase úradný názov Harapková a na jej čele ako starosta stál Tomáš Fotta. Z hľadiska hospodárskeho života obce boli dôležití najmä tunajší mlynár Ján Bartko, krčmári Adolf Fraenkel a Hermann Edelmann, palič vápna Štefan Človička či pobočka hospodárskeho spotrebného družstva. V obci však v tom čase neboli osobitne evidovaní ďalší remeselníci, i keď tu nepochybne pôsobil aspoň kováč.⁶⁵ Ako väčší gazdovia a nájomcovia pôdy sú uvádzaní najmä Valent Brađa a Ján Maj-

⁶⁴ *A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája. Első k. tet.* Budapest : Az Országos Magyar kir. statisztikai hivatal, 1897, s. 370 – 373.

⁶⁵ *Sárosvármegye kalauz.* Szerkesztette Kósch Árpád. Eperjes : Kósch Árpád nyomdában, 1910, s. 200. Dôvodom bolo, že tunajší remeselníci nepracovali väčšinou ako samostatní živnostníci, ale remeslo vykonávali iba popri iných aktivitách.

herr, väčší samostatný statok vlastnil aj Ján Wajhandt., Aj viacerí ďalší miestni hospodári si okrem obrábania vlastných prenajímali menšie výmery cudzích pozemkov. Obec sa v tom čase nachádzala v širokom obvode a patrila do notariátu so sídlom v Chmiňanoch, spravovaného notárom Jozefom Kováčom. Spomedzi piatich obcí zaradených do tohto notariátu bol Hrabkov nielen najväčším sídlom z hľadiska počtu obyvateľstva, ale tiež výškou platených daní či rozlohou svojho chotára. Kým Hrabkov mal v tom čase 591 obyvateľov žijúcich v 99 domoch, druhé najľudnatejšie v tom čase Nemecké Jakubovany /Jakabvágása/ mali 589 obyvateľov. Rozlohou svojho chotára boli takmer rovnaké, Hrabkov vykazoval chotár o veľkosti 2 589 a jeho konkurent 2 456 katastrálnych holdov, výraznejší rozdiel však bol v ich daňovom zaťažení. To vychádzalo z celkovej hospodárskej rozvinutosti obce, a tak kým Nemecké Jakubovany odvádzali ročne na daniach 2 560 korún a 62 halierov, obyvatelia Hrabkova platili 2 948 korún a 49 halierov.⁶⁶ Najbližšiu poštu mali Hrabkovčania pred prvou svetovou vojnou v Chmiňanskej Novej Vsi, telegrafnú stanicu v Prešove. Najbližšia pozemková kniha, daňový úrad, ale aj súd bol v Prešove. Poslanca, ktorý ich zastupoval v uhorskom parlamente, si však majetnejší občania volili v sabinovskom obvode.⁶⁷

I keď Hrabkov bol veľkou obcou, nemal v tom čase vlastnú farnosť, iba kostol zasvätený sv. Šimonovi a Júdovi, ktorých sviatok sa každoročne oslavoval 28. októbra. Jedným z miestnych centier kultúry a vzdelávania, okolo ktorého neskôr vznikla aj prvá knižnica a konali sa rôzne prednášky či divadelné predstavenia, bola miestna škola. Tá však tiež postupne prekonala viaceré komplikované obdobia. Prvé konkrétne zmienky o tunajšom učiteľovi pochádzajú zo 16., resp. 17. storočia. V tom čase predstavoval príjem miestneho učiteľa asi 1/3 príjmov farára. V roku 1630 učiteľ v Hrabkove „... dostával plat v naturáliách a to obilie a drevo.“ Neskorší záznam z roku 1666 uvádza, že obec mala peknú školu a učiteľom bol Juraj Textoris.⁶⁸ Ucelenejší obraz o škole v Hrabkove si možno zatiaľ urobiť iba na základe materiálov z konca 19. storočia. Vďaka pomerne podrobným výkazom z tohto obdobia vieme, že napríklad od roku 1894 bol učiteľom v Hrabkove Ondrej András, narodený v roku 1866, pôvodom z Ortutovej. Bol gréckokatolík, ktorý mal navyše na vtedajšie pomery solídne vzdelanie, keď po absolvovaní dvoch

⁶⁶ *Sárosvármegye kalauz.* Szerkesztette Kósch Árpád. Eperjes : Kósch Árpád nyomdában, 1910, s. 66.

⁶⁷ Tu ich záujmy viac ako štyridsať rokov zastupoval právnik Imrich Hodossy, statkár z Malého Šariša (okr. Prešov). Bližšie DERFIŇÁK, Patrik. Imrich Hodossy, zabudnutý právnik a politik zo Šariša. In *Mestá na snehu : ochrana mestských záujmov v období stavovského a občianskeho parlamentarizmu (Városok a diétán : városi érdekvédelem a rendi és polgári parlamentarizmus időszakában)*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, s. 293 – 309.

⁶⁸ KARŠAI, František. Z minulosti školstva Šariša a Zemplína. In *Nové obzory 2*. Zostavil Imrich Sedlák. Martin : Osveta, 1960, s. 72.

tried gymnázia študoval tri roky v učiteľskom ústave v Prešove. Tu po úspešnom absolvovaní skúšok získal ako 22-ročný diplom, oprávňujúci ho učiť na ľudových školách s maďarským a slovenským vyučovacím jazykom v celom Uhorsku. Hrabkov nebol jeho prvým miestom, už predtým ako prišiel do obce, mal osemročnú prax. Na tunajšej rímskokatolíckej škole učil nielen klasické predmety, ale aj náboženstvo. Plat dostával v pravidelných intervaloch od obce, pričom okrem toho mal k dispozícii aj dvojizbový služobný byt, doplnený viacerými hospodárskymi budovami. Jeho mzda bola aj v rámci skromného odmeňovania pedagógov v tom čase hodnotená ako nízka. Preto bol napríklad pri získavaní nových informácií odkázaný na zdarma rozosielané Néptanítók Lapja (Noviny pre učiteľov ľudu). Napriek nízkym príjmom sa podieľal na krajinskom dôchodkovom fonde pre učiteľov a bol aj členom spolku gréckokatolíckych učiteľov Šarišskej stolice. Absolvoval tiež niekoľkoročnú vojenskú službu.⁶⁹

Samotnú školu v tom čase navštevovalo podľa oficiálnych výkazov 150 – 170 detí. Mala vlastný dvor, no nie záhradu. **Záhradu, ktorá sa pri škole nachádzala, neslúžila pre potreby vyučovania, ale obec ju dala do prenájmu. Na rozdiel od väčšiny vidieckych škôl na Šariši už nebola postavená výlučne z dreva, ale tiež z kameňa a tehál, prikryli ju šindľovou strechou. Trieda bola pomerne veľká, s rozmermi desať krát sedem metrov, dobre osvetlená štyrmi oknami. Areál školy bol ohradený dreveným plotom.** Vnútorne vybavenie označili vo výkazoch ako skromné, no v podstate vyhovujúce. Okrem drevených lavíc a stola pre učiteľa sa v inventári nachádzal iba jeden nástenný obraz, určený na pomoc pri vyučovaní maďarského jazyka, tri mapy a jedna čierna tabuľa. Škola mala v tom čase pomerne rozšírené počítadlá, aj keď v obmedzenom počte. Nedisponovala však ani vlastnou knižnicou, ani zbierkami prírodnín, či inými názornými pomôckami. Jednou z možností, ako získať finančné prostriedky na doplnenie vybavenia školy, boli poplatky, ktoré sa vyberali za organizovanie zábav, resp. hudobných produkcií. Tie sa síce v obci konali, nie však v nadmernom množstve. V Hrabkove výťažok z týchto podujatí predstavoval v tom čase ročne 89 zlatých a 27 grajciarov, čo bola iba mierne nadpriemerná hodnota v porovnaní s inými obcami na Šariši.⁷⁰

Vyučovacím jazykom bola slovenčina, presnejšie miestna forma šarišského nárečia, ktorú dopĺňali maďarčinou ako povinným štátnym jazykom. V roku 1894/1895 navštevovalo miestnu školu celkovo 169 detí. Spomedzi nich 105 hodnotili ako viac či menej pravidelne prichádzajúce do školy. Iba sporadicky ju navštevovalo ďalších 50 detí rôzneho veku. Vo výslednom sumáre sa však u viacerých rokov uvádza aj vyšší počet detí prichádzajúcich do školy v Hrabkove. To

⁶⁹ LÁNG, Mihály – Simko Endre. *Sárosvármegye népnevelése az ezredik évbén*. Eperjes : Sárosvármegye törvényhatóság bizottságának kiadása, 1896, s. 33.

⁷⁰ LÁNG, Mihály – Simko Endre. *Sárosvármegye népnevelése az ezredik évbén*. Eperjes : Sárosvármegye törvényhatóság bizottságának kiadása, 1896, s. 35.

bolo spôsobené tým, že v niektorých okolitých dedinách v tom čase škola nebola, resp. miesto učiteľa nebolo obsadené. V roku 1896, keď sa uskutočnilo preverenie na Šariši pôsobiacich učiteľov, v samotnom Hrabkove bola škola hodnotená ako dosahujúca „veľmi pekné výsledky“. Žiaci jednak zvládali základy maďarského jazyka, precvičovali ho pravidelne a samotný učiteľ vedel po maďarsky veľmi dobre. V konečnom výsledku však pri deťoch nielen hovoriacich, ale aj píšucich po maďarsky figuruje počet 13.⁷¹

Obdobie začiatku 20. storočia prinieslo pre obyvateľov celého Šariša množstvo významných zmien. V stále väčšej miere sa začali presadzovať nové technické a výrobné postupy, i keď k drobným roľníkom nedisponujúcim dostatočným kapitálom prenikali iba pomaly. K takýmto novinkám patrilo napríklad využívanie umelých hnojív, špeciálne vyšľachtených odrôd dobytky či účinnejšie mlátiacie, sejacie a žacie stroje. Postupne dochádzalo i k spoločenským premenám. Aj keď nové vynálezy ako napríklad elektrina, telegraf či telefón sa stávali dostupné síce predovšetkým pre obyvateľov miest, no postupne sa s nimi mali možnosť oboznamovať a využívať ich aj obyvatelia dedín. Všeobecne dostupné sa stali napríklad noviny či prvé autá, ktoré sa na spevnených hlavných cestách začali objavovať v priebehu prvých rokov 20. storočia. V období pred prvou svetovou vojnou sa zintenzívnili najmä hospodársky rozvoj Šariša. Ten sa prejavoval jednak zvyšovaním dopravy, zakladaním nových podnikov, najmä v oblasti ľahkého, predovšetkým potravinárskeho priemyslu, ale aj väčším využívaním nových technológií v poľnohospodárskej výrobe. Menším roľníkom mali pomôcť pri zlepšení rentability ich hospodárstiev nové plemená hovädzieho dobytky, ktoré sa prostredníctvom viacerých predajných výstav i riadených prídelov dostávali prakticky do všetkých obcí v okolí. Samotní Hrabkovčania sa do kontaktu so spracovateľským priemyslom dostávali najmä prostredníctvom miestnych menších mlynov a poľnohospodárskych liehovarov, napríklad v Klenove.

Hoci pozitívne zmeny sa postupne začali objavovať aj v samotnom Hrabkove, prejavovali sa dosť nejednoznačné. Ani tunajší väčší gazdovia, ani nájomcovia, drobní podnikatelia či menší roľníci nemali dostatok kapitálu na nákup moderných strojov. Železničná a postupne sa rozvíjajúca cestná doprava síce umožnili rýchlu a menej nákladnú dopravu výrobkov vyrábaných lacnejšie vo veľkom v priemyselných centrách, čo zlepšilo zásobovanie a znížilo ceny niektorých tovarov, ako náradie, textil či hnojivá. Zlepšenie dopravy sa však prejavilo na lepšej dostupnosti a následnom znížení cien aj u niektorých poľnohospodárskych výrobkov, ktoré sa vo veľkých množstvách dali dovážať z úrodnejších oblastí. Napríklad vo výrobe kvalitných obilnín, najmä pšenice, tak miestna produkcia nemohla účinne konkurovať obilii z priestoru dnešného Maďarska.

⁷¹ LÁNG, Mihály – Simko Endre. *Sárosvármegye népnevelése az ezredik évben*. Eperjes : Sárosvármegye törvényhatósági bizottságának kiadása, 1896, s. 92.

Zavádzanie nových strojov do poľnohospodárstva síce na jednej strane zefektívnilo výrobu, na druhej strane však uvoľnené pracovné sily v tomto priestore nenachádzali iné možnosti zamestnať sa. Nedostatok pracovných príležitostí zamestnať sa v priemysle a klesajúce ceny poľnohospodárskych výrobkov viedli k ďalšiemu postupnému zvyšovaniu vysťahovalectva. Krátkodobo, najmä počas žatvy či vinobrania odchádzali aj miestni obyvatelia predovšetkým do južnejšie ležiacich oblastí, najmä na území dnešného Maďarska. Po ich skončení sa následne so zarobenými peniazmi či naturáliami vracali domov. Ďalší odchádzali slúžiť do miest, kde na prelome 19. a 20. storočia nachádzali uplatnenie ako sluhovia a slúžky v domácnostiach či ako nekvalifikované pomocné sily v menších priemyselných prevádzkach.⁷² Podstatne vážnejšie následky pre región však malo dlhodobé, často trvalé vysťahovalectvo. V tomto prípade najmä mladí muži odchádzali často na mnoho rokov za prácou nielen do krajín západnej Európy, Ruska, ale predovšetkým do zámoria, kde sa ich najčastejším cieľom stávali Spojené štáty americké. Aj z Hrabkova postupne odišlo niekoľko desiatok, najmä mladých mužov, hľadajúcich lepší zárobok. O ich odchodoch síce chýbajú presné záznamy, dokladajú ich však najmä konštatovania vojenských odvodových komisií. Priestor Šariša a Zemplína sa aj na začiatku 20. storočia zaradili medzi regióny najviac postihnuté vysťahovalectvom v rámci celého Slovenska.

Prvá svetová vojna znamenala pre všetkých obyvateľov Rakúsko-Uhorska účasť na najkrvavejšom vojenskom konflikte, aký dovtedy Európa zaznamenala. Samotný Hrabkov a jeho najbližšie okolie sa síce nedostali do priameho kontaktu s vojenskými operáciami. Na rozdiel od obcí nachádzajúcich sa v oblasti severného Šariša a Zemplína ich ani neobsadila žiadna cudzia armáda. S krutými dôsledkami vojny sa však dostali miestni obyvatelia do styku veľmi rýchlo. Časť mladých mužov žijúcich v obci musela hneď po vypuknutí vojny narukovať. Hrabkov v tom čase stále patrilo do odvodového obvodu 67. pešieho pluku so sídlom v Prešove. Práve tento pluk bol hneď od prvých mesiacov nasadzovaný predovšetkým na frontovej línii s Ruskom, okrem iného v priestore Karpát. Práve v bojoch s ruskými jednotkami už začiatkom roku 1915 padlo viac ako 90 % jeho pôvodných príslušníkov. Neustále a narýchlo dopĺňaná jednotka skončila nakoniec svoje pôsobenie na talianskom fronte.⁷³

Nielen z Talianska, ale prakticky z celej Európy i zámoria prichádzajúci muži, po viac ako štvorročnej neprítomnosti nachádzali doma svoje hospodárstva i blízkych v ťažkej situácii. Nedostatok pracovných síl počas vojny neumožňoval naplno sa venovať poľnohospodárskym prácam. Navyše aj z úrody, ktorú sa nakoniec

⁷² O postavení sluhov a slúžok v Prešove pozri napríklad DERFIŇÁK, Patrik. Slúžky a sluhovia. In *Prešovský večerník*. 2013, roč. 24, č. 5667, s. 15.

⁷³ *Pamätná kniha mesta Prešova II*. Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 2012, s. 420.

podarilo vypestovať, si veľkú časť vzala armáda a štátne či miestne úrady. Potreby štátnych inštitúcií a predovšetkým armády sa zabezpečovali prostredníctvom tzv. rekvirácií, pri ktorých sa roľníkom, spravidla za asistencie polície, bralo obilie, dobytok i kone za štátom stanovené ceny. Stále väčší nedostatok potravín a prakticky všetkých tovarov sa prejavoval aj prudkým nárastom ich cien. Napríklad siaha dreva na kúrenie stála v roku 1914 sotva 16 korún, o rok neskôr už za ňu musel záujemca zaplatiť 50 korún. Z obchodov zmizli cukor, petrolej, obuv, látky i hotové šaty. Časť týchto produktov bola dodávaná obyvateľstvu oficiálne iba na prídel. Väčšina z nich sa dala reálne kúpiť iba na čiernom trhu.

Za iných okolností by vidiecke obyvateľstvo nepochybne predajom časti svojej produkcie získalo dostatok finančných prostriedkov, po rekviráciách sa však iba ťažko hľadali prebytky, ktoré by bolo možné výhodne speňažiť. Situácia sa s predĺžovaním vojny iba zhoršovala a už v priebehu roku 1915 sa v niektorých oblastiach Šariša u nedostatkom potravín oslabeného obyvateľstva začali objavovať nákazlivé choroby, najmä cholera a týfus. Napriek úsiliu úradov sa zásobovanie v rokoch 1916 a 1917 postupne stále zhoršovalo. V poslednom roku vojny dosiahol rozvrat hospodárstva vrchol, pričom už nebolo možné zásobovať ani nevyhnutnými článkami nielen obrovskú armádu, ale ani civilné obyvateľstvo. Kapitulácia, ku ktorej pristúpilo Rakúsko-Uhorsko koncom októbra 1918, bola pre miestne obyvateľstvo nielen bodkou za prvou svetovou vojnou, ale ako sa vzápätí ukázalo aj za vládou Habsburgovcov nad našim územím.

Hrabkov v rokoch 1918 – 1945

Vznik novej Československej republiky väčšina obyvateľov Šariša zaregistrovala s istým oneskorením. Až vďaka blízkosti väčších miest Košíc a Prešova, kam niektorí z miestnych obyvateľov dochádzali za prácou, rovnako ako návrat mužov z armády postupne prinášali nové informácie, ale aj značnú neistotu. Práve priestor východného Slovenska sa totiž po skončení vojny, v závere roku 1918 a v prvej polovici roku 1919 stal miestom ďalších bojov. Išlo pritom nielen o politický zápas a rozhodnutie, či sa toto územie stane súčasťou Československa alebo Maďarska. V neistom období tesne po skončení vojny to spočiatku zďaleka nebola jasná záležitosť, najmä ak sa časť obyvateľstva, osobitne štátni zamestnanci a časť inteligencie, usilovala o zachovanie pôvodného stavu. Pasivita a neinformovanosť značnej časti najmä vidieckeho obyvateľstva tiež neprispievala k rýchlemu rozhodnutiu o osude dnešných oblastí východného Slovenska. K priamym bojom došlo v čase, keď rozsiahle oblasti vrátane Košíc i Prešova obsadila Červená armáda Maďarskej republiky rád. Jej vojenské a politické pôsobenie, spolu s aktivizáciou predovšetkým ľavicovo orientovaných skupín obyvateľstva viedli okrem iného k vyhláseniu Slovenskej republiky rád v Prešove dňa 16. júna 1919. Až útoky československej armády v priebehu jarných a letných mesiacov roku 1919 defini-

tívne vytlačili maďarské jednotky za hranice, určené novej republike rozhodnutím víťazných mocností.⁷⁴

V novej republike sa Hrabkov stal súčasťou okresu Prešov, pričom podobne ako v predošlom období spadali pod notariát v Chmiňanoch. Jeden z prvých základných prehľadov obcí na Slovensku, vydaný v roku 1920, dedinu charakterizoval ako: „... Hrabkov (pôvodne Harapkó) malá obec v župe Šarišskej, v okrese Sabinov, obyvatelia rímski katolíci patriaci pod obec Križovany, s chotárom 2589 katastrálnych jutár. Notariát a matrika sa nachádzajú v Chmiňanoch, najbližší súd, pozemková kniha, daňový úrad sa nachádza v Prešove, najbližšia četnícka stanica v Bertotovciach. Najbližšia pošta pre obyvateľov je v Chmiňanskej Novej Vsi a telegrafná stanica v Margecanoch.“⁷⁵

Vznik novej republiky na jednej strane priniesol viaceré významné spoločenské zmeny, demokratizáciu spoločnosti či odstránenie zavádzania maďarčiny ako štátneho jazyka. Na druhej strane však z hľadiska každodenného života obyvateľov Hrabkova, ale aj ďalších šarišských obcí, sa život stále uberal pri každodennej práci na poliach, v lesoch a pri doplnkovej výrobe. Práve rôznymi formami podnikania a drobnou, prevažne domácou výrobou si tunajší roľníci stále museli priliepať k pomerne nízkym príjmom. I keď štatistiky z mezivojnového obdobia vo všeobecnosti konštatujú zlepšovanie životnej úrovne obyvateľstva a najmä z hospodárskeho hľadiska oprávnené zaraďujú Československo medzi najvyspelejšie priemyselné krajiny sveta, neplatilo to pre všetky časti republiky. Východné Slovensko, predovšetkým hornaté regióny Šariša a Zemplína, patrili medzi najchudobnejšie oblasti i v novom demokratickom štáte. Najmä nedostatok priemyslu a chýbajúce vhodné pracovné príležitosti spôsobovali, že aj v priebehu dvadsiatych rokov 20. storočia bolo v tomto priestore stále evidované vysoké vysťahovalectvo. Situáciu ešte viac zhoršila povojnová hospodárska kríza v rokoch 1921 – 1923, ktorá silne postihla i región Šariša a v konečnom dôsledku viedla k likvidácii viacerých miestnych bánk a menších priemyselných podnikov, z nich mnohé vznikli tesne po vojne v snahe využiť povojnovú konjunktúru.⁷⁶ Všetky tieto udalosti mali značný vplyv aj na život v samotnom Hrabkove.

Zaujímavým zdrojom informácií o živote v obci počas dvadsiatych a tridsiatych rokov minulého storočia býva spravidla agenda obecného úradu, miestna kronika, záznamy z oblasti cirkevného života, resp. záznamy súvisiace s prevádzkou a aktivitami v škole. Žiaľ, v tomto smere mal Hrabkov z hľadiska zachovania

⁷⁴ Bližšie napríklad: ŠVORC, Peter a kol. *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2012, s. 60 – 61.

⁷⁵ BEZDĚK, Bohuslav. *Menoslov obcí na Slovensku*. Bratislava : Nákladom vlastným, 1920, s. 188.

⁷⁶ Bližšie napríklad monografia venovaná tejto problematike: FALTUS, Jozef. *Povojnová hospodárska kríza v rokoch 1921 – 1923 v Československu*. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1966. 269 s.

listín, kníh a záznamov v porovnaní s niektorými inými obcami na Šariši pomerne málo šťastia. V archívoch sa zachovalo málo informácií, rovnako miestna kronika z tohto obdobia zachytáva iba niekoľko jednotlivých rokov zo života obce. I z toho torza zachovaných materiálov je však možné aspoň v základných rysoch nazrieť do života obce a jej obyvateľov. Niektoré udalosti ale i problémy, s ktorými museli zápasíť miestni obyvatelia, zachytávajú zápisnice obecného zastupiteľstva. Nezachovalo sa ich síce veľa, niektoré správy a rokovania sú však pre poznávanie každodenného života v obci zaujímavé.

Okrem tradičných otázok spojených s riešením rozpočtových deficitov a zháňania peňazí na ich pokrývanie, muselo sa zastupiteľstvo zaoberať aj ďalšími otázkami súvisiacimi s každodennými potrebami obyvateľov. Spomedzi nich možno napríklad spomenúť otázku, do ktorého lekárskeho obvodu bude obec zaradená. Keď bolo okresnými úradmi rozhodnuté, že od 1. januára 1927 budú Hrabkovčania za lekárom dochádzať do Širokého, zastupiteľstvo s týmto rozhodnutím vyjadrilo súhlas, s odôvodnením: „... *ponevác obec Hrabkov do sídla obvodu má dobré spojenie, bezpochybné je to, že obyvateľstvo obce si viackrát použije lekársku pomoc obvodného lekára.*“⁷⁷

Už na nasledujúcom, opäť mimoriadnom zasadnutí riešilo zastupiteľstvo ďalšiu vážnu otázku, konkrétne pridelenie výčapníckej licencie pre miestnu obyvateľku M. Homzovú. Súčasťou pridelenia takejto licencie bolo tiež schválenie žiadosti obecným zastupiteľstvom. To malo rozhodnúť o tom, či krčiem v obci nie je už priveľa, nekonkurujú si a či žiadateľka je dôveryhodným a bezúhonným človekom. Členovia zastupiteľstva nakoniec žiadosť menovanej schválili. V rámci celej záležitosti dokonca jeho členovia uskutočnili osobitné skúmanie, ktorého výsledky zaznamenali v zápisnici: „... *zastupiteľstvo pri dôležitom prejednávaní zistilo, že obec Hrabkov nateraz síce má jednu krčmu v obci, ktorá ale nedokáže úplne slúžiť obci, nakoľko obec má 585 obyvateľov, zriadenie druhej krčmy pomery a potreba obyvateľstva vyžaduje.*“⁷⁸ V tomto prípade však nepochybne mala na rozhodnutie zastupiteľstva značný vplyv aj skutočnosť, že žiadateľka okrem domu a k nemu patriaceho „fundušu“ iný majetok nemala a starala sa o viacero maloletých detí. Výčapnícka licencia tak mala zabezpečiť rodine dostatok prostriedkov na živobytie.

Nedostatok nehnuteľností, najmä polí, viedli viacerých miestnych obyvateľov buď k vysťahovalectvu, alebo snahe prevádzkovať rôznu obchodnú, remeselnú či podnikateľskú činnosť. Situácia v závere dvadsiatich rokov 20. storočia, teda

⁷⁷ ŠA Prešov, pobočka Prešov. Fond Obvodné notárske úrady. Obvodný notársky úrad Chmiňany. Hrabkov. Zápisnica z mimoriadneho zasadnutia obecného zastupiteľstva z 27. novembra 1926

⁷⁸ ŠA Prešov, pobočka Prešov. Fond Obvodné notárske úrady. Obvodný notársky úrad Chmiňany. Hrabkov. Zápisnica z mimoriadneho zasadnutia obecného zastupiteľstva z 12. februára 1927. Zastupiteľstvo súčasne vydalo svedectvo aj o tom, že išlo o osobu spoľahlivú a dôveryhodnú.

v období tesne pred vypuknutím celosvetovej hospodárskej krízy, bola pomerne optimistická i v samotnom Hrabkove, svedčí nielen úmysel zriadiť druhú krčmu, ale tiež zámer požiadať o možnosť otvorenia druhej trafiky. Čo je prekvapujúce a v tomto prostredí nezvyčajné, keďže aj podstatne väčšie sídla si spravidla vystačili s jednou predajňou tohto typu, bolo zdôvodnenie, ktoré v tomto smere poskytlo obecné zastupiteľstvo: „... *obyvateľstvo v Hrabkove sa stále sťažuje, že v Hrabkove je len jedna trafika, ktorá vôbec nestačí na zásobovanie obyvateľstva. O trafike žiada sa, aby obecné zastupiteľstvo prijalo uznesenie v tom zmysle, aby obci Hrabkov bola pridelená ešte jedna trafika.*“⁷⁹

Obecné zastupiteľstvo sa skutočne dohodlo na tom, že oficiálne požiada o pridelenie druhej licencie a trafiku, pričom jej držiteľom by sa mal stať František Rodák z Hrabkova. Ten už v tom čase v obci prevádzkoval obchod so zmiešaným tovarom a mal aj oprávnenie predávať alkoholické nápoje v uzavretých fľašiach. Dôvodom, prečo by mala byť licencia udelená práve jemu, bola skutočnosť zachytená v ďalšom zachovanom zázname: „... *doterajšia trafika nachádza sa takmer na okraji obce a obyvateľstvo má veľkú cestu urobiť, pokiaľ sa do trafiky dostane. Rodák František má svoj obchod v prostriedku obce a od doterajšej trafiky je na vzdialenosť asi 350 metrov.*“⁸⁰ Táto druhá licencia na predaj tabakových výrobkov však obci pridelená nebola a kríza, ktorá sa o krátky čas s plnou silou prejavila aj v regióne Šariša ukázala, že vlastne ani potrebná nebola.

Je iste veľkou škodou, že sa kompletne nezachovala agenda príslušného notárskeho úradu, ktorá býva spravidla najcennejším informačným zdrojom o živote obce v období medzi dvoma svetovými vojnami. Aj napriek absencii základných informácií však možno o situácii v Hrabkove a živote jeho obyvateľov konštatovať viacero záverov. Vzhľadom na veľkosť obce sa v rámci nej celkom prirodzene rozvíjalo okrem najdôležitejšieho podnikania v poľnohospodárstve a pri ťažbe a spracovaní dreva aj niekoľko menších miestnych výrobní. Tie síce nezaručovali svojim prevádzkovateľom žiadne vysoké zisky, predstavovali však pomerne stály zdroj príjmov. Medzi prvé živnosti, zaradené do tzv. „Živnostenského registra pre obec Hrabkov, politický okres Prešov“, možno zaradiť v roku 1926 kladne vybavenú žiadosť Márie Homzovej o zriadenie kramárskej živnosti. V tomto prípade, ale i u väčšiny ďalších prípadov išlo o živnosti slobodné, na ktoré nebolo viazané žiadne osobitné povoľovacie konanie. Už v nasledujúcom roku tak bolo takéto živnostenské oprávnenie vydané ďalším štyrom záujemcom. Konkrétne živnostenský list na mlátenie obilia benzínovou mláčačkou pre Hrabkov a okolie získal Štefan Aron, ktorý sa ho vzdal až v marci roku 1944. Živnostenské oprávnenie

⁷⁹ ŠA Prešov, pobočka Prešov. Fond Obvodné notárske úrady. Obvodný notársky úrad Chmiňany. Hrabkov. Zápisnica zo zasadnutia obecného zastupiteľstva z 23. septembra 1928.

⁸⁰ ŠA Prešov, pobočka Prešov. Fond Obvodné notárske úrady. Obvodný notársky úrad Chmiňany. Hrabkov. Zápisnica zo zasadnutia obecného zastupiteľstva z 23. septembra 1928.

na prevádzku obchodu s miešaným tovarom a predaj liehovín v uzavretých nádobách získal už spomínaný František Rodák. Živnostenské povolenie na obchod s ošípanými dostal Ján Marušák, ktorý ho okrem rokov 1933 a 1934, keď hospodárska kríza v tomto priestore vrcholila, úspešne prevádzkoval. Živnostenské oprávnenie na obchod s dobytkom, kožami a vlnou v malom získal aj Dezider Fränkel, ktorý ju úspešne vykonával až do roku 1943, kedy ako židovský obchod bola zrušená.⁸¹

V roku 1930 mal Hrabkov spolu 574 obyvateľov, pričom zaujímavé bolo ich národnostné zloženie, keď okrem 536 obyvateľov hlásiacich sa k slovenskej národnosti (93 %), tu žilo aj sedem nemeckej, dvaja židovskej národnosti, až 17 (3%) vykazovalo inú národnosť a 12 (2%) obyvateľov nebolo možné zaradiť do žiadnej z v štatistike evidovaných národností.⁸² Starostom bol v tom čase Imrich Joščák, jeho zástupcom Gustáv Fotta. Učiteľom v Hrabkove bol Géza Wilhelm. V obci sa nachádzali dva obchody so zmiešaným tovarom, prevádzkované Františkom Rodákom a Máriou Homzovou. Ako kováč pracoval Ondrej Olejník, obuvníkmi boli Ján Homza a Michal Homza, garbiarske remeslo vykonával František Rodák. V obci v tom čase existovali dva hostince, prevádzkované Michalom Fränkelom a Františkom Marušákom.⁸³

V polovici tridsiatych rokov sa o Hrabkove objavovalo pomerne málo informácií, a to nielen v úradných záznamoch, ale aj v miestnej tlači. Medzi tie, ktoré vzbudili väčší záujem verejnosti patrila informácia o parcelácii jedného z väčších miestnych statkov, ktorý patril rodine Telekiových, konkrétne manželom Jurajovi a Viktórii, v roku 1927. Parcelácia a následný odpredaj pozemkov v chotári Hrabkova zabezpečoval Eugen Frigyesi, bývalí notár v Bertotovciach. Ten sa parcelácnym obchodom a nákupom či predajom nehnuteľností venoval v širšom meradle. Napriek tomu, že ako notár mal solídne vzdelanie a druhá polovica dvadsiatych rokov sa niesla v znamení konjunktúry a zvýšeného záujmu o nehnuteľnosti, svoje obchody nezvládol. I keď parceláčné obchody boli po technickej i právnej stránke pomerne náročné, v princípe vzhľadom na akútny nedostatok poľnohospodárskej pôdy v regióne a neustály značný záujem sedliakov o jej získanie boli vysoko ziskové, no prax sa v tomto prípade ukázala iná. Statok Telekiových bol na miestne pomery pomerne veľký a jeho hodnota bola odborným odhadom stanovená na 400 000 Kč. Aby sa o celú záležitosť hneď nezačal zaujímať daňový úrad a množstvom poplatkov a odvodov neznižil zisky parcelátora a predávajúcich, nebola uzavretá štandardná kúpno-predajná zmluva, ale iba tzv. opcia, ktorou bol

⁸¹ ŠA Prešov, pobočka Prešov. Fond Okresný úrad v Prešove 1923 – 1945. Živnostenský register obce Hrabkov 1925 – 1945, i. č. 101, kr. 139.

⁸² *Štatistický lexikón obcí v krajine Slovenskej*. Praha : Ministerstvo vnútra a Štátny úrad štatistický, 1936, s. 38.

⁸³ *Adresár mesta Prešova a prešovského okresu*. Sostavil Spányi Artúr. Prešov : Minerva, 1931, s. 25.

jej držiteľ, v tomto prípade bývalý notár, poverený v určenom termíne vyhľadať kupcov na hrabkovské pozemky.

Telekiovcí súhlasili s cenou 400 000 Kč, ktorá im mala byť vyplatená v štyroch rovnakých splátkach. Už v auguste 1927 im parcelátor pri získaní opcie vyplatil prvých 100 000 Kč. Následne v krátkom čase rozpredal väčšinu pozemkov hrabkovským gazdom. Tí, samozrejme, väčšinou nemali dostatok hotovosti na ich nákup, preto si brali pôžičku a na dlžné sumy vystavovali E. Frigyesimu zmenky. Tie, ako bezpečné cenné papiere, zaručené okrem jednotlivých vystavovateľov aj konkrétnymi kúpenými pozemkami, prevzala od bývalého notára sabinovská pobočka Slovenskej všeobecnej úvernej banky. Finančný ústav na nich vyplatil hotovosť, zníženu o poplatky a niekoľko percent vlastného zisku. V priebehu mesiaca tak z parcelácie väčšiny pozemkov prišlo celkovo viac ako 350 000 Kč. Zdalo sa, že obchod prebehol ideálne. Manželom Telekiovým však zrazu Frigyesi zaplatil v druhej splátke iba niečo cez štyridsať tisíc korún s odôvodnením, že nezaplatili hrabkovskí gazdovia. Peniaze použil na krytie iných obchodov a dúfal, že získa potrebný čas na vyrovnanie všetkých finančných problémov. Čas však nakoniec nezískal a obchod s hrabkovským statkom sa skončil pred súdom. Tam sa zišlo viacero podobných obchodov, ktoré sa bývalému notárovi nepodarilo úspešne ukončiť. Statok Telekiových v Hrabkove nakoniec od nich oficiálne odkúpila banka, pričom sa kvôli poplatkom, súdnym trovám a daňovým nedoplatkom nepodarilo získať pre nich plnú sumu z odhadu. Ešte horšie však pochodili samotní hrabkovskí gazdovia. Celkovo pätnásť záujemcov si znovu kúpilo pozemky od banky, pričom nakoniec museli ešte spoločne doplatiť okrem pôvodnej sumy ďalších 38 000 Kč.

Najlepšie z celej záležitosti nakoniec vyšla samotná banka, ktorá si za vedenie právne i administratívne náročného procesu zaúčtovala nielen príslušné poplatky a náklady, ale dopredajom zvyškov telekiovského majetku zaznamenala aj mierny zisk. Neúspešný parcelátor, ktorému sa stratilo niekoľko desiatok tisíc korún, bol právoplatne odsúdený, trest vo výške jedného roka bol však iba symbolický.⁸⁴

Zápisnice obecného zastupiteľstva, ale i ďalšie hoci sporadické informácie, ktoré umožňujú urobiť si o situácii v obci podrobnejšiu predstavu, sa prestávajú koncom dvadsiatych rokov v zachovaných archívnych fondoch objavovať. Dôvod môže byť viacero, v konečnom dôsledku to však ešte viac komplikuje pátranie nielen po zaujímavostiach, ale tiež po poznatkoch z každodenného života Hrabkovčanov. Cennou pomôckou sa preto stáva síce skromná, iba niekoľko rokov vedená „Pamätná kniha obce Hrabkova“. Pri jej zrode stálo viacero autorov, pri-

⁸⁴ Notár – parcelátor. In Šariš. 1935, roč. 6, č. 43, s. 5.

čom niektorí sa počas krátkeho pôsobenia dostali k napísaniu iba dvoch strán, iní zaznamenali podstatne viac informácií.⁸⁵

Jedným zo zaujímavých kronikárov, ktorý sa vedenia záznamov v roku 1936 ujal z poverenia obvodného notára Ladislava Naščáka, bol Emil Zajac.⁸⁶ Podobne ako viacerí iní šarišskí kronikári aj on svoje záznamy začína tým, čo v obci považuje za najvýznamnejšie, teda opisom verejných budov, resp. významných udalostí, počínajúc rokom 1936. V tomto smere zaznamenáva, že napríklad v októbri 1936 boli začaté práce na vybudovaní hasičského „skladišťa“, na ktoré sa po viacerých žiadostiach podarilo získať podporu 7 000 Kč od Okresného úradu v Prešove. Ešte významnejšia z hľadiska miestneho obyvateľstva bola otázka školskej budovy. S výstavbou novej školy sa malo začať už v roku 1934. Plány na jej výstavbu, s celkovým nákladom 226 000 Kč, schválilo aj ministerstvo školstva, ktorého úradníci súčasne aj schválili finančnú dotáciu na pokrytie niektorých nákladov. Ďalšie prostriedky, keďže išlo o cirkevnú školu, poskytla aj rímskokatolícka cirkev, konkrétne košické biskupstvo. Začiatok výstavby však oddialil nekvalitný stavebný materiál, predovšetkým tehly.⁸⁷

Iné významnejšie nové stavby záznamy v kronike nespomínajú, zaujímavá je však informácia o pripravovanom založení „konzumného“ družstva. Je prekvapujúce, že obyvatelia tak veľkej obce, ako bol Hrabkov, sa k tejto aktivite odhodlali tak neskoro, keďže družstevné hnutie, či už prostredníctvom potravných alebo úverných družstiev, sa v priestore Šariša rozvíjalo od začiatku dvadsiatych rokov. Túto skutočnosť odráža aj nenápadné konštatovanie, že sa tak stane podľa vzoru okolitých obcí. Napriek tomu, že sa prípravy na založenie družstva začali už v závere tridsiatych rokov, celú túto aktivitu sa podarilo úspešne realizovať až v roku 1947.⁸⁸ Snaha o založenie družstva, ktoré by svojim členom, ale aj ostatným obyvateľom Hrabkova dodávalo v porovnaní s existujúcimi obchodmi so „zmiešaným tovarom“ potrebné veci lacnejšie, vyplývala aj z celkovo neutešenej hospodárskej situácie miestneho obyvateľstva. Aj roku 1936 autor pamätnej knihy zachytáva zlý stav miestnych hospodárstiev. Celkovej propagácii rôznych podporných spolkov

⁸⁵ Jedným z tých, ktorí k jej vedeniu prispeli krátkym textom, ale tiež schematickým náčrtom, bol Arnošt Trubák. Rodák z Voderad na Morave prišiel ako 23-ročný v októbri roku 1934 do Hrabkova ako učiteľ miestnej školy.

⁸⁶ Pôvodom z Krompách, absolvoval niekoľko tried meštianskej školy v Prešove a dvojročný učiteľský ústav v Beroune.

⁸⁷ *Pamätná kniha obce Hrabkova*, s. 14.

⁸⁸ Založenie a začiatok činnosti sa spája s rokom 1947, čo z hrabkovského družstva robí jedno z posledných, ktoré boli pred prevratom roku 1948 založené v celom regióne Šariša. Jeho činnosť bola krátka, skončila sa už začiatkom päťdesiatych rokov. Bližšie napríklad DERFIŇÁK, Patrik. Šarišské finančné ústavy po prevrate v roku 1948. In *Annales historici Presovienses*. 2013, roč. 13, č. 2, s. 62 – 80.

a družstevných organizácií, ktoré mali v prvom rade pomáhať svojim členom, sa však kvôli silnej nedôvere miestnych obyvateľov veľmi nedarilo. Snáď k jediným odvetvám, ktoré sa napriek celkovej kríze rozvíjalo i v tomto období, patrilo včelárstvo. I keď zmienky o chove včiel v Hrabkove sa sporadicky objavujú od stredoveku, za priekopníkov naozaj odborného prístupu k chovu včiel sa v prvej polovici 20. storočia považovali najmä Ján Aron a Emil Zajac. Oni, ale i ďalší miestni chovatelia sa v tomto období zúčastňovali aj rôznych kurzov a prednášok, ktorých cieľom bolo zvýšiť kvalitu a najmä efektivitu chovu včiel. Jedno z takýchto odborných stretnutí sa uskutočnilo v roku 1936 v Klenove. V rámci jednodenného školenia nové poznatky záujemcom odovzdávali četnícky strážmajster František Novák a predseda včelárskeho spolku, miestny gréckokatolícky farár L. Karpati.⁸⁹

I napriek zdanlivo pokojnému a pomerne jednotvárnemu životu miestneho obyvateľstva sa práve rok 1936 stal obdobím, keď sa opäť začala objavovať hrozba novej vojny. V priebehu septembra (24. – 26.) sa uskutočnil celoštátny poplach ako súčasť protiletectkej obrany obyvateľstva. Do celej akcie boli zapojení v rámci strážnej, kontrolnej, asanačnej a hasičskej služby aj obyvatelia Hrabkova. Rok 1936 bol zaujímavý, aj keď rozhodne nie priaznivý z klimatického hľadiska. Po slabých úrodách v predošlých rokoch sa očakávala konečne zmena k lepšiemu. Sklamanie však priniesli už jarné mesiace. Boli nestále, najmä máj bol veľmi chadný, vlhký, so stálym studeným vetrom. Ani nasledujúci mesiac nebol lepší. Ako sa doslova uvádza: „Jún bol ako veterný francúz v zimnom kabáte, takže už naši ľudia si napred povedali, že počasie má za následok neprajnú úrodu.“⁹⁰ Rok bol naozaj pre miestnych roľníkov slabý. Aj nová zima v októbri 1936 prišla veľmi skoro, keď sneh napadol už 5. októbra, pričom napáchal škody najmä na mladých porastoch, predovšetkým v spojení s daždivým počasím, ktoré trvalo až do konca novembra, keď konečne prišli silnejšie mrazy.

Šarišskí roľníci vôbec prežívali v rokoch 1933 – 1936 zložité obdobie. Veľká celosvetová hospodárska kríza v rokoch 1929 – 1932 výrazne skomplikovala ich situáciu. V samotnom Hrabkove ani nasledujúce štyri roky nepriniesli zlepšenie. Skôr naopak. Sčasti za to mohli rozmary prírody. Napríklad v rokoch 1933 i 1935 sa v tunajšom chotári objavila záľaha chrústov. Takmer v každom z uvedených rokov silné búrky zničili značnú časť obilia priamo na poliach. Pšenicu a jačmeň, ktoré nezničili búrky, napadli larvy hmyzu. Daždivé dni sa striedali s horúcimi obdobiami, počas ktorých zrná v slabých klasoch začali zosychať. Napriek tomu z takéhoto nekvalitného obilia museli miestne rodiny celé roky žiť.⁹¹

⁸⁹ Pamätná kniha obce Hrabkova, s. 15.

⁹⁰ Pamätná kniha obce Hrabkova, s. 28.

⁹¹ Pamätná kniha obce Hrabkova, s. 28.

Hlavným zdrojom príjmov miestneho obyvateľstva sa tak v polovici tridsiatych rokov 20. storočia stali najmä „ranné“ zemiaky, nazývané aj ružové. Tie Hrabkovčania chodili predávať zväčša do Gelnice, neraz aj po 36 – 40 Kč za metrický cent. Zemiaky mali dôležitú úlohu nielen v rámci výživy obyvateľstva, ale tiež ako významný zdroj príjmov. Ceny pri ich predaji sa v závislosti od kvality a ročného obdobia spravidla pohybovali od 18 do 28 Kč za metrický cent. V období, keď boli ceny nižšie, mohli obyvatelia Hrabkova dodávať zemiaky do okolitých poľnohospodárskych liehovarov. Tie ich spravidla odoberali za viac-menej pevnú cenu, pohybujúcu sa v polovici tridsiatych rokov okolo 20 Kč za metrický cent. Problémom však bolo, že zemiaky bolo potrebné do liehovaru dopraviť na vlastné náklady.⁹²

Ďalším zaujímavým obchodným artiklom sa pre miestne obyvateľstvo stalo ovocie, predovšetkým čerešne. Liter čerešní sa predával spravidla po korune. Napriek tomu, že v Hrabkove sa už v druhej polovici 19. storočia objavujú snahy o pestovanie ovocných stromov, ešte v tridsiatych rokoch 20. storočia bolo potrebné konštatovať, že miestne ovocinárstvo je stále iba v začiatkoch a ani zďaleka nevyužíva všetky možnosti. Dlhodobé dobré výsledky pritom boli dosahované najmä pri pestovaní sliviek, hrušiek a jabloní.

Mnohé plodiny boli v Hrabkove nedostatkové. Najväčším problémom bolo v tomto smere pestovanie kapusty. Tej sa nikdy nepodarilo dopestovať dostatočné množstvo. Každoročne tak miestni obyvatelia kapustu dokupovali v Chmiňanoch a Chminianskej Novej Vsi, pričom ceny záviseli od úrody a kvality kapusty. Pohybovali sa od 30 až v horších rokoch do 50 Kč za sto kapustných hláv. V záhradách pri domoch si pre vlastnú potrebu dokázali hrabkovské ženy vypestovať kaleráb, petržlen, cibuľu, cesnak, uhorky, paradajky, hrach či cviklu. Z týchto plodín však v minulosti väčší význam malo iba pestovanie hrachu.

V období medzi dvoma svetovými vojnami sa v obci postupne rozvíjal i kultúrny život. Aj keď chýbajú podrobnejšie záznamy, s určitosťou možno konštatovať, že v obci sa hralo divadlo, usporadúvali sa tanečné zábavy a v pravidelných intervaloch sa uskutočňovali i vzdelávacie prednášky. Prednášajúci prichádzali do obce jednak z väčších centier, ako Prešov, Bratislava či Martin, jednak tieto podujatia pripravovali miestni učitelia. Spravidla ich tematicky delili do dvoch veľkých skupín podľa toho, či boli určené mužom alebo ženám. V súčasnosti, keď máme k dispozícii televíziu, rozhlas, internet, si už iba ťažko vieme predstaviť, že by podobné akcie boli úspešné. V tomto období však najvýznamnejším informačným zdrojom boli noviny, ktoré si ani zďaleka nemohol každý dovoliť. Preto sa prednášky, predstavujúce dôležitý informačný zdroj, spravidla tešili značnej

⁹² O možnostiach, ktoré mali pri speňažovaní svojej produkcie šarišskí roľníci napríklad tiež DERFIŇÁK, Patrik. Roľnícky liehovar v Orkucanoch pri Sabinove. In *Annales historici Presovienses*. 2017, roč. 17, č. 2, s. 122 – 134.

oblube obyvateľstva nielen v Hrabkove, ale prakticky vo všetkých obciach na východe Slovenska.

Pre mužov boli v prvom rade určené prednášky venované hospodárskej problematike. Jednotliví prednášajúci referovali o novinkách v ošetrovaní a šľachtení ovocných stromov, o zlepšovaní chovu dobytku, rôznych technických zlepšeniach, prípadne zakladaní úverných či potravných družstiev. Pre ženy zasa boli určené stretnutia venované starostlivosti o domácnosť, kurzy varenia, ošetrovania, ručných prác alebo informácie o tom, ako lepšie spracovať a predať vlastné výrobky, najmä vajčka, maslo a mlieko.

Medzi hojne navštevované prednášky patrili tiež informačné stretnutia venované prevencii pred nákazlivými chorobami. Ani toto obdobie, s celkovo zlepšenou lekárskou starostlivosťou, neznamenalo automaticky ochranu pred tradičným týfusom, cholerou či ďalšími chorobami. Tie sa podobne ako v predošlých obdobiach veľmi rýchlo šírili najmä medzi chudobnejšími vrstvami dedinského a mestského obyvateľstva a v tom čase proti nim ešte stále neexistovali úplne účinné lieky.

Hrabkovčania v tomto období mali svoju vlastnú obecnú knižnicu. Založili ju presne v duchu zákona, ktorý prikazoval túto inštitúciu zriadiť a každoročne prispievať na jej rozširovanie. V roku 1935 sa vo fonde miestnej knižnice nachádzalo celkovo 101 kusov po slovensky písaných kníh. To odzrkadľovalo skutočnosť, že z 574 obyvateľov, evidovaných v tom čase, sa až 536 prihlásilo k národnosti československej. Ďalších sedem uviedlo ako svoju národnosť nemeckú a dvaja židovskú. Počet oficiálne vykazovaných kníh síce v číselnom vyjadrení nie je vysoký, je však porovnateľný s inými obecnými knižnicami v regióne.⁹³

O situácii, v akej sa obec nachádzala začiatkom tridsiatych rokov 20. storočia, podávajú podrobnejšie informácie predovšetkým rôzne štatistiky a sumáre. Adresár prešovského okresu z roku 1931 napríklad v súvislosti s Hrabkovom uvádza, že v obci sa v tom čase nachádzalo 110 domov, v ktorých trvalo žilo 533 obyvateľov. Z toho bolo 252 mužov a 281 žien. Až 530 miestnych obyvateľov sa hlásilo k národnosti československej, iba traja k maďarskej. V porovnaní so situáciou o niekoľko rokov neskôr, keď sa z výkazov stráca maďarská a, naopak, pribúda nemecká národnosť, je to spôsobené postojom najmä malej miestnej židovskej komunity, ktorej situácia v Československej republike, predovšetkým v jej závere, nebola jednoduchá. Rozloha hrabkovského chotára bola stanovená na 1 490 hektárov. Z náboženského hľadiska žilo v uvedenom roku v obci 522 rímskych a jeden grécky katolík. V čase zostavovania štatistiky v obci žilo aj desať obyvateľov hlá-

⁹³ KRAUS, František. *Obecné knihovníctvo na Slovensku*. Bratislava : Nakladateľstvo „Komenský“, 1937, s. CVIII.

siacich sa k židovskej viere, čo bolo v obciach nachádzajúcich sa v priestore Šariša bežným javom.⁹⁴

V porovnaní s predošlým obdobím došlo iba k malým zmenám. Najbližšia železničná stanica rovnako ako telegraf boli stále v Margecanoch. Poštový úrad bol v Chminianskej Novej Vsi. Zmenou bolo, že na najbližšiu četnícku stanicu sa už nechodilo do Bertotoviec, ale dochádzalo sa najmä pre rôzne potvrdenia až do Širokého. Zachované adresáre spravidla poskytujú základné informácie aj o obecných zastupiteľstvách, hospodárskych či kultúrnych inštitúciách v obci. V prípade Hrabkova síce takýchto informácií nie je veľa, ale sú často vhodným doplnkom umožňujúcim doplniť mozaiku celkovej minulosti obce. Napríklad môcť do istej miery rekonštruovať výsledok problematickej situácie, ktorá sa vytvorila v závere dvadsiatyh rokov minulého storočia. V tom čase sa totiž situácia v obci vyvíjala nie celkom štandardným spôsobom. Jej odzrkadlením sú napríklad anonymné listy, ktorými sa musel zaoberať aj Okresný úrad v Prešove. V nich sa viacerí občania, hlásiaci sa predovšetkým k Slovenskej (Hlinkovej) ľudovej strane, resp. k agrárnej strane, sťažovali na vedenie obce a žiadali nové obecné voľby. Okresný úrad preventívne, do vyriešenia celej záležitosti, suspendoval a súčasne požiadal notára z Klenova, aby situáciu v obci vyšetril a podal v tomto smere oficiálnu správu.⁹⁵

Obvodný notár ako pravidelný účastník zasadnutí obecného zastupiteľstva a človek, ktorý prakticky denne vybavoval úradné záležitosti Hrabkovčanov, vypracoval o situácii v obci krátku, ale zaujímavú správu. V rámci nej okrem iného konštatoval: „*Pomery v obci Hrabkov po voľbe nového starostu sú vôbec nie také, že by si vyžadovali rozpustenie obecného zastupiteľstva. Obecné zastupiteľstvo i naďalej jedná kludne a podľa predpisov a ani v najmenšom nebaďať, aby obyvateľstvo nebolo spokojné s novým starostom. Že z akých pohnútok domáhajú sa občania zrušenia obecného zastupiteľstva nemožno zistiť, lebo tunajšiemu úradu nie sú známe ani mená tých občanov, ktorí žiadali zrušenie zastupiteľstva.*“⁹⁶ Tiež dodal, že nielen u občanov, ale ani u členov zastupiteľstva neboli žiadne prejavy nespokojnosti, keďže aj nový starosta dostal pri voľbách z jedenástich možných až deväť hlasov. A napriek tomu, že materiálne polozenie obyvateľstva, ani samotnej obce nebolo jednoduché, v zásade si plnili všetky zákonom predpísané povinnosti.

Politicky sa miestni obyvatelia výraznejšie neangažovali. Pravidelne však svoje momentálne názory prejavovali v jednotlivých voľbách. Kým niektoré šarišské obce sa pomerne jednoznačne prikláňali k niektorej z politických strán, najčastejšie k Hlinkovej slovenskej ľudovej strane, Republikánskej (agrárnej) strane,

⁹⁴ *Adresár mesta Prešova a prešovského okresu.* Artúr Spányi (ed.). Prešove : Minerva, 1931, s. 8.

⁹⁵ ŠA Prešov, pobočka Prešov. Fond Okresný úrad v Prešove, 1923 – 1945, i. č. 218, kr. 43. Obecné voľby v Hrabkove. List OÚ v Prešove zo 16. 7. 1929.

⁹⁶ ŠA Prešov, pobočka Prešov. Fond Okresný úrad v Prešove, 1923 – 1945, i. č. 218, kr. 43. Obecné voľby v Hrabkove. List notára L. Naščáka zaslaný OÚ v Prešove z 3. septembra 1929.

prípadne k niektorej ľavicových strán, v samotnom Hrabkove možno sledovať podstatne pestršie názorové spektrum. Keď sa uskutočnili v máji roku 1935 parlamentné voľby, v obci jednoznačne najviac hlasov, až 193, získal Autonomistický blok, reprezentujúci predovšetkým Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu. Šarišské obce, kde ako zdroj obživy prevažovalo poľnohospodárstvo, boli tradične oporou pre Republikánsku (agrárnu) stranu, zastupujúcu predovšetkým záujmy veľkostatárov a roľníkov. V Hrabkove však v tomto prípade agrármici skončili ako druhí, s výrazným odstupom na víťaza, keď získali 56 hlasov. Pomerne veľa hlasov voličov, až 42, však získala aj v poradí tretia Československá strana ľudová. Menšiemu záujmu voličov sa tešili napríklad Československá strana sociálno-demokratická s jedným, Československá živnostenská strana s tromi a Kresťansko-sociálna strana s piatimi hlasmi. Prekvapujúco v Hrabkove úplne prepadla Komunistická strana, ktorej kandidáti nezískali ani jeden hlas.⁹⁷

Postupne stúpajúce napätie v spoločnosti mohli obyvatelia Hrabkova sledovať nielen v periodickej tlači či v rozhlase, ale aj pri zavádzaní nových aktivít. U detí v škole sa objavili nové predmety, predovšetkým branná výchova, ktorá okrem podpory národného povedomia mala obyvateľstvo pripraviť aj na prípadné vojenské ohrozenie. Okrem vyučovania v školách sa tento aspekt dostal aj do spoločnosti, kde v mestách i na vidieku vznikali tzv. strediská brannej výchovy. Samotný Hrabkov bol vďaka vhodným priestorom, ktoré poskytovala nová škola, i veľkosti a polohe obce vybraný za jedno z centier brannej prípravy. A tak začiatkom septembra 1938 veliteľ strediska brannej výchovy v Hrobkove (!), vyzval všetkých občanov vo veku od 14 do 30 rokov, mužov aj ženy, že sú povinní zúčastniť sa školenia vymenovaného brannej príprave. Išlo o obyvateľov obcí Hrobkov (!), Križovany a Ovčie, ktorí sa mali zhromaždiť v nedeľu 4. septembra 1938 o 15 hodine pred novou školou v Hrabkove.⁹⁸

Záver tridsiatych rokov 20. storočia priniesol pre celé Slovensko ďalšiu zásadnú zmenu. Koniec Československej republiky a vznik slovenského štátu, spolu s vypuknutím druhej svetovej vojny dňa 1. septembra 1939, to všetko boli udalosti, ktoré mali značný dopad aj na obyvateľov šarišských obcí. Už čiastočná mobilizácia, ktorá sa uskutočnila v máji roku 1938, s cieľom brániť krajinu pred nemeckými vojskami, a následná všeobecná mobilizácia v októbri toho istého roku vyvolali značnú odozvu aj medzi ľuďmi, ktorí sa o medzinárodnú politiku veľmi nezaujímali. Mníchovská dohoda, kde zástupcovia Nemecka, Talianska, Francúzska a Veľkej Británie prinútili československú vládu odovzdať Nemecku pohranič-

⁹⁷ *Výsledky parlamentných volieb v obciach býv. župy Šarišskej podľa okresov.* In Šariš. 1935, roč. 6, č. 21, s. 3.

⁹⁸ *Veliteľ strediska brannej výchovy v Hrobkove.* In Šariš. 1938, roč. 9, č. 32, s. 6. Názov obce ako Hrobkov sa v tomto texte objavuje sústavne, sporadicky sa však vyskytoval aj v iných písomnostiach.

né oblasti, odstúpenie viacerých území Poľsku i vyhlásenie o autonómii Slovenska, to všetko boli neklamné signály, že sa blíži koniec takmer dvadsaťročnej éry spoločného štátu. Prvou a vcelku pochopiteľnou reakciou obyvateľov bola panika, ktorá sa prejavovala vyberaním vkladov z bánk a snahou zásobiť sa potravinami i potrebnými priemyselnými výrobkami. Viaceré opatrenia, napríklad moratórium na výber finančných prostriedkov z peňažných ústavov, ale aj široko vedená agitačno-politická propagácia, ktorá vyvrcholila v samom závere roku 1938, keď sa konali voľby do prvého Slovenského snemu, viedlo do istej miery k upokojeniu situácie. Podobne ako v okolitých obciach, aj v Hrabkove jednotná kandidátka získala viac ako 95 % podporu, čo sa aj očakávalo, keďže išlo o „celkom slovenský obvod“. Vyvrcholením zložitých zahraničnopolitických, ale aj domácich rokovaní sa stalo vyhlásenie samostatnosti Slovenska 14. marca 1939.

Záver

Ani v novej republike sa postavenie Hrabkova významnejšie nezmenilo. Zostali súčasťou okresu Prešov. Vzhľadom na rozsiahle územia, ktoré museli byť aj na východe Slovenska odstúpené Maďarsku vrátane samotných Košíc, však došlo k reorganizácii. Zvyšok Zemplína bol spojený so Šarišom, a tak sa okres Prešov stal od roku 1940 súčasťou novovytvorenej Šariško-zemplínskej župy, so sídlom v Prešove. Na čele tohto nového územného celku sa vystriedali postupne Štefan Hašík a dr. Andrej Dudáš. Po strate Košíc sa Prešov stal druhým najväčším mestom v rámci slovenského štátu a centrom východného Slovenska.⁹⁹

Podobne ako vo všetkých ostatných obciach, aj v Hrabkove sa museli vysporiadať s novou situáciou. Už koncom roka 1938 bola obecná samospráva z obdobia Československej republiky, pozostávajúca zo starostu, obecnej rady a obecného zastupiteľstva, rozpustená a zrušená. Nahradili ju nové orgány, predovšetkým obecný výbor, ktorý reprezentoval vládny komisár a šiesti členovia poradného zboru.

S postupným konštituovaním nových slovenských úradov vznikli aj oficiálne štatistické dokumenty, ktoré zachytávajú Hrabkov v roku 1940. Podľa nich stálo v obci v tomto období 114 domov, v ktorých žilo 685 obyvateľov. Zásadnejšie sa nezmenilo ani administratívne začlenenie obce, ani prístup k doprave či spojeniu so svetom. Najbližšia pošta, telefón a telegraf sa nachádzali v Chminianskej Novej Vsi, notariát zostával v Klembarku, najbližšia železničná stanica bola v desať kilometrov vzdialených Margecanoch. Opačným smerom v Širokom sa nachádzala najbližšia žandárska stanica a sídlo obvodného lekára.¹⁰⁰

⁹⁹ Podrobnejšie k problematike napríklad PEKÁR, Martin. *Východné Slovensko 1939 – 1945 : Politické a národnostné pomery v zrkadle agendy Šariško-zemplínskej župy*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2007. 181 s.

¹⁰⁰ *Lexikón obcí Slovenskej republiky*. Bratislava : Štátny štatistický úrad, 1942, s. 75.

Nový štát priniesol zmeny aj v politickej oblasti, keď do života obyvateľstva stále vo väčšej miere zasahovali alebo mali zasahovať HSLS a Hlinkova garda. Štandardnou správou o činnosti miestnych pobočiek Hlinkovej slovenskej ľudovej strany bola správa publikovaná v pravidelných rubrikách denníkov. Na jar 1941 už v rámci týchto správ bolo možné konštatovať pomerne úspešný chod miestnej organizácie, ktorá prvé roky musela prekonávať pri svojej činnosti značné ťažkosti. „Ťažkosti, ktoré sa pevnou vôľou v každom počínaní sa zdolali a dnes jej činnosť napreduje pravidelným tempom, ako v organizáciách po iných slovenských mestách a dedinách.“¹⁰¹ Obyvateľstvo vo vidieckych oblastiach východného Slovenska nie celkom dôverovalo zmenám, ktoré prebiehali, a v rámci prebiehajúcej druhej svetovej vojny sa predovšetkým usilovalo prežiť. To sa prejavovalo nielen pri absencii snahy o vykonávanie funkcií v obecnej či miestnej správe, ale aj pri snahe aktívne sa zapojiť do činnosti miestnej organizácie HSLS. I keď vstup do tejto strany bol oficiálne propagovaný ako národná povinnosť každého Slováka, v prípade Hrabkova sa konštatovalo, že v konečnom dôsledku je dôraz kladený skôr na kvalitu ako kvantitu členov. Potencionálnych členov mala osloviť aj pomerne bohatá činnosť miestnej organizácie, ktorá sa začiatkom štyridsiatych rokov podieľala na príprave prednášok, schôdzok o prevažne hospodárskych pomeroch a problémoch v obci, dvakrát týždenne sa realizovali odborné i popularizačné prednášky venované hospodárskym a kultúrnym otázkam. Pomerne populárne a hojne navštevované boli kurzy varenia či ovocinárske kurzy, i vďaka objednaniu značného počtu ovocných stromčekov, ktoré sa vysádzali nielen v záhradách miestnych obyvateľov, ale i okolo ciest. Už menšej popularite sa tešili politické kurzy a školenia z občianskej výchovy. Tie však bolo potrebné vykazovať ako dôsledne sledovanú aktivitu.¹⁰²

¹⁰¹ HSLS v Hrabkove. In *Slovák*. 1941, roč. 23, č. 86, s. 4.

¹⁰² HSLS v Hrabkove. In *Slovák*. 1941, roč. 23, č. 86, s. 4.

PAVOL SOCHÁŇ A JE PÔSOBENIE NA PÔDE SLOVENSKEHO SPOLKU DETVAN V PRAHE

Lukáš HEDMEG

HEDMEG, Lukáš. Pavol Sochán and his activities in Slovak association Detvan in Prague. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2018, vol. 18, no. 1, p. 80 – 95.

After the separation of Charles-Ferdinand university in Prague, more preferable conditions were created for Slovak students to study in relative, Czech language. Thanks to their growing numbers, young Slovaks started to need association of their own. From the initiative of Pavol Sochán and Jaroslav Vlček, Detvan association has been founded on March 15th 1882. From the beginning, Sochán has participated on almost all association's activities and was one the most resourceful members. During his membership he declaimed poetry pieces, lectured about interesting and educational topics and donated large sum books to association's library.

Key words: *Detvan association, Prague, Pavol Sochán, Jaroslav Vlček.*

Úvod

Pavol Sochán sa narodil 6. júna 1862 vo Vrbici, dnes časti Liptovského Mikuláša, a umrel 26. januára 1941 v Bratislave. Do slovenských dejín vošiel predovšetkým ako etnograf, spisovateľ, publicista, maliar, fotograf a jeden zo zakladajúcich členov spolku Detvan.¹ Po ukončení obecnej školy študoval v rokoch 1873 – 1878 na kežmarskom lýceu, kde kvôli zákazu výučby slovenčiny od roku 1874 vyučoval svojich spolužiakov slovenskú gramatiku a literatúru v samovzdelávacom byte. Za toto protiuhorské pôsobenie bol z lýcea vylúčený. Následne v rokoch 1879 – 1881 študoval na preparandii (učiteľskom ústave) v Lučenci. Medzi slovenskými žiakmi tu založil tajný spolok a vydával aj ručne písaný časopis Žiara. Za toto „protivlastenecké“ zmýšľanie bol z neho 31. marca 1881 spolu s ďalšími šiestimi slovenskými spolužiakmi vylúčený. Ministerstvo školstva vylúčenie sprísnilo dodatkom, že ak aj v zahraničí získajú akýkoľvek diplom, v Uhorsku platný nebude.²

Pavol Sochán a spolok Detvan v Prahe

Potom čo Sochán v septembri 1881 odišiel do Prahy študovať maliarstvo na pražskej maliarskej akadémii, nadviazal tam prvotné kontakty so skupinou tamojších študujúcich a pracujúcich Slovákov. Treba podotknúť, že slovenská mlá-

¹ *Reprezentatívny biografický lexikón Slovenska*. Zodp. red. A. Matovčík. Martin : Vydavateľstvo Matica slovenská, 1999. Heslo Sochán Pavol, s. 304 – 305.

² SLIVKA, M. – STRELINGER, A. *Pavol Sochán*. Martin : Osveta, 1985, s. 10

dež v Prahe v tomto období už dlhodobo pociťovala potrebu založenia vlastného spolku. Snahy o to však narážali na nízke počty slovenského študentstva v Prahe, jeho nedostatočnú organizovanosť a absenciu výraznejších vedúcich osobností. Nepriaznivá situácia sa zmenila až príchodom Socháňa. Ten sa vyjadril „že títo Slováci nemajú nijakého centra, kde by sa schádzali, poznávali, *sdrúžovali* a spolu sa vzdelávali i zabávali, hneď som pomýšľal na založenie slovenského spolku, s čím všetci súhlasili“.³

Vo februári 1882 došlo k rozdeleniu vtedajšej Karlo-Ferdinandovej univerzity na jej nemeckú a českú časť. To postupne začalo vo väčšej miere motivovať slovenskú mládež študovať v príbuznom, českom jazyku. Socháň si spomínal, že s jeho myšlienkou na založenie spolku súhlasil aj rodák z Banskej Bystrice, toho času poslucháč filozofickej fakulty, etablujúci sa literát a neskorší literárny historik, Jaroslav Vlček. Na bližšie nedatovanom poradnom stretnutí malej skupinky slovenských študentov v Prahe Socháň predstavil ním vypracované stanovky zamýšľaného spolku, ako aj návrh ho pomenovať na počesť lyricko-epickej skladby štúrovského básnika Andreja Sládkoviča, Detvan. Zhromaždením schválené stanovky boli Socháňom a Vlčekom podpísané a spolu s príslušnou žiadosťou postúpené c. k. miestodržiteľstvu v Prahe. Miestodržiteľstvo žiadosti vyhovel úradným prípisom z 13. marca 1882 takto: „*Veleslavné miestodržiteľství nezakázalo zřízení se spolku pod názvem: Slovenský spolek „Detvan“ v Praze na základě předložených stanov...*“⁴

Potom čo bola žiadosť o založenie spolku c. k. miestodržiteľstvom odsúhlasená, sa slovenský spolek Detvan⁵ v Prahe ustanovil konaním svojho prvého valného zhromaždenia v stredu 15. marca 1882 v reštauračnej miestnosti kaviarne stará „Slávia“.⁶ Zhromaždenia sa zúčastnilo celkovo 12 členov spolku. Zvolení tu boli aj historicky prví členovia spolkového výboru. Vzhľadom na relatívne málopočetnú členskú základňu⁷ funkcie neboli výrazom hierarchicky vyššieho postavenia, ale skôr vychádzali z potreby vnútornej organizácie spolkového života. Predsedom

---

³ SOCHÁŇ, P. *Založenie spolku „Detvan“ v Prahe roku 1882*. In *Detvan 50 rokov v Prahe. Rozpomienky, štúdie, úvahy*. Stanislav Mečiar (ed.). Martin : Knihltačiarisky uč. spolok v Turčianskom Sv. Martine, 1932, s. 7

⁴ Ústav dejín Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy (ÚDAUK) Praha, fond Všetudent-sky archiv (VSA), kartón č. B 522, materiály k spolku Detvan. List Policajného riaditeľstva spolku Detvan 13. 3. 1882.

⁵ Slovenský spolek Detvan vyvíjal svoju činnosť v predvojnovom období v rokoch 1882 – 1914.

⁶ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319, materiály k spolku Detvan. Zápisnica I. valnej hromady 15. 3. 1882.

⁷ V prvých rokoch existencie spolku Detvan sa počet činných členov pohyboval približne od osem do dvanásť.

sa stal Jaroslav Vlček, podpredsedom a pokladníkom Pavel Kramář, jadnatelom Cyril Krčméry a zapisovateľom a knihovníkom v jednej osobe⁸ Pavol Socháň.

Na pôde spolku Detvan Socháň pôsobil v rokoch 1882 – 1885 a neskôr ešte v rokoch 1889 – 1891, pričom najaktívnejší bol práve do roku 1885. Socháň vo všeobecnosti patrila medzi najaktívnejších členov, primárne sa zaslúžil o rozvoj spolkovvej agendy, často sa zapájal do debát a podával rôzne návrhy. Jeho aktivity a návrhy sa však nesústredili len jednostranne na spolkovú literárno-kritickú a prednáškovú činnosť. Aktívny bol taktiež pri rozvoji siete kontaktov s inými spolkami a organizáciami, ktoré si Detvan snažil vytvárať. Zohľadňujúc bohaté participovanie Pavla Socháňa na širokej palete spolkových aktivít a z toho vyplývajúce množstvo pravidelných výstupov, ako aj ich časté typové opakovanie sa, v predkladanom príspevku neuvádzame ich kompletný výpočet, ale skôr vyberáme tie najpodstatnejšie či najzaujímavejšie.

V rámci spolkovvej agendy zaujali prominentné miesto už od založenia Detvana najmä literárno-kritická a prednášková činnosť, pričom o rozvoj literárnej orientácie spolku sa za jeden rok svojho predsedania zaslúžil výraznou mierou aj Jaroslav Vlček. Detvanci sa na stretnutiach mohli prezentovať vlastnou tvorbou, prípadne deklamovať (recitovať) vopred vybrané a naštudované literárne diela. Zväčša išlo o významné prozaické či lyrické tituly staršej alebo súdobej slovenskej, prípadne zahraničnej literatúry. Kritická debata, ktorá nasledovala, sa zvykla zameriavať na atribúty, ako jazyk, štýl, frázovanie, prízvuk, tempo reči, mimika či neverbálne vyjadrovanie sa, vhodnosť výberu textu, ako aj celkový dojem z prednesu deklamujúceho. Takto vystúpil koncom marca 1882 aj Pavol Socháň s básňou Sama Chalúpku, *Mor ho!* Od viacerých detvancov⁹ sa mu ale dostalo výraznej kritiky, v ktorej vytýkali „*nemiestny a affektovaný prízvuk, sekание v reči, čo pripisujú tomu, že prednášateľ neznal báseň dobre z pamäti*“. Socháňa sa však zastal Vlček, ktorý tvrdil, že „*Mor ho! je báseň veľmi efektná, ktorá na jednoduchý dej nastrkuje mohutný reflex*“. Okrem toho bol Socháň detvancom Jánom Šípkom ospravedlňovaný aj kvôli údajne krátkej dobe, vymedzenej na naučenie sa básne.¹⁰

Koncom apríla 1882 Detvan dedikoval dve týždňové schôdzky výročiam úmrtí významných slovenských literátov. Prvá z nich bola venovaná „pocte desaťročného úmrtia Andreja Sládkoviča“. Mimoriadne si vážiak Sládkovičovo dielo, čo koniec koncov dokazoval aj názov spolku, detvanci zorganizovali bohatý program. Socháň tu predniesol druhý spev skladby Detvan – Družina, „*s istou melancholickou vyobrazil v „Družine“ bajných valachov zbojníckej Poľany a so zápalom po-*

⁸ Hoci spolkové zápisnice prevažne referujú o knihovníkovi ako o tzv. knižníkovi, rozhodli sme sa používať súčasný ustálený pojem knihovník.

⁹ Konkrétne to boli Cyril Krčméry, Ján Šípka, Pavel Gašpara a Pavel Kramář.

¹⁰ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319, materiály k spolku Detvan. Zápisnica II. týždňovej schôdzky 31. 3. 1882.

ukazoval od 57 znelky počnúc na silu života a na krásnu budúcnosť slovenského národa“. Opäť sa ale nevyhol kritike, podľa ktorej „i teraz prezradil svoju špatnú pamäť. Pomýlený tón a chybný prízvuk zvlášte vynikaly“. ¹¹ O týždeň neskôr bola týždňová schôdzka obdobne venovaná jednoročnej pamiatke úmrtia Jána Bottu. Aj tu prebehol podobný program a svoje miesto si našlo aj koncertné kreslenie v podaní Socháňa, ktorý „nakreslil pri hlaholu trávnic zdarilú podobizňu pevcovi v životnej veľkosti“. ¹²

Obdobne ako boli Socháňove vystúpenia podrobené kritike ostatnými detvancami, tak aj sám Socháň príležitostne participoval na posudzovaní vystúpení iných členov. Napr. na schôdzke konanej 19. mája 1882 v hostinci „Anglickej kráľovnej“ medik Ján Brežný deklamoval báseň poľského básnika Adama Mickiewicza *Návrat otcov*, ktorú preložil Ján Botto. Medzi detvancami, ako Vlček, Krčméry či Kramár, sa do debaty o odznenom poetickom diele zapojil aj Socháň, ktorý „pokazuje na jednotvárnny miestami až veľmi traslavý, nútený sentimentálny tón“. ¹³ Podobne kritický bol aj po prečítaní práce študenta konzervatória Pavla Gašpara s názvom „Cesta Srnianskeho po hornom Nitriansku“ kde „pripomína, že p. Gašpar zdarilo započal svoju prednášku jako cestopis, zanedlho ale jeho cestovatelia ustupia do pozadia a pred nami objaví sa suchá geografia“. ¹⁴

Socháň si svedomito plnil aj povinnosti, ktoré mu vyplývali z funkcie knihovníka. Už od prvých stretnutí podával rôzne návrhy týkajúce sa zlepšenia vnútornej organizácie knižničnej činnosti. Odporučil napr. „by knižník z času na čas podával v časopisoch mená darcov kníh“, pričom tento návrh bol hneď aj prijatý. ¹⁵ Pravidelne taktiež oznamoval ostatným členom kto, koľko a aké knihy spolku daroval, pričom on sám bol v prvých rokoch budovania knižnice spolu s Vlčkom, Karolom Ruppeldtom či Jurajom Šípkom jedným z najštedrejších donátorov. Napr. za prvý polrok existencie Detvana Socháň daroval 36 zväzkov kníh, ¹⁶ čo keď uvážime, že išlo o študenta bez vlastného príjmu, nebol zanedbateľný počet. Socháňove znač-

---

¹¹ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica IV. týždňovej schôdzky 20. 4. 1882

¹² ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica V. týždňovej schôdzky 28. 4. 1882.

¹³ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica VII. týždňovej schôdzky 19. 5. 1882.

¹⁴ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica VIII. týždňovej schôdzky 26. 5. 1882.

¹⁵ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica I. týždňovej schôdzky 24. 3. 1882.

¹⁶ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. A 334, materiály k spolku Detvan. Knižničná správa 20. 10. 1882.

né snahy o rozvoj spolkovvej knižnice dosvedčuje aj fakt, že „*usporiadal v prospech spolkovvej knižnice zbierku dňa 15. marca 1882, ktorá vyniesla 70. kr.*“¹⁷

Môžeme oprávnene predpokladať, že vďaka v tej dobe sa utvárajúcim kontaktom s moravským študentstvom sa detvancom začali dostávať do pozornosti aj články v moravskej tlači, zaoberajúce sa problematikou Slovákov v Uhorsku. Začiatkom júna 1882 Sochán navrhol, aby „*povolené bolo knižníkoví písať redakcii „Moravskej Orlice“ o dva čísla týchto novín, v ktorých uvedený je významný článok „Slováci a my“ by tieto čísla potom každý člen prečítať mohol.*“¹⁸ Predmetný dvojdielny článok kontroverzne hlásal medzi iným aj nutnosť vytvoriť spisovný jazyk pre celý československý národ. To vyprovokovalo odpoveď uhorského ministra školstva a kultu Augustína A. I. Treforta v podobe obežníka, varujúceho z českej agitácie a panslávstva.

Sochán konštatoval vo vôbec prvej knižničnej správe, prednesenej na II. valnom zhromaždení 20. októbra 1882, ako „*vytknul si spolok „Detvan“ za cieľ, založiť si svoju knižnicu. Avšak hmotný nedostatok spolku nedovoľoval i na tento odbor svojej činnosti svojou obetavou rukou zasiahnuť tak, ako toho potreba bola vyžadovala.*“¹⁹ Súčasťou spolkovvej knižnice bola aj zbierka dennej tlače či rôznych periodík. Sochán z pozície prvého knihovníka referoval vo svojej novinárskej správe, že „*Slov. spolok „Detvan“ z hmotného nedostatku krom „Slovenských Pohľadov“ Sv. Hurbanových a „Národných Novín“, ktoré slavná redakcia za polovičnú cenu posielat ráčila, za čo jej naše vďaka vysloviť povinní sme, nestačil viacej časopisov odoberať.*“²⁰

Z pozície spolkového zapisníka v akademickom roku 1882/1883 Sochán taktiež príležitostne hlásil nových prispievajúcich členov, podával otázky či návrhy. Napr. na schôdzke konanej v polovici apríla 1882 „*spytuje sa, ktorý rok má sa vlastne považovať za rok spolkový.*“²¹ Na nasledujúcom stretnutí bola jeho otázka adresovaná Pavlom Kramárom, ktorý poukázal na jej dôležitosť, pričom sa detvanci dohodli, „*že rok spolkový trvať bude od októbra do októbra prvý rok spol. ale považovať sa bude od okt. r. 1881 – okt. r. 1882.*“²²

¹⁷ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica III. týždňovej schôdzky 15. 4. 1882.

¹⁸ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica IX. týždňovej schôdzky 2. 6. 1882.

¹⁹ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón . č. A 334, materiály k spolku Detvan. Knižničná správa 20. 10. 1882.

²⁰ ÚDAUK Praha, fond VŠA, kartón č. A 334, materiály k spolku Detvan. Novinárska správa 20. 10. 1882.

²¹ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica III. týždňovej schôdzky 15. 4. 1882.

²² ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica V. týždňovej schôdzky 28. 4. 1882.

Svoju prednáškovú činnosť na pôde Detvana Socháň započal na konci júna 1882 prednáškou pod názvom „*Kultúrno-historický nástin Slovenska*“. Do rozpravy nasledujúcej po nej sa zapojili viacerí členovia, medzi inými aj Pavol Kramár, ktorý mu vyčítal „že v prednáške spomenuté *boly* i spoločné záležitosti Slovanov ako: náboženstvo a *kupectvo*“. Socháň sa obraňoval tvrdením, „že *pohanstvo Slovákov a náboženstvo Slavianov je totožné, musel tedy i on pohanské náboženstvo Slavianov čo náboženstvo Slovákov spomenúť. Že Slováci viedli obchod na vode i na suchu je stará známosť, neslovenské obchodné mestá uviedol len čo príklad v poznámke na dôkaz rozsiahleho a presláveného obchodu slavianskeho*“. Kritickú debatu zakončil Jaroslav Vlček vyjadrením svojej spokojnosti s prednáškou.²³ Zaujímavosťou je, že Vlček bol v Detvane počas jeho krátkeho činného členstva²⁴ vnímaný vďaka jeho literárnemu pôsobeniu a erudícii ako veľká autorita. „*Na schôdzkach a pri debatách slovo Vlčkovo platilo za definitívne. Keď on pochválil, to značilo že nikto nemohol už krajšie pochváliť.*“²⁵

Pavol Socháň však významnou mierou participoval aj na rozvoji vonkajších vzťahov Detvana a nadväzovaním kontaktov s rôznymi študentskými a inými spolkami, významnými kultúrne či politicky aktívnymi osobnosťami, ako aj rôznymi kultúrne, či osvetovo zameranými organizáciami. To sa však ukázalo ako neľahká úloha, keďže ako si spomínal: „*I v Prahe samej bolo vtedy na českej strane pre nás málo porozumenia; kruh slovenských priateľov bol vtedy medzi Čechmi veľmi obmedzený, kdežto medzi Moravanmi mali sme veľa úprimných priateľov. I inteligentní Česi pokladali Slovákov za ‚dráteníkov‘ a Slovensko za ‚země dráteníků‘. Po našich sem-tam verejne na banketoch a slávnostiach povedaných rečiach slovenských českí akademici pokladali nás za Bulharov alebo Rusov – takto cudzo a nesrozumiteľne znela im naša slovenčina...*“²⁶

V prvom polroku fungovania Detvana sa Socháň začal zapájať aj do pravidelných debát, ktoré sa zaoberali práve rozvojom spolkových kontaktov a aktivít takpovediac „navonok“ už od prvej týždňovej schôdzky konanej 24. marca 1882. Tu ostatným členom Detvana oznámil, že „*Emil Stodola, člen ‚Tatranu‘ prejavuje vo svojom dopise želanie, by ‚Detvan‘ zaslal priateľský prípis a vyzvanie ‚Tatranu‘*

²³ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica XIII. riadnej týždňovej schôdzky 30. 6. 1882.

²⁴ Jaroslav Vlček bol činným členom spolku Detvan len v prvom polroku jeho existencie. Na začiatku nasledujúceho akademického roka v októbri 1882 jeho meno v zápisniciach už nenačádzame.

²⁵ MEČIAR, S. (ed.) Prvý predseda – Jaroslav Vlček. In *Detvan 50 rokov v Prahe. Rozpomienky, štúdie, úvahy*. .). Martin : Knižtlačiarsky uč. spolok v Turčianskom Sv. Martine, 1932, s. 13.

²⁶ SOCHÁŇ, P. Založenie spolku „Detvan“ v Prahe roku 1882. In: *Detvan 50 rokov v Prahe. Rozpomienky, štúdie, úvahy*. Stanislav Mečiar (ed.). Martin : Knižtlačiarsky uč. spolok v Turčianskom Sv. Martine, 1932, s. 8 – 9.

cielom utvorenia užšieho svazku a spoločnej činnosti“.²⁷ V rámci polemiky o možnom obsahu listu bola nastolená otázka začlenenia správy o ešte v podstate nerozvinutej činnosti Detvana. Voči tomu Socháň zaujal pomerne opatrný postoj, keďže bol „*proti tomu, aby spolok niekomu účty mal zkladať zo svojej činnosti*“.²⁸ O zviditeľnenie pred pražskou verejnosťou sa snažil napr. aj návrhom, „*by zúčastnil sa spolok, čo spolok slavnosti odhalenia pomníka Vítezeslava Háľka*“, hoci k oficiálnej účasti spolku kvôli zamietavému hlasovaniu nedošlo.²⁹ Ako Jurčišínová píše, Socháň „*aktívne pôsobil aj v iných českých a moravských spolkových združeniach, ako napr. v Moravskej besede a Literárnom spolku Slávia, v oboch spolkoch bol aj členom výboru, ale aj v Akademickom čitateľskom spolku*“.³⁰ Iniciatíva o nadviazanie prvotného kontaktu s Moravskou besedou vyšla práve od Socháňa v máji 1882, ktorý „*navrhuje, by pripojil sa ,Detvan‘ čo spolok k spolku ,Moravskej Besedy‘ pri poriadaní výletu začiatkom júna*“.³¹ Návrh bol jednohlasne schválený a na ďalšom stretnutí boli do „výletnej komisie“ zvolení Cyril Krčméry a Pavol Socháň.³² Usporiadáním tohto výletu sa medzi Detvanom a Moravskou besedou postupne začala úzka kultúrno-osvetová spolupráca, trvajúca až do zatvorenia besedy v roku 1894. Socháň sa v priebehu rokov zúčastnil hneď viacerých spoločensko-kultúrnych udalostí organizovaných Moravskou besedou. V akademickom roku 1882 – 1883 napr. na jednom z dámskych jourfixov (večierkov) predniesol báseň *Mor ho!* od Sama Chalupku.³³

V novom akademickom (spolkovom) roku 1882 – 1883 bol už na spomínanom októbrovom valnom zhromaždení v 1882 Pavol Socháň opätovne zvolený za člena riadiaceho výboru Detvana, tentokrát však do pozície jednatela (tajomníka).³⁴ Do určitej miery to naznačovalo, ako bol vnímaný členskou základňou, keďže bol

²⁷ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica I. týždňovej schôdzky 24. 3. 1882.

²⁸ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica I. týždňovej schôdzky 24. 3. 1882.

²⁹ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica VI. Týždňovej schôdzky 12. 5. 1882.

³⁰ JURČIŠINOVÁ, N. Prejavy česko-slovenskej vzájomnosti v národopisnej činnosti Pavla Socháňa do vzniku Československa. In *Annales Historici Presovienses*. 2008, roč. 8, č. 1, s. 104.

³¹ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica VII. riadnej týždňovej schôdzky 19. 5. 1882.

³² ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica VIII. týždňovej schôdzky 26. 5. 1882.

³³ Zpráva o činnosti Moravské Besedy za desetiletí 1873 – 1883. Připojeny Zprávy o činnosti feriálních klubů. Praha : Nákladem vlastním, 1884, s. 14.

³⁴ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. A 334 materiály k spolku Detvan. Knižničná správa 20. 10. 1882.

zvolený do pozície, ktorá vyžadovala zodpovednosť a dostatočné schopnosti pre komunikáciu s úradmi. Ako jednatel sa Pavol Socháň zúčastňoval takmer všetkých schôdzok, na ktorých podával správy o vývoji spolkovvej agendy, o rôznych prichádzajúcich úradných prípisoch, pozvánkach a spolkovvej či osobnej korešpondencii, ako aj o pristupovaní rôznych osobností či inštitúcií za zakladajúcich, prípadne podporujúcich členov.

Socháň naďalej pokračoval v rozvíjaní viacerých spolkových aktivít. Pravidelne sa napr. zapájal do rôznych organizačných rozpráv. Potom čo Ján Brežný navrhol usporiadať v spolupráci reprezentatívny, slovenský/slovanský večer, pričom Socháň sa jednoznačne vyslovil za použitie prívlastku „slovanský“.³⁵ O týždeň neskôr, na schôdzke konanej 27. októbra sa Socháň v rozprave dotkol naliehajúcej témy už vyššie spomínaného obežníka uhorského ministra školstva a kultu Augustína Treforta. Navrhol „*aby spolok Detvan ohradil sa v novinách proti obežníku uh. ministra výučby p. Treforta, ktorý náš spolok obviňuje z panslávských agitáci a z protivlasteneckéhoz myšľania a zároveň aby sme obecnstvo oboznámili s účtom spolku*“. Predmetný návrh bol jednohlasne schválený.³⁶ Vec odpovede na obežník bola prerokovaná ešte niekoľko ďalších stretnutí. V polovici decembra 1882 ale Socháň skepticky namietal, že noviny články obhajujúce Detvan neuvěřnia. Nakoniec bol prijatý okresaný návrh poslať list a krátke osvedčenie len ministromi Trefortovi.³⁷ V istej miere, aj v nadväznosti na spomínaný obežník, ako aj v záujme väčšej informovanosti o samotnom Deltvane, napr. podal návrh na tlač spolkových stanov pre členov, ako aj pre účely rozoslania spriatelénym organizáciám v počte 100 kusov.³⁸ Taktiež, tým že navrhol „*aby bolo oddelené knihovníctvo s novinárstvom od zápisníctva s archivárstvom*“, sa zaslúžil o rozšírenie počtu členov spolkového výboru, ako aj spravodlivejšie prerozdelenie povinností, ktoré vyplývali z týchto funkcií.³⁹

Hoci už nezastával post knihovníka, príležitostne taktiež podával pripomienky v rámci fungovania knižnice. Koncom októbra 1882 napr. konštatoval, „*že vo spolkovvej knižnici nachádzajú sa mnohé duplikáty a knihy ktoré členovia nikdy potrebovať nebudú, navrhuje kedy, by knihy tieto oddelily sa od knižnice spolku., utvo-*

---

³⁵ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica II. valnej hromady 20. 10. 1882.

³⁶ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica I. týždňovej schôdzky 27. 10. 1882.

³⁷ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica VI. riadnej týždňovej schôdzky 15. 12. 1882.

³⁸ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica II. riadnej týždňovej schôdzky 3. 11. 1882.

³⁹ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica mimoriadnej valnej hromady 17. 11. 1882.

čila sa tak zásoba, z ktorej keď nastúpi niekedy na Slovensku blahodarnejšia doba, na zakladanie a podporovanie knižníc venovaná bola“. Daný návrh bol však hlasovaním zamietnutý.⁴⁰

V rámci Socháňových deklamácií môžeme postupne pozorovať istý progres, potom čo začiatkom novembra 1882 predniesol báseň *Ratmír* od Svetozára Hurbana Vajanského. Detvanec Cyril Krčméry uznal, „že čo sa týka hlasu a rečníckeho talentu, nemôžu sa mu *odopret ďalej, že teraz už vymanuje sa z toho lánskeho affektu*“. Na druhej strane mu ale Krčméry vytýkal, „že predniesol niektoré miesta celkom neprirodzene, začal vysoko, aby hneď *hlasom spustil, čo najviac spozoroval už pri zakončení, ináč o mnoho spokojnejšie by bol celé prijal, keď by sa to p. Socháň bol naučil nazpamäť a nie čítal*“. Podobne kritický ale dokázal byť aj sám Socháň, ktorý napr. spolu s Krčmérym skritizovali deklamáciu básne *Kykymora*, opäť od S. H. Vajanského, v podaní detvanca Mateja Kundratha. Konkrétne mu vytýkali „*monotonnosť, spevavosť v čítaní a neoduševnosť, nie sú spokojní...*“⁴¹

Zaujímavou „disciplínou“, ktorá bola na pôde Detvana zavedená na podnet českého básnika, spisovateľa, prekladateľa a historika Františka Táborského a ktorá postupne získala na obľúbenosti a váženosti bolo tzv. konkurenčné rečenie. V podstate išlo o to, že jedno vopred stanovené lyrické dielo predniesli dvaja či traja členovia spolku. Auditórium zložené z ostatných členov ich následne ohodnotilo a rozhodlo o ich poradí. V prvom takomto rečení deklamovali *Lapačku*, piaty spev *Detvana*, dvaja členovia spolku, Matej Kundradth a Cyril Molitoris. Medzi inými sa do hodnotenia zapojil aj Socháň, ktorý „*vytýka obom prednášateľom rýchlosť, p. Molitorisovi mimo to, že nevie vládnuť svojím hlasom, ktorý je ináč veľmi príjemný*“.⁴² No ani Socháň sa stále nedokázal úplne vyhnúť kritike ostatných členov. Keď na schôdzke konanej koncom februára 1883 deklamoval báseň „*Pomatenca*“ od maďarského básnika slovenského pôvodu, Sándora Petőfiho. Hoci Socháňov pravidelný kritik, Cyril Krčméry, uznal, „že báseň bola prednesená bezvadne, s čím ale nesúhlasí p. Kramár, tvrdiac, že *ačkoliv prednášateľ vymanil sa z vlivu rečníkov, ktorých počul báseň túto prednášať, predsa že affektované gesta, nemiestné a prehnané dôrazy robily nepříjemný dojem*“.⁴³

Vo svojej obsiahlej jednatelskej správe z marca 1883 Socháň spomínal neľahké začiatky fungovania spolku. Konštatoval ako „*spolok prv, než by svoj určitý smer*

⁴⁰ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica II. valnej hromady 20. 10. 1882.

⁴¹ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica III. riadnej týždňovej schôdzky 10. 11. 1882.

⁴² ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica VI. riadnej týždňovej schôdzky 15. 12. 1882.

⁴³ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica XII. riadnej týždňovej schôdzky 23. 2. 1883.

nasúpiť mohol, pustiť sa musel do boja a jednak s rozličnými nedorozumeniami a pochybovačnosťami strán zpomenuťých, a do objasňovania svojho stanoviska jednak do ťažkého zápasu s nedostatočným materiálnym bytom svojím a do úplného a dokonalého zorganizovania vnútorného života svojho...“ Taktiež sa zo správy dozvedáme o ďalšom postupe Socháňa pri riešení písomnej reakcie na obežník ministra Treforta: „Ohradenie toto zaslané bolo na tunajšie c. k. policajné riaditeľstvo s prosbou, by ho na patričné miesto spolu so svojím dosvedčením zaslať ráčilo. Po hodne dlhej dobe však keď my ohradenie svoje v časopisoch uverejniť zamýšľali, došlo nám od sl. miestodržiteľstva ohradenie naše zpiatky, by ono priamou cestou na určené miesto poslané bolo. Ponevác ale vec táto tým už opozdená bolo upusteno od ďalšieho kroku.“⁴⁴

Do funkcie jednatela bol Socháň znovuzvolený opäť na valnom zhromaždení konanom v polovici marca 1883, no „volbu za jednatela čo najdôraznejšie od seba odmietnul, zvolený je za jednatela Holuby“⁴⁵ pričom odmietnutie tohto postu nebolo nijako v zápisnici odôvodnené. Napriek tomu naďalej pomerne často podával rôzne drobné návrhy, týkajúce sa fungovania spolkovvej agendy. Za všetky môžeme spomenúť napr. návrh, aby sa v Národných novinách či Národných listoch uverejňovali programy uskutočnených spolkových stretnutí. Návrh vychádzal z konštatovania, že na dovedajšie stretnutia nechodili takmer žiadni hostia z iných spolkov, umeleckých či akademických kruhov, s ktorými chceli detvanci nadväzovať užitočné kontakty. Tieto správy mali teda pritiahnúť hostí, upriamiť pozornosť českej a slovenskej verejnosti na spolok, ako aj potencionálne zabezpečiť ďalších prispievajúcich členov.⁴⁶ Taktiež ako člen komisie pre zostavenie domáceho poriadku⁴⁷ sa významnou mierou pričínil o vytvorenie jeho elaborátu. Ten bol členmi vrátane Socháňa pripomienkovaný na schôdzke v polovici apríla 1883.⁴⁸

Zaujímavosťou je, že hoci sa Socháň vzdal jednatelskej funkcie, častokrát si neodpustil pripomienkovať či kritizovať vedenie agendy vtedajším jednatelom Cyrilom Holubym. Napr. keď „*interpelluje jednatela, že oznamuje schôdzky na pa-*

---

⁴⁴ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. A 334 materiály k spolku Detvan. Jednatelská správa 16. 3. 1883.

⁴⁵ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica III. riadnej valnej hromady 16. 3. 1883.

⁴⁶ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica XIV. riadnej týždňovej schôdzky 30. 3. 1883.

⁴⁷ Domáci poriadok, spolu s jednatelským a knižničným bol súbor všeobecne záväzných vnútorne platných spolkových dokumentov. Podnet k ich vypracovaniu prišiel od nemenovaného policajného komisára už na prvom valnom zhromaždení 15. 3. 1882.

⁴⁸ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica XVI. riadnej týždňovej schôdzky 13. 4. 1883.

piere opatrenom nápisom spolkovým⁴⁹ alebo keď „*interpelluje jednatela, prečo neoznámil obsah výborovej schôdzky*“.⁵⁰ Ostro voči nemu vystúpil aj v polovici júna 1903 na pozadí sporu o to, či Holuby zaznačil komentáre všetkých detvancov, ktorí sa vyjadrili k Socháňovej prednáške o Memorande národa slovenského, pričom „*odporučuje zapisovateľovi viacej objektívnosti*“.⁵¹

Kontinuálny rozvoj literárno-kritickej či prednáškovej činnosti, ktorá prebiehala na pôde spolku, sa odrážal aj v postupnom zvyšovaní nárokov, ktoré boli kladené na prednášajúcich. Dôsledkom toho bola neraz ostrá kritika deklamovaných diel a prednášaných referátov. Tak to napr. bolo v prípade troch detvancov – Jána Bodického, Jána Filipča a Cyrila Molitorisa a ich prednesu balady *Ctibor* od Jána Bottu. Socháň ich skritizoval, keďže podľa jeho mienky „*u žiadneho z prednášateľov nebolo vidno ani prípravy ani pilnosti. Vyvolili si ťažkú báseň, len ani jeden ju nepreštudoval*“.⁵² Podobne kriticky bola Socháňom vnímaná aj Molitorisova presnáška „*Kraj a ľud novobystrický*“. V debate s ďalšími detvancami mu vytýkal „*daktoré slohové i gramatické chyby a užívanie provincializmov. Názvy daktorých miest byly uvedené maďarsky Kup Gács a Kékkő*“.^{53,54}

Socháň taktiež pokračoval vo svojich literárno-vedne či pronárodne zameralých prednáškach. Spomenúť môžeme „*O živote a pôsobení D. G. Licharda*“^{55,56} „*Kritický rozbor Herodesa od Vajanského*“⁵⁷ či „*O Menorande národa slovenského*“.⁵⁸ Príležitostne taktiež deklamoval prozaické diela, ako napr. keď na schôdzke

⁴⁹ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica XVIII. riadnej týždňovej schôdzky 27. 4. 1883.

⁵⁰ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica XIX. riadnej týždňovej schôdzky 4. 5. 1883.

⁵¹ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica XXIV. riadnej týždňovej schôdzky 15. 6. 1883.

⁵² ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica XVIII. riadnej týždňovej schôdzky 27. 4. 1883.

⁵³ Išlo o obce Halič a Modrý Kameň.

⁵⁴ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica XIX. riadnej týždňovej schôdzky 4. 5. 1883.

⁵⁵ Prednáška bola venovaná pamiatke nedávno zosnulého slovenského spisovateľa, učiteľa a novinára Daniela Gabriela Licharda (17. 1. 1812 – 17. 11. 1882).

⁵⁶ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica IV. riadnej týždňovej schôdzky 24. 11. 1882.

⁵⁷ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica XX. riadnej týždňovej schôdzky 11. 5. 1883.

⁵⁸ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica XXIII. riadnej týždňovej schôdzky 7. 6. 1883.

venovanej pamiatke Sama Chalúpka „s vrelým citom a zápalom predniesol Chalúpkovho *Mor ho!*“.⁵⁹

Na nasledujúcom valnom zhromaždení z novembra 1883 bol Socháň opäť zvolený za jednatela, tentokrát však funkciu neodmietol.⁶⁰ Vzhľadom na to, že Pavol Socháň sa aj naďalej zapájal do spolkových aktivít vo veľmi podobnom duchu, ako to bolo po predošlé roky jeho členstva. Obmedzíme sa už len na informatívne zhrnutie jeho aktivít a svoju pozornosť upriamime skôr na niektoré významnejšie prejavy jeho činnosti.

Pokiaľ ide o rozvoj spolkovkej knižnice, podal v záujme širšej informovanosti členov spolku napr. návrh „*aby spolok držal tiež niektorý maďarský časopis a odporúča EgyeHértég*“. Pod podmienkou, že sa budú od redakcie žiadať exempláre zadarmo a že si tuto vec vezme na starosť Socháň, bol návrh odsúhlasený.⁶¹ Socháň bol v tomto taktiež členom komisie pre usporiadanie knižnice, keďže ako v polovici januára 1884 ostatným členom hlásil, že „*našiel knižnicu v neporiadku, ktorý pochádza z úradovania ešte bývalého*⁶² *knižníka*“.⁶³ S knižnicou taktiež súvisel jeho pre ostatných detvancov zostavený „*Referát o Slovenských Pohľadoch za rok 1883*“, v ktorom prehľadovo predstavil všetkých autorov, ich publikované diela, spolu so svojím názorom na nich.⁶⁴

Začiatkom januára 1884 Socháň dokonca debutoval s vlastnou beletristickou prácou „*Na Sylvestra*“, ktorá bola posúdená viacerými detvancami, no najmä jeho častým kritikom, Krčmérym. Ten „*vytýka práci celej chatrnosť dejú, úvod jako aj celá kresba bola pekná, dej však toho nezasluhoval*“.⁶⁵ V polovici februára 1884 už po niekoľkýkrát Socháň na pôde Detvana opäť deklamoval *Mor ho!* Jeho vystúpenie bolo „*odemenené hlučným potleskom*“. Hoci bol podrobený kritike medika Pavla Kramára za prednes, ktorý sa údajne nevyrovnal tým predošlým, Socháň sa bránil tým, že na prednášku sa nepripravil urobil to len kvôli pestrosti programu“.⁶⁶

⁵⁹ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica XXII. riadnej týždňovej schôdzky

⁶⁰ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica IV. riadnej valnej hromady 6. 11. 1883.

⁶¹ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica I. riadnej týždňovej schôdzky 16. 11. 1883.

⁶² Bývalým knihovníkom bol Ján Brežný.

⁶³ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica V. riadnej týždňovej schôdzky 15. 1. 1884.

⁶⁴ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica VIII. riadnej týždňovej schôdzky 4. 3. 1884.

⁶⁵ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica IV. riadnej týždňovej schôdzky 3. 1. 1884.

⁶⁶ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica VII. riadnej

Sochán sa aj ďalej svojimi návrhmi snažil aj o rozvoj čo možno najpozitívnejších kontaktov s predstaviteľmi slovenskej pronárodne zmýšľajúcej inteligencie. Navrhol, „*aby spolok na počesť našich hostou zo Slovenska zavítajúcich sem k slavnosti otvorenia ‚Národného Divadla‘ usporiadal slávnostný priateľský večer*“, pričom bol návrh jednohlasne prijatý.⁶⁷

V ďalšej jednatelskej správe, prednesenej na valnom zhromaždení 18. marca 1884, Sochán rekapituloval uplynulé polročné funkčné obdobie. Poznamenal, že hoc „*týždenné shromaždenia nebývaly tak hlučné, živé jako indy, zato vo verejnosti tým väčšmi vynikol. Bol to zvlášte priateľský večer v Konvikte dňa 21. novembra 1883 na počesť ku otvoreniu Národného divadla pribýlých hostov zo Slovenska*“, ktorý *povešť spolku nášho do širších kruhov zanesol a meno jeho pochválnym urobil*“.⁶⁸ Na rovnakom valnom zhromaždení bol Sochán v poradí štvrtýkrát zvolený do pozície jednatela, čím započal svoje tretie funkčné obdobie. Medzi jeho najprínosnejšie organizačné aktivity v tomto období môžeme zaradiť snahu o revidovanie spolkových stanov „*ktoré nedostačujú spolku nášmu a vyžadujú opravy*“.⁶⁹

Pokiaľ ide o Socháňove vystúpenia, za zmienku určite stojí to, v ktorom čítal od „*M. Kukučina humoresku ‚Ryšavú jalovicu*“: Martin Kukučín (Matej Bencúr), vtedy začínajúci literát a neskorší významný člena Detvana (1885 – 1893), bol v tomto období ešte študentom gymnázia v Šoproni. Zaujímavosťou je, že Sochán túto prácu prečítal pred detvancami začiatkom apríla 1884, pričom oficiálne vyšla až v roku 1885. S tým súvisela aj otázka Pavla Kramára, ktorý „*spytuje sa predovšetkým p. Socháňa jestli ho p. pôvodca splnomocnil prácu tuto v spolku našom čítať*“. Kramárova hlavná výčitka ale smerovala k tomu, „*že prácu tu nazval humoreskou, keďže prečítaná práca docela nezodpovedá pomenovaniu tomu*“. Hoci vo svojej odpovedi Sochán uznal, „*že nenachádza žiadnu myšlienku v nej za to ale vyzdvihuje dobré stránky jej, ktoré javia sa hlavne v znalosti reči ľudu a mravov jeho*“.⁷¹ O týždeň neskôr Sochán prečítal ďalšiu humoresku, tentokrát o tanci „*Kva-*

---

týždňovej schôdzky 12. 2. 1884.

⁶⁷ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica I. riadnej týždňovej schôdzky 16. 11. 1883.

⁶⁸ Podľa jednatelskej správy sa ako hostia zo Slovenska slávnosti zúčastnili A. Pietro, S. Hurban, M. Dulla, O. Hallaša, D. Beniač, p. Dullová, E. Paulíny-Tóthová, A. Duchajovská a ďalší.

⁶⁹ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. A 334 materiály k spolku Detvan. Jednatelská správa 18. 3. 1884.

⁷⁰ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica V. riadnej hromady 18. 3. 1884

⁷¹ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica X. riadnej týždňovej schôdzky 1. 4. 1884.

pík“. Medzi inými prácu posudzoval aj prísediaci hosť, p. Clemens, ktorý: „Vytýka pôvodcovi predovšetkým reč, ktorá nebola ani Slovenčinou ani Češtinou.“⁷²

V polovici mája 1884 sa Socháň pomerne kriticky vyjadril na margo úrovne spolkových aktivít. Poukazoval „na jakýsi úpadok v činnosti spolkovej, navrhuje by k usporiadaniu prednášok“. Na tento účel bola hneď aj zvolená trojčlenná komisia.⁷³ Sám Socháň išiel v tejto veci príkladom, keďže do konca spolkového (akademického) roka vystúpil ešte niekoľkokrát. Napr. jeho práca „Civilné manželstvo veselohra v 5 dejstvách“, bola detvancom Ladislavom Nádašim tvrdo skritizovaná, keďže: „Práca dľa neho nie súc ani dramatickou ani poetickou nemôže sa ani nazývať veselohrou, charakteristika je mizerná. Dialóg roztrhnutý a hrubý nenachodí v práci žiadneho humoru, komičnosti a satiry.“⁷⁴ Z prednášok zase „podáva preklad od M. Sokolova. Poézia J. Bottu“. Tu Socháň konštatoval, ako Sokolov „poukazuje na smutné pomery Slovenska, pochvalne zmieňuje sa o národe a o jeho intelligencii, uvádza životopis Bottov a rozoberá jednotlivé básne s mnohými citátmi“.⁷⁵

Na mimoriadnom valnom zhromaždení 17. októbra 1884 Socháň v duchu pozitívnej propagácie spolku, povznesenia jeho aktivít, ako aj uctenia si významnej slovenskej osobnosti oznamoval „uznesenie výboru aby totiž spolok náš usporiadal dňa 26. t. m. ku oslave 50. ročného jubilemma hymny „Hej Slováci“ slávnostný večer Tomášikov s programom a tanečnou zábavou v miestnosti k tomu primeranej. Program má pozostávať zo 7 bodov a tanečnej zábavy a ustanoveno má byť vstupné“, pričom na tento večierok, spoluorganizovaný s Moravskou besedou, bol odsúhlasený vskutku štedrý rozpočet, 50 zlatých.⁷⁶ Večierok sa konal v priestoroch kaviarne stará „Slávia“ a predseda zábavného výboru⁷⁷ Detvana, Pavol Socháň, v pozvánke na večierok pozýval: „K pocte muža toho, ktorý najvernejšie vyslovil city srdca slavianskeho v piesni svojej, v piesni ktorá za 50 rokov toľko nadšenia pôsobila.“⁷⁸ Socháň taktiež spomínal, že: „Tomášika víťaly na štátnom nádraží

⁷² ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica XI. riadnej týždňovej schôdzky 8. 4. 1884.

⁷³ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica XI. riadnej týždňovej schôdzky 13. 5. 1884.

⁷⁴ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica XVI. riadnej týždňovej schôdzky 16. 6. 1884.

⁷⁵ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica XVII. riadnej týždňovej schôdzky 10. 6. 1884.

⁷⁶ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319, materiály k spolku Detvan. Zápisnica III. mimoriadnej valnej hromady 17. 10. 1884.

⁷⁷ Zábavný výbor poverený organizáciou Tomášikovho večierka bol zložený z Pavla Socháňa, Františka Zachara, Ladislava Nádašiho, Daniela Mígru a Jozefa Brežného.

⁷⁸ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. A 334, materiály k spolku Detvan. Pozvánka od spolku Detvan na Tomášikov večer 1884.

(dnes Masarykovom) velké zástupy obecnstva, študenti vypriahli mi kone z koča a sami odviezli ho k hotelu. Počas svojho pobytu v Prahe Tomášik bol predmetom zvláštnych ovácií všade, kam sa obrátil alebo kam bol pozvaný.⁷⁹ Vo svojej tretej a poslednej jednatelskej správe Socháň zdôrazňoval, že: „Dobrá povest' spolku „Detvan“ šíri sa viac a viac jak verejným vystupovaním spolku, tak vnútornou činnosťou jeho. Priateľský večer Tomášikov dňa 26. okt. vydržovaný bol síce malý rozmeroch ale tým úpravnejšie prevedený a to so zdarom neočakávaným. Účastenstvo obecnstva bolo veľmi hojné a zábava nadmier uprimná.“⁸⁰ V tomto období bol Socháň viackrát vyslaný ako zástupca Detvana na spoločensko-kultúrne udalosti organizované Moravskou besedou. Zúčastnil sa napr. večierku venovaného Svätoplukovi Čechovi, kde v mene Detvana predniesol prípitok (23. 11. 1884). Taktiež na večierku v predvečer sv. Mikuláša v rámci programu s kolektívom nacvičil tanečné vystúpenie slovenského národného tanca „bystrík“ (5. 12. 1884).

Majetkové pomery Pavla Socháňa v tomto období ale určite neboli priaznivé. Dosvedčuje to jeho žiadosť z konca decembra, v ktorej žiadal Detvan „by od dlhujúceho príspevku z predošlého roku jako aj od príspevku členského z bežného roku laskave osvobodeny bol“.⁸¹

V poslednom roku svojej činnosti v spolku Detvan bol Socháň opätovne zvolený do spolkového výboru, no tentokrát do ešte váženejšej, podpredsedníckej funkcie. Hneď na prvej schôdzke napr. navrhoval zriadenie dvoch komisií, jednej prednáškovej, druhej na výstavbu Holubovho pomníka.⁸² Koncom decembra 1884 Socháň „rozhovoriac sa o činnosti a o uznání práce svojej vo spolku poukazuje na nesvorné výstupy, ktoré sa medzi členstvom objavovat počínajú“. Konkrétne narážal na v zápisniciach nezachytenú urážku od detvanca, medika Ladislava Fridrichovského, pričom „osvedčuje sa, že jestli p. Fridrichovský nevystúpi zo spolku – vystúpi on“. Vzhľadom na to, že Fridrichovský tak urobiť odmietol, vytýkajúc Socháňovi jeho údajnú dotieravosť, došlo k okamžitému Socháňovmu odchodu zo spolku. Spolu s ním však protestne vystúpili aj Daniel Migra a Aurel Styk, zastávajúc tak jeho stanovisko.⁸³ Začiatkom januára spoločne poslali list Detvanu,

⁷⁹ SOCHÁŇ, P. Založenie spolku „Detvan“ v Prahe roku 1882. In *Detvan 50 rokov v Prahe. Rozpomienky, štúdie, úvahy*. Stanislav Mečiar (ed.). Martin : Knihtlačiarsky uč. spolok v Turčianskom Sv. Martine, 1932, s. 11.

⁸⁰ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. A 334 materiály k spolku Detvan. Jednatelská správa 7. 11. 1884.

⁸¹ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. A 334 materiály k spolku Detvan. Žiadosť Pavla Socháňa spolku Detvan o odpustenie dlhu a členského poplatku 2. 12. 1884.

⁸² ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica VI. riadnej valnej hromady 7. 11. 1884.

⁸³ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica IV. riadnej týždňovej schôdzky 23. 12. 1884.

v ktorom sa dožadovali, aby Fridrichovský na spolkovom zasadnutí verejne uznal svoju vinu, urážku odvolal a sľúbil, že upustí od neslušného správania sa.⁸⁴ Výbor im však v reakcii na ich list oznámil, že vzhľadom na ich vystúpenie zo spolku prišli o všetky práva a povinnosti činných členov, a tým aj o možnosť sa niečoho dožadovať. Znovuprijatie do spolku výbor podmienil odvolaním svojich vystúpení, ako aj sľubom, že sa už viac nebudú v spolku zaoberať osobnými spormi.⁸⁵ Socháň sa poslednýkrát v danom akademickom roku objavil na valnom zhromaždení 11. marca 1885, kde bolo jeho meno skloňované hlavne v súvislosti s fungovaním zábavno-prednáškovej komisie.⁸⁶

V rokoch 1885 – 1886 Pavol Socháň pokračoval vo svojom štúdiu na maliarskej akadémii v Mníchove, kde zároveň študoval aj fotografovanie.⁸⁷ Po svojom návrate v Prahe zotrval do roku 1891, pričom v spolkových záznamoch je opäť vedený ako aktívny člen v rokoch 1889 – 1890 a 1890 – 1891.⁸⁸ Socháň sa spomína prvýkrát po rokoch na schôdzke koncom novembra 1889. Na nej „*jako host' a býv. člen „Detvana“ dáva členom spolku viacej pokynov ohľadom činnosti spolkovej*“.⁸⁹ Odtedy sa jeho meno príležitostne objavovalo, pričom sa opäť zapájal do viacerých spolkových činností, pravda, už v omnoho menšej miere. V roku 1891 odišiel z Prahy a presťahoval sa do Liptovského Mikuláša.

Záver

Pavol Socháň, slovenský etnograf, publicista, spisovateľ, maliar a fotograf sa spolu s Jaroslavom Vlčkom významnou mierou zaslúžil o založenie Detvana, jedného z najznámejších študentských spolkov pred prvou svetovou vojnou. Socháň sa na jeho pôde zapájal do širokej škály aktivít, akými boli literárno-kritická, prednášková či knižničná činnosť. Aktívne sa taktiež snažil v mene spolku nadväzovať kontakty s rôznymi študentskými či podobnými spolkami, ako aj rôznymi pronárodne alebo osvetovo orientovanými organizáciami v českých krajinách, primárne však v Prahe. Taktiež často podával rôzne návrhy za cieľom obohatiť a zefektívniť spolkovú agendu.

---

⁸⁴ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. A 334 materiály k spolku Detvan. List Socháňa, Migru a Styka spolku Detvan 2. 1. 1885

⁸⁵ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. A 334 materiály k spolku Detvan. Odpoveď spolku Detvan na list Socháňa, Migru a Styku 4. 1. 1885.

⁸⁶ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica VI. riadnej valnej hromady 7. 11. 1884.

⁸⁷ SLIVKA, M. – STRELINGER, A. *Pavol Socháň*. Martin : Osveta, 1985, s. 11.

⁸⁸ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 522 materiály k spolku Detvan. Zoznam členstva slov. spolku „Detvan“ v Prahe.

⁸⁹ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 319 materiály k spolku Detvan. Zápisnica III. týždňovej schôdzky 23. 11. 1889.

ACTIVITY OF REPRESSIVE-PUNITIVE AUTHORITIES IN DROHOBYCH REGION (1939 – 1941 PP.)

Ivanna LUCHAKIVSKA

LUCHAKIVSKA, Ivanna. Activity of repressive-punitive authorities in Drohobych region (1939-1941 PP.). In *Annale historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2018, vol. 18, no. 1, p. 96 – 104.

The article analyses the establishment of Stalin totalitarian regime in Drohobych region in 1939-1941 followed by massive repressions (dismissals, imprisonments, executions) which involved all social and national groups of population. The work represents that one of the methods of political persecution and administrative punishment was deportation – expulsion with no legal basis.

The article researches that punitive-repressive system established in the Western Ukraine was a part of totalitarian mechanism allowing mayhem, rude and cynical violation of human rights.

Key words: *punitive-repressive authorities, Drohobych region, Western Ukraine, “Sovietization”, Bolshevik political system, Soviet border troops, massive repressions.*

The events taking place at the beginning of the World War II are of great importance for the dramatic Ukrainian history. The process called Sovietization had covered all the life spheres of West Ukrainian Society. The one party political system was established as a common Soviet one and characterized by monopoly of communist party on state power, specific hierarchy of soviet power structure and special functions of terroristic public security authorities. The transformation to the state directive economy took place consisting in the total liquidation of private property and establishing of state property on industry. The total state control covered all the spheres of life including the spiritual, which was followed by strict ideology politics.

The objective of the research is to reveal the peculiarities of establishment and functioning of Soviet regime in Drohobych region and its reaffirmation in 1939-1941.

On 13 May, 1940 Beria signed the decree “about Methods to Improve Operative-Chekist Work in the NKVD Departments of Western Regions of Ukrainian SSR and BSSR” according to which there were the so called crime divisions organized functioning in NKVD national security offices and the police departments as well. In fact, the decree aimed at struggling with west Ukrainian resistance

movement, which according to the new authority was nothing else, but banditry. In western regions, the staff for the new departments was introduced as such: for Lviv NKVD department – 20 people, Stanislav and Drohobych – 15 people each, Rivne, Volyn and Ternopil – 10 of operational NKVD staff each.

According to the Beria's decree, dating from May 13, 1940 the staffing complement of investigation units was sufficiently increased in western regions of Ukraine. For instance, in Lviv NKVD department the number of the detectives increased by 40 people; in Stanislav, Drohobych, Rivne, Volyn and Ternopil – by 30 people each. 105 cadets of the Higher NKVD School, who had not even finished it, were headed to the west Ukraine to form the investigation departments.

In accordance with the decree of NKVD USSR dating from 11 December 1939 there were 19 general prisons and one internal prison cell organized on the territory of Ukrainian western regions. In particular, in Volyn region – 4, in Lutsk with personnel – 105 people and prisoners limit 650 people (next – 105/640 – staff/limit), in Volodymyr-Volynsk – 44/115, in Kovel – 68/237, in Ostrog – 62/178; in Drohobych region – 4: in Drohobych – 48/137, in Peremyshl – 59/170, in Sambir – 66/276, in Stryi – 68/227.

Considering the activity of military punitive-repressive authorities during the period of Polish campaign, it is necessary to denote that they persecuted civil population of Drohobychchyna as well. Yet on 15 September, 1939 Beria L. issued the directive “About organization of Work in Western Regions of Ukraine and Belarus”, according to which 50-70 NKVD workers tightly cooperating with soldiers, were sent to every army group. Member of front military council Khrushchev M cooperated together with narcom (people's commissar) of internal affairs USSR 34 years old commissar of national security of the 3rd rank Serov Ivan. On September 22 they arrived to Lviv, that became Serov's residence. Narcom personally guided the process of massive inprionments implementing Beria's decree to “clear” the territory of West Ukraine from “Ukrainian bourgeois nationalists” and “Polish hostile elements”. The divisions of the Red Army often were involved in the broad repressive actions¹.

Red Army soldiers and commanders often behaved like occupiers. The bright example of brutality in Drohobychchyna serves the activity of sixth army guided by Golikov F. that made the army attorney Nechyporenko to apply with a private letter to Stalin and Voroshylov. He informed that tyranny and crimes became common things in the army, especially in the second horse corpus. The attorney stressed that commander supported unapproved executions of prisoners of war and local inhabitants, never prevented power overuse, violence and robberies.

---

¹ Центральний державний архів громадянських об'єднань України. – Ф.1. – Оп. 24. – Спр. 710. – Арк.. 8.

Those who carried out unapproved shootings were prevalingly commanders or political officers. The reports informed: battalion commissar Mineev executed seven Polish officers who disarmed voluntarily; the head of political department of 24th tank crew Berezovsky “liquidated kurkul”; on 28 September in Holm political advisor Stepovenko and second lieutenant Bodnarchuk from 45th division robbed and murdered two Polish officers; on 20 September the head of special department of the 2nd horse corpus Kobernyk witnessed by corpus attorney Illichov executed ten Polish detainees.

The scouts of the 17th shooting corpus of the same 6th army provided very productive work as well. On 30 September, 1939 they reported from Mostyska that they managed to reveal “hostile organizations” – BUND (leader Shvarts Y.), youth organization “Luh”(Shopyatykh), Spartak (Lebedovych) ². In Nyzhankovychi the information about local “Prosvita” (leaders are Zabrovarny M. and Naconechny) with 100 members, was collected. In Drohobych, Pikulychi, Dobromyl, Medyky, Sudova Vyshnia and other human settlements of the western part of Lviv region where units of the corpus dislocated, “members of counterrevolutional organizations” “Selrob”. “Prosvita”, “UNDO”, “Luh”, “Sich”, “Sokil” and others were revealed. There are people’s surnames in the reports, who acted as “anti-Soviet hostile elements, it means that their lives depended completely on NKVD authorities.

Since the Soviet army entered the territory of West Ukraine on 17 September 1939, the clearance of the borderline out of politically unreliable elements began. On 29 December, 1939, Radnarkom (Council of People’s Commissars) USSR published the Regulation № 2122-617cc about displacement of Polish osadniks from the western regions of Ukraine and Belarus with detailed instructions on methodology and the scope of deportation³.

Because of the activity of soviet regime, churches and clergy found themselves in crisis. Due to their nature, they did not fit into bolshevik political system. The first that suffered from the NKVD authorities was Roman Catholic Church. Father Severian Baranyk OSBM, martyr of UGCC, Hegumen of St Basil the Great Monastery at Holy Trinity Church, teacher at gymnasium in Drohobych. NKVD executors had murdered him on 26 or 27 June, 1941. The memory was restored about new martyr in 1991 in Drohobych. Father Yakym Cenkevsky , OSBM – Ukrainian Greek Catholic Church martyr Holy Trinity Church guide as well as Sodality of our Lady guide in Drohobych. He was executed on 26 or 27 June, 1941. The memory was restored in 1991 in Drohobych. Father Vitalii Bairak, OSBM - Ukrainian Greek Catholic Church martyr, St Basil the Great Monastery monk at

² ДАЛО, Ф. 185. Оп. 1. – Спр. 6. – Арк.. 62.

³ БУГАЙ, М. Депортації населення з України (30-50-ті рр..). В Український історичний журнал. 1990, № 10, с. 35.

Holy Trinity Church in Drohobych. NKVD executed him in 1947. The memory was restored in Drohobych in 1992. Pope John Paul II beatificated him on 27 June, 2001.

Kostels considered being a source of anti-Soviet agitation. Priests were deported during the first wave of arrests and deportations carried out by NKVD. After the entrance of Red Army in West Ukraine just during first months, 57 clergymen were taken under arrest out of which 14 were sentenced to the death penalty⁴.

At the end of September and beginning of October 1939 special operative-checkist groups in Ukrainian front arrested leaders of Ukrainian national democratic association, ex MPs of Polish Sejm, senators. Simultaneously powiat Ukrainian, Polish and Jewish activists were arrested.

Because of the activity of soviet regime, churches and clergy found themselves in crisis. Due to their nature, they did not fit into bolshevik political system. The first that suffered from the NKVD authorities was Roman Catholic Church.

Kostels considered being a source of anti-Soviet agitation. Priests were deported during the first wave of arrests and deportations carried out by NKVD. After the entrance of Red Army in West Ukraine just during first months, 57 clergymen were placed under arrest out of which 14 were sentenced to the death penalty.

Immediately after the occupation of the territory of Western Ukraine, the Soviet border troops began to strengthen the border with Germany, Romania, Hungary. Three borderlines were introduced: 7.5 kilometers, 500 meters and 4 meters. The border guard has been adapted to the principles applied in the USSR. From this territory, the owners of so-called temporary passports were dismissed, moreover they were ordered to move at least 30 km from the border. Other residents of the border areas were resettled deep into the USSR⁵.

The real tragedy for the population of Drohobych was the deportation in 1939-1941, that is, the exile of people as a measure of political persecution and administrative punishment.

The approval of the totalitarian regime in Drohobych was accompanied by mass repressions, which affected not only the local population but also various social groups. Violence was the most important and perhaps the only means of state influence.

The period between 17 September, 1939 - the beginning of the campaign of the Red Army on Western Ukraine and 22 June, 1941 - the German attack on the Soviet Union - quite short, but those incomplete two years were quite enough to

---

⁴ БУГАЙ, М. Депортації населення з України (30-50-ті рр.). В Український історичний журнал. 1990, № 10, с. 29.

⁵ БУГАЙ, М. Депортації населення з України (30-50-ті рр.). В Український історичний журнал. 1990, № 10, с. 94.

clearly demonstrate the essence of the „new orders“, which were planted here by the Soviet authorities.

During the first months of Soviet rule in western Ukrainian the repressive apparatus of the NKVD rapidly strengthened its position. In early December 1939, regional NKVDs were set up, which were to be located in the administrative centers of the newly created regions. The ramified, hierarchical system of this state institution with subordination to the Moscow center began to be formed. Immediately for the arrived employees of the NKVD bodies, many of the residential buildings that considered to be useful for the uninterrupted functioning of this one of the most important Soviet state organization began to be disposed of.

Thus, according to the decision No 311 of the Council of People's Commissars of the Ukrainian SSR dated 11.03.1940, the resort buildings of Western Ukraine were transferred to NKVD of the USSR and the Ukrainian Soviet Socialist Republic: two boarding houses for 140 beds in “Truskavets” resort, two villas and a former „health house“ for police officers at “Tatariv” resort⁶.

In Drohobych NKVD department located in Stryiska St in the former poviat prison and immediately started its notorious activity.

During a short period of time leaders and members of Ukrainian, Polish and Jewish political organizations were arrested. A lot of people who until September 1939 related to “Prosvita”, “Silskyi Hospodar”, “Maslosoyuz” and other cooperative, school or sport organizations were imprisoned as well. The former members of CPWU (Communist Party of West Ukraine) also did not manage to avoid the arrest though the people seemed to be the most reliable.

At the end of 1939, the Soviet authorities began a large-scale campaign of cleaning the territory of Western Ukraine from „unreliable and hostile“ social groups.

The repressive measures of Soviet power did not omit Drohobych region. Thousands of people, mostly former employees of Polish state institutions, part of wealthy peasants, advanced intelligentsia of the region were deported. Unfortunately, the information about punitive actions of NKVD in Drohobych is still little known since archival materials that could shed light on these events are either destroyed or unavailable. Unambiguous is the fact that the number of deportees was quite large.

If to consider the Drohobych region in the context of events occurring throughout Western Ukraine, it can be assumed that during the 1939-1941 biennium about 30-50 thousand people were deported from the region. They were sent to develop the eastern regions of the USSR - Siberia, Komi ASSR, Kazakhstan, Volga region and others.

⁶ Депортація Західні землі України. Кін.30-х- поч.50-х : Документи, матеріали, спогади у трьох томах. НАН України, Ін-тут українознавства. Львів 1996, Т. 1 (1939 – 1945), с.7 – 8.

On February 1941, a court trial “of the 64” took place in Drohobych. It lasted eight days. In the courtroom, there were 62 underground members, and just two were absent - Tsmotsia and Maria Bilas, who were abroad. They were convicted in absentia – correspondingly to the death penalty and 10-year imprisonment in the camps. Several defendants were accused of different crimes: espionage in favor of another state, participating in the underground OUN, preparing anti-Soviet uprising, storing weapons, etc. 20 people were sentenced to death. Some of them were shot in Drohobych, and some in Sambir prisons, the fate of those who was sentenced to death is unknown. Other participants of ,process of 64’, including Bilyi Dmitry, Gavrish Stepan, Matsyurak Mariya, Radyschak Mykola and others were to “work“ in camps⁷.

Crimes committed by NKVD at the end of June 1941 were suppressed until recently. The hasty retreat of the Red Army resulted in tragic consequences for thousands of political prisoners in Drohobych region. NKVD were not able to evacuate them in time so it just exterminated them during a week from 22 to 29 of June, 1941 despite of accusation type. Prisoners were tortured and abused in the highest level of NKVD creativity. According to the documents on June 10, 1941 the number of prisoners was as following: prison №1 (Drohobych) – 856 prisoners, prison №3 (Sambir) – 1310, prison №2 (Peremshl) – 856, prison №4 (Stryi) – 916 prisoners⁸.

On June 23, 1941, on the second day of the war, the prison administration of NKVD of the Ukrainian SSR assigned responsible officers to all the front-line areas to assist the evacuation of prisons.

Two convoys were evacuated on foot from Przemysl prison under artillery fire. The Germans captured one while the other under the leadership of the prison head Telnova arrived in Sambir. The supervisory staff managed to escape and arrive to Stryi. 267 prisoners were shot in Przemysl. There were 2242 prisoners kept in both prisons Stryi and Sambir. There were 1101 people shot, 250 released, 637 transferred by train, 3303 prisoners stayed in prisons.

On June 27, during the evacuation of the Sambir prison, there were 80 unburied dead bodies found. Despite the request of the head of the prison, the leadership of the NKVD did not provide any assistance. The department with 143 people of personnel sent only 44.

The events that took place in June 1941 still need a thorough comprehensive study. Thousands of mutilated skeletons were found in already excavated barns and courtyards of prisons of the NKVD, embedded cameras, commutes, sewage

---

⁷ ПАСТУХ, Р. Процес 64-х. В Провісник. 1992, № 9 – 10, с. 31 – 32.

⁸ ФЕДУЩАК, І. Злочини нелюдів „з Леніним у серці“. В Свідчать архівні документи. 27. 09. 1996, с.4.

drains. The mass burial was discovered after the retreat of the Red Army in Drohobych, Przemyśl, Sambir, Stryi, Mykolaiv, Dobromyl and other settlements of the Drohobych region. The Germans, after entering the territory of the region, for advocacy and sanitation, made these crimes public and allowed the reburial of some of the victims found. But a significant part of the executed were so secretly buried by NKVD people, that until now it is not possible to find all of these places.

In Drohobych the territory next to the regional NKVD administration (previously a courthouse in Stryiska street, 3), the northern side of the yard was used for the mass burial. In Drohobych from 24 August to 30 October, 1990 excavations were carried out to determine the number and to identify the victims so that to rebury them in accordance with the Christian ordinance. 486 bone remnants were dug out: 109 belong to women, 361 – to men, 16 cases were not identified. The majority of murdered people aged from 20 to 40. Victims' surnames were revealed only in 22 cases basing on documents and possessions with signatures. However, this information is not completely valid because nowadays there are new buildings built and it would be necessary to demolish them for to continue excavation works⁹.

Thus, the repressive-punitive system in West Ukraine in 1939-1941 was formed according to the principle existing in USSR and Ukrainian SSR. Regional, city and district courts, the prosecutor's office, and state security agencies were completed exclusively from people recommended by the party bodies. Local lawyers were allowed to work only as attorneys but due to the severe party control and soviet judicial system they could not fulfil their functions in full. Participation of people's assessors in the proceedings was of a formal, decorative nature. The quality of review of civil and criminal cases by courts was low. The employees of the judicial authorities and the prosecutor's office often resorted to abuse and gross violation of law. Party committees intervened in the consideration of specific court investigations.

In western regions, the staff for the new departments was introduced as such: for Lviv NKVD department – 20 people, Stanislaw and Drohobych – 15 people each.

According to the Beria's decree, dating from May 13, 1940 the staffing complement of investigation units was sufficiently increased in western regions of Ukraine. For instance, in Lviv NKVD department the number of the detectives increased by 40 people; in Stanislaw, Drohobych, Rivne, Volyn and Ternopil – by 30 people each. 105 cadets of the Higher NKVD School, who had not even finished it, were headed to the west Ukraine to form the investigation departments.

---

⁹ Дрогобиччина – земля Івана Франка. Збірник географічних, історичних та етнографічно-побутових матеріалів та мемуарів. Дрогобич : Відродження, 1997, Т.ІУ, с. 407 – 416.

In accordance with the decree of NKVD USSR dating from 11 December 1939 there were 19 general prisons and one internal prison cell organized on the territory of Ukrainian western regions. In particular, in Volyn region – 4, in Lutsk with personnel – 105 people and prisoners limit 650 people (next – 105/640 – staff/limit), in Volodymyr-Volynsk – 44/115, in Kovel – 68/237, in Ostrog – 62/178; in Drohobych region – 4: in Drohobych – 48/137, in Peremyshl – 59/170, in Sambir – 66/276, in Stryi – 68/227.

Who exactly were the people in prisons and was the crime situation really so tense in those years in Western Ukraine? According to archival documents, numerous arrests were primarily due to purely political motives. Violence has become main, and in relation to certain groups of the population, the only means of state influence. Repressive measures (detention, deportation, physical destruction, dismissal, etc.) were most often applied to the so-called „class-hostile elements“, to which belonged the officials of the former Polish administration, the officers of the army and the police, functionaries of political parties, large industrialists.

The approval of the totalitarian regime in Drohobych was accompanied by mass repressions, which affected not only the local population but also various social groups. Violence was the most important and perhaps the only means of state influence.

The period between 17 September, 1939 - the beginning of the campaign of the Red Army on Western Ukraine and 22 June, 1941 - the German attack on the Soviet Union - quite short, but those incomplete two years were quite enough to clearly demonstrate the essence of the „new orders“, which were planted here by the Soviet authorities.

As it was mentioned before the events taking place on the territory of Drohobych region require complex and thorough study because those several June days have brought numerous victims. Archival documents are either destroyed or still unavailable. The new numbers continue revealing.

Of course, some of the archival data should be criticized, because in the military whack not everything was a subject to registration. Much of the reports were adorned or simply confused. However, the completely terrible system of torture of innocent people, who were sometimes accused of just their political views, is becoming clearer in its scale and methods of atrocities.

The Soviet government set the task to mix regional ethnic groups of people, to destroy the identity of the Ukrainian population and, above all, its western regions. The active settlement of the western regions of Ukraine by the Russian-speaking people can serve the bright evidence. The arrived were given high positions based on the principle of their knowledge of socialist construction.

The establishment of the Stalinist totalitarian regime in Drohobych in 1939-1941 was accompanied by mass repressions (dismissal, imprisonment, physical

destruction) that affected all social and national groups. As a method of political persecution and administrative punishment, deportations were widely used - evictions without legal grounds.

The repressive-punitive system, which functioned in Western Ukraine in 1939-1941, was one of the links of the totalitarian mechanism, allowing arbitrariness, a gross and cynical violation of human rights.

MATERIÁLY
MATERIALS

KRÁTKY PREHĽAD O DEJINÁCH A ČINNOSTI DELOLEJÁRSKEJ DIELNE V PREŠOVE NA PRELOME 15. A 16. STOROČIA.¹

Annamária KÓNYOVÁ

KÓNYOVÁ, Annamária. A brief overview of the history and activities of the cannon metal founder workshop in Prešov at the turn of the 15th and 16th centuries. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2018, vol. 18, no. 1, p. 107 – 113.

During the 15th century, the importance of army-related craft industries has grown throughout Hungary, especially in the field of firearms, cannons and rifles. The production of firearms was initially the work of blacksmiths, bellsmen, but gradually became a separate sector and the activity of riflemen (latin pixidarii). In addition to Prešporok, Bardejov, Iglov and Štítňik, there existed also a cannon metal founder workshop in Prešov in the 15th century and employed about 30-40 people. In addition to the production of weapons, Prešov also produced gunpowder. The largest production in the 40's of the 15th century and 20's of the 16th century, due to military events in the country (fights with Jan Jiskra, with Otomans and internal war). The workshop can be located approximately at the site of the southern part of the main street, near the Greek-Catholic Church. Most of the information (names of masters, their salaries, purchases, etc.) was published by Béla Iványi and he also draws on his contribution.

Key words: army, workshop, craft, Prešov, middle-age.

Významnou novinkou stredovekého vojenstva bol objav pušného prachu. Od konca 14. storočia sa palné zbrane začali postupne rozširovať po celej Európe vrátane Uhorského kráľovstva. Tak v priebehu 15. storočia došlo v celom Uhorsku k nárastu významu remeselných odvetví súvisiacich s vojenstvom, najmä v oblasti výroby strelných zbraní, ktoré sa začali objavovať v našom prostredí práve od 15. storočia.² Výroba strelných zbraní bola spočiatku náplňou práce kováčov, zvonolejárov, ale postupne sa stávala samostatným odvetvím a činnosťou puškárskych majstrov (lat. pixidarii, nem. Büchsenmacher, Büchschiffer), vyrábajúcich nielen pušky, ale aj delá, delové gule, tiež pušný prach.³ Samozrejme, produkcia strelného prachu, výroba pušiek, diel, delových gulí mala vzrastajúcu tendenciu

¹ Štúdia vznikla na základe riešenia grantového projektu VEGA 1/0736/18 Premeny hospodárskeho, spoločenského, konfesijnálneho a kultúrneho vývinu zemepanských miest a mestečiek na území východného Slovenska v 17. – 18. storočí.

² KLUČINA, P. *Ottova encyklopédia. Vojny sveta. Novovek*. Praha : Ottovo Nakladatelství, 2018, s. 12.

³ SEGEŠ, V. *Remeslá a cechy v starom Prešporoku*. Bratislava : Marenčin PT, 2010, s. 245.

vo vojnových časoch, ale mestá z hľadiska vlastnej bezpečnosti a obrany sa snažili udržiavať svoje vojenské zásoby.

Okrem Prešova existovali v stredoveku delolejárske dielne aj v iných uhorských mestách, napr. v roku 1414 v Prešporku,⁴ r. 1411 v Bardejove, 1428 v Trnave, v 1444 Košiciach.⁵ V priebehu 15. a 16. storočia vyrábali ručné strelné zbrane, hákovnice v Košiciach, Levoči a Iglove (Spišská Nová Ves)⁶ či na Gemeri v Štítniku.⁷ Samozrejme, v každom meste, kde sa vyrábali nejaké strelné zbrane, sa nachádzala aj dielňa na výrobu pušného prachu. Okrem samotných majstrov vyrábajúcich priamo zbrane sa na procese výroby podieľali aj iní remeselní majstri, napríklad kolesári, stolári, kamenári alebo tesári. Takže v delolejárskej dielni mohlo pracovať aj okolo 30 – 40 robotníkov.⁸

Dejiny prešovskej delolejárskej dielne patriacej mestu a mlynu na pušný prach prvýkrát a v podstate aj obširnejšie poslednýkrát publikoval dr. Béla Iványi v niekoľkých štúdiách a zverejnením prameňov k téme.⁹ Tento príspevok sa do podstatnej miery opiera práve o údaje uvedené Bélom Iványim v jeho uvedených prácach. V podstate jediným prameňom k dejinám prešovskej delolejárskej dielne sú mestské účtovné knihy, poskytujúce informácie o hospodárskej činnosti dielne, o tam pracujúcom personále, ich odmeňovaní, ale aj údaje o ich obchodných vzťahoch s inými remeselníkmi, mestami, na základe ktorých získame ucelenejší obraz o činnosti dielne.

Iványi ako prvý údaj pojednávajúci o delolejárskej dielni, presnejšie o jej majstrovi, uvádza mestskú knihu z roku 1429, kde bolo zaznamenané, že prešovskému delolejárske mu majstrovi za prácu a samotné strelné zbrane mesto zaplatilo 5 200 denárov a 124 košických zlatých.¹⁰ Z tohto údaju sa dá predpokladať, že

⁴ V prípade Prešporka bol prvým známym puškárskym majstrom istý Heinrich. O niekoľko desaťročí už v meste pôsobilo až 31 puškárskych a delolejárskych majstrov. Pozri: SEGEŠ, V. *Remeslá a cechy v starom Prešporku*. Bratislava : Marenčin PT, 2010, s. 246.

⁵ ŠPIESZ, A. *Remeslo na Slovensku v období existencie cechov*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972, s. 21. Ako majstri sa spomínajú Ludvig von Berge a majster Henrich.

⁶ Spišská nová Ves vynikala zvonolejárskym remeslom, z ktorého sa potom vyvinula remeselná výroba pušiek známa po celom Uhorsku. ŠPIESZ, A. *Remeslo na Slovensku v období existencie cechov*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972, s. 27.

⁷ V súčasnosti je najbližšia a pravdepodobne jediná expozícia delolejárskej dielne v Maďarsku i na Slovensku v Sárospataku v Rákócziho múzeu Maďarského národného múzea. Samotná delolejárska dielňa tu bola založená Jurajom I. Rákóczim a prvýkrát sa spomína v roku 1631. Bližšie TAMÁS, E. I. Rákóczi György ágyúöntőműhelye. Sárospatak : MNM Rákóczi múzeum, 2014.

⁸ MARISNA, R (ed.). *Dejiny Slovenska I. (do 1526)*. Bratislava : Veda, 1986, s. 444.

⁹ IVÁNYI, B. Eperjes középkori ágyúöntőháza és puskapormalma. In *Hadtörténeti Közlemények*. 1913 – 1914; IVÁNYI, B. Eperjes szabads királyi város hadi történetéből 1495 körül. In *Hadtörténeti Közlemények*. 1910.

¹⁰ IVÁNYI, B. Eperjes középkori ágyúöntőháza és puskapormalma. In *Hadtörténeti Közlemények*.

delolejárska dielňa existovala v Prešove už pred uvedeným rokom. Žiaľ, z obdobia nasledujúcich desiatich rokov akékoľvek údaje o dielni, alebo delolejárskom majstrovi chýbajú. V najnovšej publikácii o dejinách Prešova sa puškári spomínajú až v účtovnej knihe až v roku 1544.¹¹ Ešte neskoršie datuje prvú správu o prešovskej delolejárskej dielni Anton Špiesz, ktorý sa opiera o údaj z roku 1451.¹²

Od roku 1441 však nastala radikálna zmena, a od tohto obdobia sa v účtovných knihách takmer každoročne nachádzajú údaje o hospodárskej činnosti dielne. Pri porovnaní údajov z prameňov sa ukazuje, že práve zo začiatku 40. rokov 15. storočia pochádza najviac záznamov o dielni, v tomto čase mesto najviac investovalo do samotnej výroby, vybavenia dielne, a tým naštartovalo jeho činnosť. V roku 1441 nebola ešte dielňa vybavená kompletne, čo dokazuje skutočnosť, že niektoré komponenty na výrobu diel boli dovezené z neďalekého Bardejova. Záznam presnejšie pojednáva o tom, že pripravenú surovinu poslali do delolejárskej dielne do Bardejova, odkiaľ sa potom do Prešova doviezli medené a olovené delá. Ďalšiu prácu, ako napríklad osadenie delových rúr do drevených pántov alebo drevenej konštrukcie, vykonal už miestny majster. Z účtovných kníh je možné zistiť aj mená niektorých majstrov, napríklad Matej a Benedikt, nožiarski majstri, zámočník menom Dominik. Osadenie diel do drevených pántov vykonával istý majster Zachariáš. V tomto období mesto už disponovalo aj kolesovými delami, čo dosvedčujú údaje o výdavkoch takéhoto charakteru (kolesá, obruče, záznamy objednávok, laná a pod.). V roku 1441 prišiel z Bardejova majster Filip a v nasledujúcich niekoľkých rokoch vyrábala delá v Prešove. Opravy diel však vykonával iný majster z Bardejova a volal sa Štefan. Zrejme disponoval väčšími skúsenosťami, preto sa dá predpokladať, že bol učiteľom prešovského majstra.¹³

Veľkosť prešovskej delolejárskej výroby dokladá množstvo surovín, s ktorým dielňa ročne pracovala, v roku 1441 to bolo 17 metrákov olova či medi. Do diel sa používali kamenné gule, ktoré boli tiež vyrobené u prešovského kamenárskeho majstra Jodoka. Ako už bolo vyššie uvedené výroba diel a strelných zbraní úzko súvisela s výrobou pušného prachu. V prípade Prešova sa v záznamoch zachovalo v účtovných knihách oveľa viac údajov práve o tejto činnosti. Tejto činnosti sa venoval osobitný majster (majster na výrobu kyseliny dusičnej, maď. salétrom mes-

---

1913, s. 116.

¹¹ BODNÁROVÁ, M – DOMENOVÁ, M. Remeselná výroba v Prešove do konca 16. storočia. In *Dejiny Prešova I.* Peter Kónya (ed.). Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2017, s. 173 – 175.

¹² ŠPIESZ, A. *Remeslo na Slovensku v období existencie cechov.* Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972, s. 25.

¹³ IVÁNYI, B. Eperjes középkori ágyúöntőháza és puskapormalma. In *Hadtörténeti Közlemények.* 1913, s. 117 – 118.

ter) a jeho početní pomocníci. Kade, kotly na výrobu kyseliny dusičnej (lučavka lat. aqua fortis) dovezli z Bardejova, kde mali veľké skúsenosti s touto výrobou.¹⁴

Údaje z nasledujúcich rokov podávajú informácie aj o samotnej technike prípravy diel, napríklad o tom, že na výrobu diel používali drevené formy vymazané voskom, pri samotnom procese vylievania používali drevené uhlie a jedľové drevo. Delá vyrobené v Prešove mali už riadne zápalné otvory. Záznamy informujú aj o plate remeselného majstra, ktorý činil 2 zlaté a 200 denárov ročne.¹⁵ Kolesové obruče na delách v danom období opravoval podľa záznamov istý Matej Tyle. Ani napriek pomerne veľkému množstvu materiálu používaného na výrobu diel, produkcia prešovskej delolejárskej dielne zrejme nedokázala pokryť ani dopyt samotného mesta, a tak magistrát nakúpil ďalšie strelné zbrane aj z Levoče.

V roku 1442 mesto zainvestovalo do vojenskej výroby ďalšie financie. Na prepravu diel nakúpilo dva nové vozy, ako aj ďalšie drevené uhlie a v roku 1444 aj novú delovú formu. Majstrom ostal naďalej Filip a jeho pomocníci sa volali Gašpar a Tomáš, taktiež sú spomenutí kamenári Andrej a Jodok, vyrábajúci delové gule.¹⁶

V roku 1444 boli do drevených stojanov osadené štyri delá, ale pribudli aj delá prostredníctvom nákupu. Zrejme toto pomerne veľké vyzbrojovanie nebolo celkom náhodné a mohlo súvisieť s aktuálnou politickou situáciou v krajine. Po smrti Albrechta Habsburského vznikla v krajine roztržka o korunu medzi Vladislavom Jagelovským a kráľovou vdovou Alžbetou, obhajujúcou nároky svojho neplnoletého syna Ladislava Pohrobka pomocou Jána Jiskru. Toho vymenovala za šarišského župana a v čase jeho pôsobenia na tomto poste sa často zdržiaval aj v samotnom Prešove. Malo to pomerne dobré dôsledky pre hospodárstvo, mesto a jeho remeselnú výrobu, keďže Prešovu udelil rôzne úľavy (napr. platenie tridsiatku), ale jeho vojsko sa stalo aj odberateľom rôznych remeselných výrobkov (ošatenie, potraviny), medzi nimi i zbraní.¹⁷ V nasledujúcich rokoch sa rozširovanie obranného arzenálu mesta spomalilo, dokonca pokleslo, záznamy účtovných kníh ukazujú veľmi málo nakúpeného materiálu, ale aj objednávok z delolejárskej dielne. Z rokov 1451 – 1452 pochádzajú prvé záznamy o samotnej dielni, kde mesto vozilo pivo, možno to bola istá forma odplaty mestu za nejakú službu. V nasledujúcom roku už v záznamoch absentuje meno majstra Filipa, v roku 1454

¹⁴ Tamže, s. 119.

¹⁵ Tamže, s. 119.

¹⁶ Tamže, s. 120.

¹⁷ BODNÁROVÁ, M – DOMENOVÁ, M. Remeselná výroba v Prešove do konca 16. storočia. In *Dejiny Prešova I*. Peter Kónya (ed.). Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2017, s. 146 – 147.

je uvedený ako majster istý Keresztély, avšak z neznámych príčin neostal dlho a už nasledujúci rok viedol delolejársku dielňu majster Augustín.¹⁸

Z rokov 1455 – 1497 účtovné knihy chýbajú, alebo sú zachované iba veľmi torzovito. Zo 60. rokov je zo zvyškov prameňov zrejmé, že dielňa fungovala aj vtedy a jej majstrom sa volal Juraj a jeho plat bol ročne 22 zlatých. Okrem toho v roku 1466 sa ako zamestnanci dielne spomínajú aj debnár Bernát a kováč Gregor.¹⁹

Na konci 90. rokov 15. storočia sa výroba v prešovskej delolejárskej dielni opäťovne naštartovala. V účtovných knihách znova pribudli záznamy o dielni, o nákupoch sudov s pušným prachom, lán a pod. Dielňu viedol majster Ján, v dielni pracovali aj mládenci obsluhujúci dúchadlá a u miestneho stolára za odmenu 10 denárov bola objednaná nová delová forma. Nové, dynamické obdobie nastalo v dielni v rokoch 1505 – 1506, keď popri majstrovi Jánovi sa spomínajú ďalší dvaja výrobcovia diel. Mesto nakúpilo aj väčšie množstvo dreva pre dielňu a okrem toho tiež nakúpilo 12 diel a 1 500 delových guľ, ako aj ďalšie strelné zbrane.²⁰

V ďalších rokoch je správ o delolejárskej dielni opäť menej, na druhej strane sú zachované záznamy o tom, že mesto investovalo pomerne veľa financií do výroby pušného prachu, ktorá práve vtedy dosiahla v meste vrchol. V roku 1517 a 1519 dosiahli výdavky na výrobu pušného prachu, ako aj výrobu diel najväčšie výdavky, tie činili po 90 zlatých ročne. Pre porovnanie v roku 1516 bola táto suma 48, v roku 1523 13 a v roku 1526 66 denárov. Pri porovnaní investícií do výroby diel alebo pušného prachu tak jednoznačne vždy prevažovali investície do výroby pušného prachu. Táto skutočnosť sa dá vysvetliť pravdepodobne tým, že mesto už disponovalo dostatkom strelných zbraní, takže iba z času na čas potrebovalo svoj arzenál doplniť, zvýšiť. Stálu robotu mal skôr kováčsky majster, ktorý musel na delách vykonávať údržbu alebo potrebné opravy. Osadenie nového dela bolo spoplatnené na 2 zlaté a za opravu dela mesto zaplatilo 1 zlatku a 25 denárov.²¹

V roku 1517 pracoval v delolejárskej dielni už nový majster. Od tohto obdobia začína mesto opäťovne väčšie vyzbrojovanie, vo vzrastajúcej miere prebieha výroba diel a pušného prachu. Okrem dvoch majstrov Jána a Tomáša mesto zamestnáva aj majstrov z Iglova. Mesto nakúpilo aj nové zbrane, medzi nimi 11 diel, 2 iné delá, 7 pušiek. O dva roky nastal pokles vo výrobe, čo sa odrazilo aj na plate majstra. Majster Tomáš za opravu dela dostal zaplatených 10 denárov, kým majster Ján mal

---

¹⁸ IVÁNYI, B. Eperjes középkori ágyúöntőháza és puskapormalma. In *Hadtörténeti Közlemények*. 1913, s. 122.

¹⁹ IVÁNYI, B. Eperjes középkori ágyúöntőháza és puskapormalma. In *Hadtörténeti Közlemények*. 1913, s. 264.

²⁰ IVÁNYI, B. Eperjes középkori ágyúöntőháza és puskapormalma. In *Hadtörténeti Közlemények*. 1913, s. 266.

²¹ IVÁNYI, B. Eperjes középkori ágyúöntőháza és puskapormalma. In *Hadtörténeti Közlemények*. 1913, s. 266 – 268.

celoročný plat 25 denárov. V roku 1519 bol majstrom na výrobu pušného prachu istý Juraj, kým za výrobu diel zodpovedali ďalší dvaja majstri. Zaujímavý záznam pochádzal z roku 1520, keď miestni majstri usporiadali u istého pána Melchera menšiu oslavu, ktorú hradilo mesto. V tomto roku už zo záznamov absentovalo meno majstra Jána, ktorý buď zomrel, alebo už svoju prácu nevykonával. Za posledné roky jeho plat postupne klesal, čo nasvedčovalo tomu, že z nejakých príčin svoju prácu vykonával postupne v menšej miere. Iványi uvádza aj zaujímavý údaj z roku 1516 o tom, že sa v meste celkovo vyrobilo 600 delových gúľ.²²

V roku 1521 zohrala strelná výzbroj mesta dôležitú úlohu v protiosmanskom boji. Mesto Prešov poskytlo vojsku na obdobie dvoch mesiacov jedno delo, ku nemu jedného streleckého majstra Michala Breszlera a 32-členný pomocný personál. Okrem toho na delové kolesá boli primontované železné pánty. Na prenos delových gúľ boli vyrobené drevené debny. Len pre zaujímavosť možno poznamenať, že táto účasť Prešova v uhorskom vojsku vyšla mesto na 423 zlatých a 84 denárov. Okrem toho mesto podporilo Jána Zápoľského strelnými zbraňami, ako vojenskú daň zaplatilo 4 metráky olova a 1 metrák pušného prachu. Ako významnú udalosť možno spomenúť vyfarbenie jedného dela v roku 1523, žiaľ, záznamy o farbe, prípadne použitom motíve nehovoria.²³

Zrejme v dôsledku nárastu zbrojenia v roku 1521 v nasledujúcich rokoch výroba opätovne poklesla, ale už v roku 1525 – 1526 výroba znova narástla. V roku 1525 sa Prešov zapojil opäť do boja proti Osmanom, a tak poslal na obranu Budína jedno delo. Delo bolo vložené do lafety vyrobenej z dubového dreva, pričom za jej výrobu mesto zaplatilo zlatku a 13 denárov. Delo bolo do Budína dopravené pomocou jedného koňa a kočiš dostal odmenu 1 zlatku a 11 denárov. Nasledujúci rok bolo delo vrátené Prešovu, čo je však zaujímavé, za oveľa vyššiu cenu, celkové náklady vtedy činili 4 zlaté a 97,5 denára. V samotnej bitke pri Moháči sa strelectvo mesta nezúčastnilo, radšej sa vyplatilo finančne. Do následnej vnútornej vojny v krajine sa mesto, resp. jeho strelný arzenál už zapojil. V roku 1528 na strane Ferdinanda Habsburského pod velením Jána Kaczianera mesto vyzbrojilo 100 – 150 žoldnierov. Podľa dobových zvyklostí, keďže delá vedeli najlepšie ovládať samotní delolejárski majstri, aj oni sa zúčastnili ťaženia. Boli to Miklós Kucze, Valentín Aven, Jakub Knobloch a k nim boli pridelení ešte ďalší pomocníci. Údajne meno jedného bol Vitéz.²⁴

Nasledujúce vojenské udalosti priali rozvoju prešovskej delolejárskej dielne. V roku 1533 – 1534 bola celá dielňa prestavaná a práve vďaka týmto záznamom

²² Tamže, 266 – 268.

²³ Tamže, s. 274

²⁴ IVÁNYI, B. Eperjes középkori ágyúöntőháza és puskapormalma. In *Hadtörténeti Közlemények*. 1913, s. 277.

možno, aj keď nie celkom presne, lokalizovať jej miesto. Záznamy uvádzali, že stála neďaleko kláštora, pričom v danom období v meste pôsobil len kláštor karmelitánov na ulici vedúcej smerom na Košice a Solivar, dnes to bol zhruba priestor pri gréckokatolíckom kostole alebo arcibiskupskom paláci. Prestavba stála 10 zlatých a 22 denárov. Samotná odlievareň bola vybudovaná z protipožiarnych tehál, tam sa nachádzala taviaca pec zahĺbená do zeme a ku otvoru pece, ktorý bol tiež zahĺbený do zeme, sa dalo dostať niekoľkými schodmi. Pri peci sa nachádzala odlievacia forma, ďalej väčší počet vrtacích náradí, ktorými sa prevrtávali diery do delovej rúry. Na hranoloch upevnených v povale boli upevnené laná a zariadenia na zdvíhanie ťažkých kovových diel.²⁵

Dejiny prešovskej delolejárskej dielne sa začali písať niekedy v 20. rokoch 15. storočia, ale nie je vylúčené, že to mohlo byť aj skôr. Za najproduktívnejšie obdobia dielne možno pokladať 40. roky 15. a 20. roky 16. storočia, kedy vývoj domácich vojenských udalostí si vyžadoval posilnenie obranyschopnosti mesta i samotnej krajiny a znásobili sa aj vojenské akcie. V obdobiach relatívne pokojného obdobia výroba ustála, poklesla a zväčša sa obmedzila iba na udržiavanie existujúceho strelného arzenálu, doplnenie zásob pušného prachu. V časoch najväčšej produktivity pracovalo v dielni okolo 30 – 40 osôb od samotného delolejárskeho majstra, ďalších remeselných majstrov až po pomocný personál. Ak si túto skutočnosť porovnáme s faktom, že začiatkom 16. storočia podľa odhad žilo v meste 3 000 – 3 500 obyvateľov,²⁶ remeselná dielňa a na ňu napojené remeselné odvetvia patrili k pomerne významným „zamestnávateľom“ v Prešove.

---

²⁵ IVÁNYI, B. Eperjes középkori ágyúöntőháza és puskapormalma. In *Hadtörténeti Közlemények*. 1913, s. 278.

²⁶ GÁCSOVÁ, A. Spoločenská štruktúra mesta Prešova v 15. a prvej polovici 16. storočia. In *Historický časopis*. 1970, roč. 18, č. 3, s. 352 – 367.

KRONIKA, RECENZIE, GLOSY
CHRONICLE, REVIEW, ANNOTATIONS

Čtvrtstoletí spolu. Československo a Podkarpatská Rus, Praha, 28. – 29. marec 2018.

Podkarpatská Rus predstavuje územie, ktoré sa v posledných rokoch stáva predmetom stále intenzívnejšieho záujmu nielen historikov, ale tiež politológov, kunsthistorikov či religionistov. Najmä obdobie dvadsiatych a tridsiatych rokov, keď tento región prekonal rýchly, i keď do istej miery vnútornými pomermi komplikovaný vývoj, predstavuje mimoriadne zaujímavý, súčasne však málo známy úsek dejín. Medzi inštitúcie, ktoré sa veľmi aktívne zapájajú do výskumu tohto obdobia, patrí aj Národný archív Českej republiky. V jeho fondoch sa nachádza množstvo materiálov z tohto obdobia, no súčasne disponuje tiež dostatočným odborným potenciálom na spracovanie konkrétnych dokumentov. Práve vďaka iniciatíve pracovníkov tejto inštitúcie bolo možné pripraviť aj dvojdňovú medzinárodnú konferenciu, venovanú hľadaniu odpovedí na rôzne otázky spojené s vývojom tejto časti medzivojnového Československa. Konferenciu otvoril dr. David Hubený, ktorý jednak oficiálne privítal účastníkov z viacerých krajín, predovšetkým Slovenska, Poľska, Maďarska, Ukrajiny a Českej republiky, jednak načrtnol hlavný zámer celého podujatia. Na jeho vystúpenie nadviazal úvodný referát prof. Petra Švorca, venovaný rôznym zámerom a formám spojenia Podkarpatskej Rusi s Československom, jeho začleneniu i vytvoreniu krajinskej hranice. Ten vytvoril základný územný i časový rámec, do ktorého následne svoje príspevky smerovali ostatní účastníci podujatia.

Nasledujúci dvojdňový program v plnej miere ukázal, aká komplikovaná a súčasne pestrá je sledovaná problematika. Napríklad už jeden z úvodných blokov umožnil prezentovať problematiku pôsobenia československých legionárov (dr. Ferdinand Vrábel), stav a následný rozvoj veľmi dôležitej základnej infraštruktúry na Podkarpatskej Rusi počas prvých rokov existencie Československej republiky (dr. Miroslav Kunt), situáciu a rozširovanie jednotlivých nemocničných zariadení a celkovo zdravotníctvo v sledovanom regióne (dr. Peter Koval) či celkovo málo známu problematiku poštovníctva v rokoch 1918 – 1946 (Lubor Kunc). Ďalej nasledovali referáty venujúce sa pravoslávne hnutiu na Podkarpatskej Rusi (prof. Pavel Marek), významným osobnostiam či vnímaniu tohto územia v dobovej českej publicistike.

Nie je možné, vzhľadom na skutočnosť, že z podujatia bude organizátormi pripravený samostatný vedecký zborník, ani potrebné osobitne spomínať každý z viac ako troch desiatok referátov, ktoré navyše doplnila živá diskusia. Vydarené podujatie v každom prípade ukázalo, že existuje už mnoho zaujímavých poznatkov o tomto krásnom, aj keď chudobnom regióne Československej republiky. Napriek tomu však na odborníkov z viacerých oblastí čaká ešte veľa práce pri objasňovaní stále nejasných, neznámych a doposiaľ nepochopených špecifik Podkarpatskej Rusi.

Patrik Derfiňák

**Konferencia „100 rokov od vzniku Československa – 1918/2018“,
Plzeň 23. – 24. máj 2018**

Sté výročie vzniku Československej republiky sa stalo príležitosťou na zorganizovanie väčšieho množstva podujatí v Českej republike i na Slovensku. Jedno z nich sa pod názvom „100 rokov od vzniku Československa – 1918/2018“ uskutočnilo koncom mája 2018 na pôde Filozofickej fakulty Západočeskej univerzity v Plzni. Prednášajúci z Českej republiky, Slovenska a Rakúska priblížili v rámci viac ako dvoch desiatok referátov rôzne aspekty spojené s východiskami, samotným vznikom republiky, ale aj jej pozitívami či negatívami, najmä vo vzťahu k menšinám žijúcim na jej území. Po úvodnom príhovore prodekana FF ZČU v Plzni doc. Novotného nasledovali referáty rozdelené do jednotlivých blokov. Úvodný, nazvaný „Svět v roce 1914“, predniesol prof. A. Skřivan (FF ZČU Plzeň). Okrem analýzy situácie pred vypuknutím konfliktu dovedty nevídaných rozmerov a dôsledkov, pripomenul tiež vzájomnú závislosť Rakúsko-Uhorska a Nemecka či ďalšie dôležité udalosti predchádzajúcej prvej svetovej vojne.

I ďalší z príspevkov „První Československá republika – koncepce „národního“ státu versus mnohonárodnostní společnost“, prednesený doc. A. Tóthom (NF VŠE Praha, FF JU České Budějovice) riešil mimoriadne dôležitú otázku vzniku ČSR s ohľadom na problematiku národnostných menšín. Priblížil tiež nutnosť vytvorenia národa československého, ale tiež krehkosť nového štátu práve z dôvodu nedoriešenia viacerých problémov v tejto oblasti. K zaujímavým príspevkom možno zaradiť aj vystúpenia ďalších historikov. Spomenúť možno napríklad referát dr. P. Kovaľa (IH FF Prešovská univerzita v Prešove) „Štátny prevrat na periférii – Prešovská vojenská vzbura vojakov 67. pešieho pluku“, v ňom predstavil menej známu, v konečnom dôsledku tragickú udalosť, ktorej dôsledkom bolo viac ako štyridsať popravených vojakov a dvaja civili. K regionálnej problematike možno zaradiť príspevok J. a L. Vandrovcových (Múzeum Tábor), venovali sa oslavám, resp. prejavom úcty a spolupatričnosti spojeným s vyhlásením a neskoršími oslavami výročia republiky v medzivojnovom období v Tábore. Z viacerých vystúpení venovaných významným osobnostiam, ktoré sa rôznym spôsobom venovali otázkam vzniku či rozvoja medzivojnového Československa, možno spomenúť napríklad príspevok prof. B. Jirouška. Na príklade právnika a vysokopostaveného štátneho úradníka Vratislava Kalouska a jeho práce „O vojenské diktatúře na Slovensku a Podkarpatské Rusi v letech 1919 – 1921“ sa zamyslel v prvom rade nad povahou a konkrétnymi prejavmi tejto diktatúry.

Mimo pozornosti zúčastnených nezostala ani otázka národnostných menšín. Doc. A. Simon vo svojom referáte sledoval vzťah predstaviteľov maďarskej menšiny k Československu, najmä vo vzťahu k oslavám desiateho výročia vzniku republiky. I keď časť maďarskej reprezentácie na Slovensku privítala vznik nového štátu, väčšina príslušníkov tejto menšiny odmietla oslavu roku 1928. Problematiku

nemeckej menšiny predstavili hneď niekoľkí vystupujúci. Mgr. J. Vrba analyzoval vzťah českých Nemcov, politicky organizovaných v Komunistickej strane Československa. Dr. K. Řeháček sa zase venoval problematike menšinového nemeckého školstva v rokoch 1918 – 1938.

Dvojdňové vedecké podujatie venované stému výročiu vzniku Československej republiky možno podľa nášho názoru zaradiť k tým úspešným a v mnohých ohľadoch prínosným. Okrem množstva podnetných referátov či živej diskusie pripravili organizátori zo Západočeskej a Juhočeskej univerzity aj zaujímavý doplnkový program a celkovo dôstojné podmienky pre prácu domácich i zahraničných odborníkov.

Patrik Derfňák

JURČIŠINOVÁ, Nadežda.

Juraj Kello-Petruškin na Šariši.

**Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej
univerzity, 2017. 192 s.**

ISBN 978-80-555-1884-8.

Autorka Nadežda Jurčišinová sa vo svojej vedecko-výskumnej oblasti okrem iného venuje aj regionálnym dejinám východného Slovenska v druhej polovici 19. storočia. Do tohto rámca zapadá aj predkladaná publikácia, ktorá je venovaná životu a pôsobeniu Juraja Kellu-Petruškina, evanjelického farára, učiteľa, národno-kultúrneho pracovníka, básnika, cestopisca a prekladateľa.

Práca začína netradične, abstraktno v dvoch cudzích jazykoch, v nemčine a angličtine a úvodom v slovenčine. Ďalej je publikácia rozčlenená do dvoch veľkých kapitol. Medzníkom pre takéto rozdelenie bol odchod Juraja Kellu-Petruškina z rodného Trnovca do jeho nového pôsobiska, Bardejova.

Prvá kapitola je venovaná osobe Juraja Kellu-Petruškina, jeho detstvu, rodine, prostrediu, v akom vyrastal, a osobnostiam, ktoré ho viac či menej formovali v jeho názoroch a postojoch. Pozornosť autorka upriamila na jeho študentské časy, najprv na evanjelickej ľudovej škole v Trnovci, a keďže bol Kello veľmi dobrým študentom, pokračoval v štúdiu na gymnáziách. Tri roky študoval na gymnáziu v Kežmarku a po skončení tretieho ročníka pokračoval v štúdiu na evanjelickom gymnáziu v Rožňave. Autorka v tejto stati venovanej štúdiu dopodrobna opisuje Kellove problémy a starosti,

s ktorými sa počas štúdia pasoval, ale aj aktivity týkajúce sa divadla a písania poézie, ktorej sa venoval už počas študentských čias. Zvláštnu pozornosť venovala autorka aj Kellovým štúdiám na univerzitách v Nemecku a jeho následnému pôsobeniu vo funkcii učiteľa, kňaza a kultúrno-osvetového pracovníka na Liptove. Počas celého života bol Kello literárne činný, čo autorka dokazuje v celom texte publikácie, kde použila mnohé ukážky jeho básní, článkov či súkromnej korešpondencie s významnými osobnosťami daného obdobia, ako napr. s Pavlom Dobšinským alebo Adolfom Petrom Zátureckým.

Druhá kapitola pojednáva o Kellovom pôsobení na Šariši, konkrétne v Bardejove. Autorka začala kapitolu všeobecnými informáciami o histórii Šariša, o vzniku Šarišskej stolice, hospodárskych pomeroch, obyvateľstve. Väčšiu pozornosť, samozrejme, venovala reformácii na Šariši, slávnym protestantským školám, ale aj ďalšiemu politickému a spoločenskému daniu až do začiatku 20. storočia. Za týmito stručným prierezom históriou Šariša už nasleduje podkapitola o pôsobení Juraja Kella-Petruškina v Bardejove, o jeho existenčných problémoch či problémoch súvisiacich s tým, že v porovnaní s jeho predchádzajúcim pôsobiskom na Liptove bol Šariš na inom stupni spoločensko-kultúrneho vývoja. Ďalej autorka poukazuje na jeho pokračujúcu literárnu tvorbu a hlavne jeho pôsobenie vo funkcii evanjelického kňaza a vynikajúceho kazateľa.

Venuje sa tiež tomu, ako vnímal Kello politickú situáciu v krajine a jeho národným snahám.

Za druhou kapitolou nasleduje súpis prác Juraja Kellu-Petruškina, ktoré boli uverejnené v slovenskej národnej tlači, zoznam použitej literatúry a pôvodný text Memoranda slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi bardejovskej zo 4. augusta 1895. Publikácia je doplnená mnohými fotografiami, ukážkami jeho poézie, aj súkromných listov.

Touto publikáciou autorka zoznamuje širšiu verejnosť s osobnosťou Juraja Kellu-Petruškina, ktorého meno možno nie je tak známe ako meno niektorých iných osobností, no pre okolie v ktorom žil a pôsobil, robil všetko, čo bolo v jeho silách, čo dokazuje aj citát z jeho životopisu, ktorým autorka text zakončila: „*Zásadou žitia môjho bolo, je, i bude: za cirkev a národ všetko!*“

Mária Bjalončíková

Česko-slovenská historická ročenka

2016. Zodpovední redaktori

Vladimír Goněc, Emil Borčín.

Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2017. 232 s. ISBN 978-80-224-1636-8.

To, aká dôležitá je spolupráca historikov v priestore strednej Európy, osobitne pri spracovaní a interpretácii dejín 20. storočia, názorne dokumentuje Česko-slovenská historická ročenka. Tá už viac ako dvadsať rokov prináša nielen dôležité informácie o našich spoločných dejinách, ale ponúka tiež dostatočný priestor na prezentáciu

nových poznatkov pre odborníkov z okolitých krajín. Výnimkou v tomto smere nie je ani ročník 2016. Ten prináša množstvo zaujímavých príspevkov, rozdelených do dvoch základných, svojim zameraním samostatných častí. Po úvodnom texte Ivana Kamenca, venovanom pripomenutiu si už „neokrúhleho“ životného jubilea významného českého historika profesora Richarda Kvačeka, nasleduje prvý blok štúdií venovaných téme „Podkarpatská Rus a etnoidentifikačné procesy na jej území v prvej polovici 20. storočia“.

Zostavovatelia Peter Švorc a Vladimír Goněc tu zaradili celkovo osem textov, pripravených desiatkami skúsených autorov. Jednotlivé príspevky sledujú rôzne oblasti spojené s etnickým vývojom prebiehajúcim v priestore Podkarpatskej Rusi, resp. na územiach, ktoré s ňou priamo susedili, predovšetkým v spojení s rusínskym obyvateľstvom. V tomto smere možno spomenúť napríklad štúdiu Csila Fedinca „Maďari a Rusíni na Podkarpatskej Rusi a dosah ich vzájomnej koexistencie na etnoidentifikačný proces rusínskeho obyvateľstva“. Dlhodobý a veľmi komplikovaný vzťah týchto dvoch etníc autorka neanalyzuje vo všetkých jeho aspektoch, čo by vzhľadom na vyhradený priestor ani nebolo dosť dobre možné. Zaujímala sa predovšetkým o prístup maďarskej politickej elity pri etnickej sebaidentifikácii Rusínov. Predovšetkým hľadala odpoveď na otázku, či v oficiálnej maďarskej politike zohrali dominantnú úlohu jazykovo-etnické alebo skôr

politické úvahy. Komplikovaná situácia v regióne, ktorý bol síce na jednej strane chudobný a národnostne či nábožensky problematický, súčasne však mal mimoriadny strategický význam, bola zreteľná najmä po skončení prvej svetovej vojny a tesne pred vypuknutím druhej svetovej vojny.

Rovnako dlhodobo zložitému problému sa v príspevku „Židia a Rusíni na Podkarpatskej Rusi a dosah ich vzájomnej koexistencie na etnoidentifikačný proces rusínskeho obyvateľstva“ venoval Peter Švorc. Obe skupiny obyvateľov predstavovali špecifický etnický fenomén, rôzne ovplyvňovaný historickým vývojom na sledovanom území. Žili vedľa seba, no hovorili rozdielnymi jazykmi, mali odlišné náboženstvo, kultúru i spôsob obživy. Ich postavenie v spoločnosti sa z právneho hľadiska zrovnoprávnilo až v priebehu druhej polovice 19. storočia. Vznik Československa bol obdobím, keď si obe vzájomne najmä hospodársky prepojené komunity hľadali svoje miesto v novej krajine. Najmä z hľadiska židovskej, svojím usporiadaním značne konzervatívnej komunity, to predstavovalo neľahkú úlohu. Ortodoxná časť sa bránila pokusom o liberalizáciu i voči rozširujúcemu sa sionizmu. Naopak, pokrokovejšie skupiny židovského obyvateľstva sa zapájali do politického života cez množstvo „židovských“ strán, rozvoj sionistického hnutia i úsilie integrovať sa do prostredia nového štátu. Práve tu sa však do istej miery prejavovala snaha o získanie širokých vrstiev Ru-

sínov, keď sa zdôrazňovala skutočnosť, že sa konečne zbavili nadvlády „Maďarov a Židov“. Protižidovská karta tak tvorila súčasť politického života počas dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia.

Štúdiu „Pripojení Podkarpatské Rusi k Československu a etnoidentifikačný proces rusínskeho obyvateľstva“ pripravili Jan Rychlík a Magdaléna Rychlíková. Cez predstavenie genézy záujmu o toto územie, resp. jeho vývoj až do roku 1918 sa dostali k otázke vzniku národných rád, problému riešenia situácie v tomto regióne, najmä vo vzťahu k rusínskemu obyvateľstvu, a nakoniec aj pripojeniu Podkarpatskej Rusi k Československu. Osobitnú pozornosť venovali autori etnoidentifikačným procesom Rusínov po začlenení Podkarpatskej Rusi do nového štátu, ich ambíciám no i sklamaniam z neriešených jazykových otázok či problému autonómie. Ako v závere konštatujú, malý záujem centrálnych orgánov o etnoidentifikačný proces rusínskeho obyvateľstva v medzivojnovom období v konečnom dôsledku viedol k postupnému posilneniu radikálneho ukrajinského smeru. To sa počas jesene roku 1938 odzrkadlilo v skutočnosti, že všetko slovanské obyvateľstvo vyhlásili za ukrajinské a ukrajinčinu za jediný úradný jazyk, navyše zavedený do všetkých škôl (s. 115).

Druhú, rozsahom o niečo menšiu časť ročenky pod názvom „Umenie vo vojne – vojna v umení (Pamäť 1. svetovej vojny v literatúre a umení)“ zostavili

Roman Holec a Vladimír Goněc. Spoločne vybrali celkovo sedem vedeckých a odborných príspevkov venovaných rôznym oblastiam a prístupom, ktorých problematiku prvej svetovej vojny zaznamenali nielen umelci, ale tiež viacerí pamätníci. Osobitnú zmienku si z nášho pohľadu zaslúžia najmä dva rozsiahlejšie texty. Roman Holec v štúdií „Pamäti na vojnu – vojna v pamätiach (slovenský príklad)“ analyzuje memoárové texty venované spomienkam na prvú svetovú vojnu, zachované v slovenskom prostredí. Uvádza celý rad konkrétnych prác jednotlivých osobností, ktoré spadajú do jednotlivých kategórií (memoáre frontové, zo zázemia, vojenské, legionárske a pod.). Z literárneho hľadiska či vďaka kvalite písomného prejavu sú, samozrejme, vo väčšine prípadov zaujímavejšie spomienky vzdelaných dôstojníkov či intelektuálov. Často veľmi zaujímavé pohľady na vojnové udalosti však obsahujú tiež spomienky radových vojakov, i keď ich počet nie je veľký. Vzhľadom na množstvo foriem spracovania, rozsah i prípadné neskoršie vydania je potrebné tento druh prameňov považovať z hľadiska ďalšieho skúmania historikov za veľmi perspektívny. Vďaka nemu možno do istej miery sprístupniť aj „každodennosť“ vojakov (hlad, náboženstvo, propaganda, vzťah k ženám a pod.), prípadne doplniť, potvrdiť či v niektorých prípadoch aj vyvrátiť existujúce oficiálne záznamy. O to viac, že

v tomto prípade absentovala oficiálna cenzúra.

Problematike umelcov, predovšetkým z nemeckého prostredia, sa venovala Anna Habánová v štúdií „Odporná válka v obraze. K recepcii obrazu války ve výtvarném umění německy hovořících výtvarníků z Čech, Moravy a Slezska“. Hneď v úvode, vzhľadom na súčasný stav výskumu konštatuje, že sledovaniu prvej svetovej vojny vo výtvarnom umení v dnes už historicky i časovo uzavretej komunite tzv. „českých Nemcov“ nebola venovaná prakticky žiadna pozornosť (s. 203). Problematikou je v tomto prípade jednak pramenná báza v rámci dokumentácie, ale v konečnom dôsledku tiež zachovanosť a dostupnosť jednotlivých umeleckých diel. Prvé reálne výsledky úsilia priblížiť uvedenú problematiku sa objavili až začiatkom 21. storočia, pričom ako sa ukázalo, otvorili tiež ďalšie otázky, ktoré bude potrebné zodpovedať.

Aj Česko-slovenská historická ročenka vydaná za rok 2016 prináša množstvo nových, zaujímavých príspevkov, ktoré rozširujú naše znalosti o dejinách strednej Európy. Preto je potrebné veriť, že tento zaujímavý projekt, ako spoločné dielo českých a slovenských historikov, bude úspešne pokračovať i v nasledujúcich rokoch a prispeje nielen k výchove nových generácií vedeckých pracovníkov, ale aj rozvoju spolupráce medzi oboma našimi národmi.

Patrik Derfiňák

21. sympóziium z dejín farmácie. Zborník prednášok z 21. sympózia z dejín farmácie konaného pri príležitosti 10. výročia štúdia farmácie na UVLF v Košiciach. Dňa 7. 10. 2016. Eds. Monika Fedorová, Radoslav Suchovič, Anton Bartunek. Košice : Univerzita veterinárneho lekárstva a farmácie v Košiciach, 2016. 85 s. ISBN 978-80-8077-516-2.

Univerzita veterinárneho lekárstva a farmácie v Košiciach v spolupráci s Východoslovenským múzeom Košice a za podpory Slovenskej lekárskej komory a Unipharmy, a.s., Bojnice zorganizovala v októbri 2016 na svojej pôde vôbec prvú farmaceutickú, vedecko-odbornú akciu. Odznelo na nej dvanásť príspevkov a tie sa stali obsahom predloženej publikácie.

Konferenčný zborník predstavuje dvanásť odznených prednášok, upravených do podoby písomných príspevkov. Na škodu ostáva, že zostavovatelia nepredstavili zborník ako celok v rozsiahlejšom editoriáli. Čitateľom by sa ľahšie vnímala koncepcia a zvolená štruktúra zborníka. Jednotlivé príspevky totiž nie sú radené chronologicky a podľa nášho názoru ani tematicky. Spoločným znakom je len ich prezentácia na 21. sympóziu z dejín farmácie.

U. Ambrušová vo svojom príspevku (*Farmaceutické artefakty v zbierkach Východoslovenského múzea*) popísala vznik a využitie zbierkového fondu farmácie a expozíciu historickej lekárne vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach. A. Bartunek (*20 slovenských sympózií z dejín farmácie*) sa v článku

zameral na okolnosti, ktoré viedli k začiatku organizovania týchto stretnutí. Príspevok Z. Dančišinovej a P. Takáča (*Liečiteľstvo starovekého Grécka*) má tendenciu sprostredkovať už pomerne známe poznatky z dejín liečiteľstva starovekého Grécka. M. Fedorová a R. Suchovič do zborníka prednášok prispeli textom (*Desať rokov štúdia farmácie na UVLF v Košiciach*), v ktorom vykreslili krátku históriu vzniku farmácie ako nového vzdelávacieho odboru na Univerzite veterinárneho lekárstva v Košiciach. Článok M. Gacíka a A. Bartuneka (*Fráter Cyprián a farmaceutická expozícia v Červenom Kláštore – minulosť a perspektíva*) vyznieva ako kritika nezmyselného zrušenia farmaceutickej expozície v areáli Červeného Kláštora v roku 1989. M. Jiroušková, U. Ambrušová, J. Platová (*Lekárstvo v Košiciach od začiatku 18. storočia do polovice 20. storočia*) ponúkli stručný prierez vývoja počtu lekární v meste Košice od 18. storočia až po ich znárodnenie na konci 40. rokov 20. storočia. Dva príspevky konferenčného zborníka sú zamerané na vykreslenie základných historických medzníkov vývoja dvoch farmaceutických podnikov (Š. Mazáň – *Vznik a história podniku Biotika Slovenská Lupča*, resp. R. R. Senček – *Industrializácia Slovenska a farmaceutický priemysel so zameraním na Šarišské Michalany*). Článok F. Šimona (*Obraz ideálneho anatóma v diele Jeana Riolana jr.*) možno chápať ako príspevok z dejín anatómie a opiera sa o viaceré vydania diel *Antrophographia*. O. Sukeľ vo svojom texte (*Vývoj legislatívy*

upravujúcej predpisovanie liekov v Slovenskej republike) podrobil kritike legislatívne zmeny upravujúce predpisy liekov v SR. Posledný príspevok uvedenej publikácie pod autorstvom M. Zibrína (*Naši učitelia a výučba veterinárskeho lekárstva na veterinárskej fakulte VŠP v Košiciach v rokoch 1959 – 1965*) vychádza zo spomienok autora na štúdium veterinárneho lekárstva na Veterinárnej fakulte v Košiciach.

Z formálnej stránky by to chcelo viacero zásahov zo strany editorov zborníka. Zoznam bibliografických odkazov, resp. použitej literatúry nie je uvedený pri všetkých príspevkoch a nie je zjednotený podľa platnej citačnej normy. Pri obrazovej prílohe, ktorá je súčasťou viacerých príspevkov, by bolo potrebné uviesť aj ich zdroj. Nevieme, z akého dôvodu nie sú v publikácii uvedené celé mená autorov, ostalo to pri uvedení priezviska a iniciály krstného mena. Názvy textov sú preložené do anglického jazyka, čo možno hodnotiť pozitívne, no odporučili by sme preklad do cudzieho jazyka použiť aj na abstrakty.

Sympóziu na pôde Univerzity veterinárneho lekárstva a farmácie v Košiciach malo byť pripomenutím si desiatich rokov existencie farmaceutického vzdelávania na tejto univerzite a zároveň 500. výročia donácie vzácneho oltárneho obrazu Mettercia pre Dóm sv. Alžbety od významného košického občana a lekárnikar Bartolomeja Czottmana. Konferenčný zborník z uvedenej akcie predstavuje z nášho pohľadu potrebnú publikačnú aktivitu

smerujúcu k spopularizovaniu jednej z historických oblastí – dejín farmácie.

Peter Koval'

Interdisciplinaria Archeologica – Natural Sciences in Archeology. 2016, volume VII., issue 2/2016.

ISSN 1804-848X.

K mimoriadne aktívnym archeologickým pracoviskám v Českej republike patrí už tradične aj Olomouc, kde tamojšie Archeologické centrum vydáva už niekoľko rokov časopis IANSA – Interdisciplinaria Archeologica – Natural Sciences in Archeology. Z hľadiska svojho odborného záberu dobre dokumentuje stále výraznejšiu špecializáciu, ktorá prebieha i v oblasti archeológie. Využitie prírodovedných disciplín v tomto odbore má svoju dlhoročnú tradíciu, pričom vďaka nim bolo možné doplniť mozaiku vedomostí o dejinách ľudstva zásadnými informáciami. Neustále zdokonaľovanie používaného technického vybavenia i postupov však dovoľuje posúvať stále ďalej hranice našich poznatkov, nielen z hľadiska zásadných vývojových otázok, ale postupne i pri riešení menších parciálnych problémov. Práve príspevky, ktoré prinášajú časopisy ako IANSA, umožňujú veľmi názorne prezentovať možnosti využitia prírodovedných metód pri archeologických výskumoch, rovnako ako celú škálu nových poznatkov, ktoré môžu ponúknuť.

V tomto smere napríklad druhé číslo siedmeho ročníka časopisu prináša

čitateľom okrem piatich rozsiahlejších štúdií aj metodologickú stať, priestor pre priblíženie nových publikácií v oblasti sledovanej problematiky či podrobnejšiu informáciu o aktivitách Archeologického centra v Olomouci. Vďaka úzkej špecializácii má časopis medzinárodný charakter, navyše pokrýva široký časový úsek. K príspevkom, ktoré z nášho hľadiska možno považovať za osobitne zaujímavé, patrí napríklad štúdia „*Greco – Italic Amphorae from the Punta Romana Shipwreck (Sardinia – Italy)*“. Autorky Loranda Carratoni, Martina Iezzi a Constatina Meucci predstavujú problematiku z oblasti podmorskej archeológie, resp. analyzujú nálezy keramiky z antického vraku nachádzajúceho sa v oblasti na juhovýchodnom pobreží Sardínie. Tu nájdené zvyšky nádob patria k amforám tzv. Grécko – Italského typu, vyrábaných v priestore Campánie, resp. na ostrove Ischia v priebehu 4.-2. storočia pred n. l. Tento typ keramiky vyčlenil v polovici 20. storočia F. Benoit, pričom tieto amfory sa používali pri obchode s vínom vo veľkej časti Stredomoria. Práve špecifická keramika nájdená vo vraku pri pobreží Sardínie, umožňuje datovať potopenie lode i celý náklad ktorý viezla niekedy na koniec 3. a začiatok 2. storočia pred n.l. Podrobná analýza keramiky aj z hľadiska obsahu minerálov obsiahnutých v hrnčiarskej hline umožňuje pomerne presné určenie miesta výroby týchto nádob a na základe toho i obchodné trasy, po ktorých sa pohybovali. V tomto konkrétnom prípade boli nájdené am-

fory vyrobené na Ischii, v lokalite Lacco Ameno.

Chemickej analýze pôdy v kultúrnej vrstve z obdobia doby bronzovej (1750-1350) na lokalite Muradymovo nachádzajúcej sa na Urale, venovali svoj text s názvom „*Negative Effects of Late Bronze Age Human Activity on Modern Soils and Landscapes, a Case-study on the Muradymovo Settlement, Urals, Russia*“, autori Alexandra Golyeva, Olga Khokhlova, Nikolai Shcherbakov a Iia Shuteleva. Konkrétne sledovali sídla príslušníkov kultúry „Stubno – Alakul“, využívajúcich pri výstavbe svojich obydlí miestny sadrovec. Ide o výborný stavebný materiál, najmä v suchom prostredí. V pomerne vlhkom podnebí lokality Muradymovo však približne v priebehu 200 rokov trvajúceho osídlenia ľudia prebudovali svoje obydlia najmenej päťkrát. Množstvo sadry v pôde, podporené ešte stavebnou činnosťou viedlo k tomu, že ešte ani dnes oblasť nie je vhodná pre osídlenie človekom. Ako konštatovali autori na základe realizovaných analýz, je pozoruhodné, že zvyšková kontaminácia je dokonca rovnomerná aj po 3500 rokoch po opustení lokality.

Vzhľadom na novú výstavbu, ale tiež rekonštrukčné práce na už existujúcej infraštruktúre, množstvo nových poznatkov prinášajú záchranné archeologické výskumy. Pri jedom z nich v Ostrave bolo objavených približne 40 hrobov z relatívne nedávneho obdobia. Jeden z hrobov, pochádzajúci z pôvodného cintorína, ktorý sa v rokoch 1586-1843 nachádzal v skúmanej lo-

kalite priniesol veľmi zle, iba asi z 20% zachované ľudské pozostatky. O tom, aké dôležité informácie môžu poskytnúť prírodovedné disciplíny ak sa spoja s historickým výskumom aj pre relatívne mladšie obdobia svedčí príspevok Michala Živného a Zbyňka Moravca „*Traces of Dissection on Human Skeletal Remains of the First Half of 19th Century from Ostrava, Czech Republic*“. Skúmanie zachovaných kostrových zvyškov umožňuje sledovať množstvo oblastí, okrem iného životosprávu, dĺžku života či informácie o chorobách obyvateľov. V konkrétnom prípade antropologicky stanovený vek ženskej kostry odhadnutý na 20-25 rokov bolo možné vďaka kombinácii archeologických, antropologických a písomných prameňov bolo možné presne identifikovať pozostatky Marianny Máchovej (1817-1837), ktorá ukončila svoj život dobrovoľne.

V príspevku „*Archeological Centre Olomouc – Institutional History*“ sa Jaroslav Peška a Lukáš Šín pokúsili priblížiť činnosť Archeologického centra v Olomouci, venujúceho sa od svojho vzniku (2003) najmä starostlivosti o archeologické pamiatky v priestore strednej Moravy. Cieľom jej pracovníkov je zachraňovať ohrozené časti nášho kultúrneho dedičstva. Zaznamenávajú, dokumentujú archeologické nálezy, starajú sa o záchranné výskumy, resp. prezentujú získané výsledky verejnosti.

Časopisy, najmä tie úzko špecializované sa v posledných rokoch stávajú stále dôležitejšou a najmä odbornou verejnosťou intenzívne využívanou

formou prezentovania nových poznatkov. Osobitne v prípade, ak sú aspoň sčasti prístupné aj v elektronickej podobe. Dôležitá je v tomto prípade najmä rýchlosť a široká dostupnosť informácií. Na druhej strane získanie dostatočného množstva kvalitných textov vhodných na publikovanie môže byť niekedy problematické. I podľa doterajších čísel je však možné predpokladať, že to ani v budúcnosti nebude prípad IANSA.

Patrik Derfiňák

LENGYELOVÁ, Tünde – PALFFY, Géza (eds.). *Korunovácie a pohreby. Mocenské rituály a ceremónie v ranom novoveku*. Budapešť : Historický ústav Filozofického výskumného centra Maďarskej akadémie vied, 2016. 228 s. ISBN 978-615-5615-35-1.

Spomínaná publikácia vyšla ako kolektívna monografia v rámci výskumného projektu Lendület, ktorú získala bádateľská skupina Svätá koruna Historického ústavu Filozofického výskumného centra Maďarskej akadémie vied. Predkladaná publikácia je výsledkom slovensko-maďarskej odbornej spolupráce. Zostavovatelia spomínanej monografie publikovali tie štúdie, ktoré vo forme prednášok odzneli na medzinárodnej konferencii s názvom *Korunovácie a pohreby. Mocenské rituály a ceremónie v ranom novoveku*. Toto podujatie sa konalo v rámci projektu *Fikcia a skutočnosť, symbol a politikum. Vykonštruované prvky spoločnej sloven-*

sko-maďarskej minulosti. Konferencia sa uskutočnila v dňoch 22. a 23. októbra 2014 v zasadačke Filozofického ústavu SAV v Bratislave. Konferencia bola pod záštitou Historického ústavu Slovenskej akadémie vied a Historického ústavu Filozofického výskumného centra Maďarskej akadémie vied. Hlavným cieľom pre autorov bola snaha vzájomne spoznať výsledky najnovších výskumov bádateľov z oboch krajín v danej problematike. Treba zdôrazniť, že skúmaná problematika ma skutočne široký tematický záber a práve preto jednotlivé príspevky v spomínanej publikácii rozdelili do dvoch skupín. V prvej skupine boli pridelení dvaja maďarskí historici Fanni Hende a Géza Pálffy a jeden slovenský historik Michal Bada. Títo traja historici sústredili svoju pozornosť na bratislavské korunovácie kráľov a kráľovien v období 16. a 19. storočia. Samozrejme, že svoj záujem upriamili aj na korunovačné snemy, korunovačné sprievody a ich vplyv na život v samotnom meste. Títo historici pri svojom bádani využívali okrem archívnych dokumentov aj výpovednú hodnotu dobových ikonografických pamiatok. Druhá skupina je zastúpená slovenskými historičkami, a to Dianou Duchoňovou, Tünde Lengyelovou a Zuzanou Ludikovou, a dvoma maďarskými historičkami, Erikou Kisso a Noémi Viskolcz. Tieto historičky predložili výsledky nových interdisciplinárnych výskumov o pohreboch príslušníkov aristokracie v období 16. a 17. storočia. Svoju pozornosť predovšetkým venovali pohrebným zvykom

a pohrebným miestam šľachtických rodov, ktoré vlastnili majetky predovšetkým na území Slovenska – Esterházyovcom, Pálffyovcom, Székelyovcom a Thurzovcom. Autorom posledného príspevku v tejto publikácii je historik umenia Árpád Mikó.

Vo ôsmych kapitolách predstavili slovenskí a maďarskí historici výsledky svojho výskumu. Autori jednotlivých príspevkov sa snažili predovšetkým o predstavenie a poznanie symbolického významu korunovácií uhorských kráľov a šľachtických pohrebov v ranom novoveku. Prvú kapitolu s názvom *Ponaučenia z korunovačnej rytiny z polovice 17. storočia: nový pohľad na bratislavské korunovácie v ranom novoveku* (s. 9 – 46) napísal autor Géza Pálffy. Autor vo svojej štúdii podal výklad o korunovačných rytinách, ktorý zobrazuje dianie na bratislavskej ceremónii koncom júna 1655. Druhá kapitola je od autora Michala Badyho a nesie názov *Premeny ceremonálnych aktivít a života v rannom novoveku Bratislave v súvislosti s jej funkciou hlavného mesta Uhorska* (s. 47 – 68), tu autor zvolil skôr štýl popisu než výkladu súvisiaceho s ceremoniálnymi aktivitami. Tretia kapitola, ktorú napísala historička Fanni Hende pod názvom *Ceremoniálne príchody panovníkov do Bratislavy v 18. storočí* (s. 69 – 88), sa zamerala na príchod Karola III. v roku 1712, príchod Márie Terézie v roku 1741 a príchod kráľovských komisárov v roku 1708. Štvrtá kapitola je od historičky Zuzany Ludikovej s názvom *S kým sa stretnem v nebi? – pohreby troch manželov Magdalény Székely ab Ormosd*

v polovici 16. storočia (s. 89 – 102) Zachytáva pohreby manželov Magdalény Székelyovej z Ormosdu, a teda Pernštejnov pohreb, Thurzov pohreb a taktiež dedičstvo. Piata kapitola od slovenskej historičky Tünde Lengyelovej s názvom *Panónske Slnko, druhý Achilles, bojový voz Izraela – thurzovské pohreby v prvej tretine 17. storočia* (s. 103 – 130) sa snaží o podrobný popis pohrebu palatína Juraja Thurzu, pohreb Imricha Thurzu a pohreb Stanislava Thurzu. Autorka na stranách 121 až 123 veľmi zaujímavou urobila akési porovnanie v tom, ako prebiehali pohreby palatínov Juraja Thurzu a Stanislava Thurzu. Šiesta kapitola je z pera dvoch maďarských historičiek, a to Eriky Kiss a Noémi Viskolcz s názvom *Pohreby Pálffyovcov v ranom novoveku* (s. 131 – 166). Veľmi obsírne rozoberali jednotlivé pohreby Pálffyovcov. Treba povedať, že podali veľmi podrobný súpis ich náhrobkov a taktiež podávajú aj opis tzv. trojpohrebu v roku 1645. Dokonca sa autorky zmienili aj o castrum doloris z roku 1646. Siedma kapitola je od slovenskej historičky Diany Duchoňovej a nesie názov *Smútočné obrady žien a detí z rodu Esterházyovcov v 17. storočí* (s. 167 – 190). Tento príspevok podrobnejšie zachytáva smrť a rituál pohrebu, smútočné obrady žien, detí a pohrebný ceremoniál. Autorka sa veľmi pútavo prostredníctvom tabuľky (s. 187) pokúsila o porovnanie smútočného sprievodu Kristíny Nyáryovej a palatína Mikuláša Esterházyho. Posledná, ôsma kapitola, ktorej autorom je Árpád Mikó, nesie názov *Panovníci a koruny: reprezentácia v uhorských erbových listi-*

nách v ranom novoveku (s. 191 – 204). Autor tu skúmal, na základe mimoriadneho umeleckého a heraldického reprezentačného prameňa viacerých novoobjavených erbových listín zo 17. storočia, prax zobrazenia Svätej koruny, svätých kráľov, ako napr. sv. Štefana a sv. Ladislava. Pravdaže aj habsburských kráľov, ktorí sedeli na uhorskom tróne.

Táto už spomínaná monografia *Korunovacie a pohreby. Mocenské rituály a ceremónie v ranom novoveku* prináša obrovské výsledky v oblasti bádateľského výskumu tak ako slovenských, aj maďarských historikov. Záujem autora sa zamerával na významné korunovacie a pohreby, mocenské reprezentácie či ceremónie a rituály. Daná kniha prináša naozaj mnoho zaujímavých informácií o jednotlivých historických osobnostiach. Avšak aj napriek tomuto dielu nie je veľmi obsiahle, avšak každá stránka, každá veta ma v celom priebehu tejto knihy svoj význam. Okrem toho, že publikácia je veľmi pútavo písaná, zaujme určite aj zvolená obrazová príloha.

Jana Dziaková

KOMORA, Pavol. *Hospodárske a všeobecné výstavy 1842 – 1940. Svetové výstavy. Výstavy v Uhorsku. Výstavy na Slovensku. Bratislava : Slovenské národné múzeum – Historické múzeum, 2016. 310 s. ISBN 978-80-8060-393-9.*

Problematike vzniku a vývoja hospodárskych, ale i tzv. všeobecných výstav organizovaných ako miesta pre-

zentácie nových poznatkov, výrobkov, ideí či módných trendov, nebola v rámci slovenskej odbornej verejnosti venovaná systematickejšia pozornosť. Predstavovali pritom nový fenomén nielen spoločenského, ale tiež hospodárskeho života, ktorý sa v našom priestore objavuje od polovice 19. storočia. Ide pritom o z hľadiska bádateľov atraktívnu tému. Okrem katalógov či rôznych propagačných tlačí totiž jednotlivým zahraničným či domácim výstavám venovala spravidla značnú pozornosť aj dobová tlač. Práve publikácia Pavla Komoru, dlhoročného pracovníka Slovenského národného múzea, má za cieľ predstaviť uvedenú problematiku, pričom ako autor sám uvádza: „Načrtnutý prehľad významnejších aspektov hospodárskych a všeobecných výstav ukazuje na dôležitosť výskumu, ako aj jeho možnosti a základné smery“ (s. 12).

Publikácia síce ani zďaleka nevyčerpáva sledovanú problematiku, ktorá má navyše ešte množstvo ďalších partiálnych oblastí, kde je možné sledovať priebeh a význam početných poľnohospodárskych či špecializovaných výstav. Na druhej strane však zaujme svojím logickým usporiadaním, keď v chronologickom slede predstavuje jednak svetové, ale predovšetkým na území Uhorska, resp. Slovenska postupne realizované výstavy. Rozsah, dĺžka trvania, počet zúčastnených či návštevníkov na jednotlivých podujatiach boli pochopiteľne rôzne. I z tohto dôvodu je celkom prirodzená tiež roz-

dielna pozornosť, ktorú autor venoval konkrétnym výstavám. Bohatý ilustračný materiál dopĺňajúci text zlepšuje jednak názornú predstavu o výstavných priestoroch, prezentovaných materiáloch či propagácii podujatí. Súčasne jednotlivé unikátne obrázky neraz priamo dopĺňajú a obohacujú informácie priamo v texte.

Zvolená forma i jazyk, ktorý autor zvolil, je prijateľná, pričom publikácii dáva šancu osloviť nielen úzky okruh odborníkov z oblasti histórie, hospodárskych dejín či reklamy, ale tiež vzbudiť záujem širokej verejnosti. Čo je však v prípade podobných, chronologicky radených publikácií, zahŕňajúcich široký priestor, pomerne častým a vzhľadom na viaceré faktory (množstvo zachovaných údajov, jazykové problémy, absencia obrazového materiálu a pod.) pochopiteľným javom. Sú pomerne výrazné rozdiely medzi pozornosťou a priestorom venovaným jednotlivým výstavám. Nepomer je zreteľný nielen medzi staršími a mladšími výstavami, ale i medzi podujatiami v centre a na periférii monarchie. V tomto smere tak síce možno pre čitateľov z niektorých vybraných regiónov výsledný text vždy neposkytuje očakávané informácie. Na druhej strane však autor vytvoril dobrý základný rámec, ktorý nepochybné v budúcnosti doplnia i ďalší historici zaujímavými, podrobnejšími údajmi o tejto zatiaľ veľmi okrajovo sledovanej problematike.

Astrid Derfiňáková

**KOTOROVÁ-JENČOVÁ, Mária
a kol. *Múzeum v prúde času. 40
rokov Múzea – 40 rokov výskumu.
Hanušovce nad Topľou : Vlastivedné
múzeum v Hanušovciach nad
Topľou, 2015. 164 s.
ISBN 978-80-89745-03-6.***

Štyridsať rokov činnosti kultúrnej inštitúcie nie je možno až tak veľa, ale ak zohľadníme jej hlavný zámer (v tej súvislosti aj možnosti financovania) a v neposlednom rade aj jej lokalizáciu, v mnohých prípadoch musíme písať už o úspechu takého dlhého fungovania.

Presne takéto výročie pred nedávnom oslávilo Vlastivedné múzeum v Hanušovciach nad Topľou. Pri tejto príležitosti si za finančnej pomoci Ministerstva kultúry Slovenskej republiky dovolilo vydať knižnú publikáciu, ktorá má v podtitule označenie katalóg výstavy. Obsahovo však v sebe zahŕňa oveľa viac ako popisy svojej zbierky či konkrétnej výstavy.

Práca je členená na tri základné časti, pričom každá z nich má svoje parciálne oddiely, ktorých autormi sú viaceré osobnosti späté s činnosťou múzea. Úvodné slovo a prvú časť publikácie vytvorila pani riaditeľka PhDr. Mária Kotorová-Jenčová PhD. Venovala sa v nej predstaveniu Vlastivedného múzea v Hanušovciach nad Topľou, ako jednej z najmladších vlastivedných inštitúcií v čase jeho vzniku. O niekoľko rokov skôr začali svoju činnosť múzea v Košiciach, Prešove, Humennom, Michalovciach a už v 60. rokoch 20. storočia čiastočne mapovali aj územie vtedajšieho Vranovského okresu, preto ani

nebola nejaká väčšia spoločenská vôľa na vytvorenie zbierkotvornej inštitúcie v tomto regióne. Iniciatíva okresného národného výboru na začiatku 70. rokov však vyústila do založenia Okresného vlastivedného múzea Hanušovce nad Topľou. Ako najvhodnejší objekt pre múzeum sa v tom čase našiel práve rekonštruovaný barokový (tzv. Veľký) kaštieľ v Hanušovciach nad Topľou. V prvej časti knižnej publikácie nájdeme podrobný popis vývoja múzea, jeho jednotlivých sídel, resp. pobočiek, otázky vzniku a pretváraní expozícií. Nezabúda sa tu ani na momentálne možno najpopulárnejší „originálny múzejný novotvar“ – Archeopark Živá archeológia. Zvlášť je potrebné oceniť, že popri najvýznamnejších projektoch a aktivitách, do ktorých bolo múzeum zapojené, je v publikácii uvedený menný zoznam všetkých odborných a iných (hospodársko-technických) pracovníkov vlastivedného múzea. Druhá časť výročnej knihy o múzeu je venovaná jeho najcennejším zbierkam. Predstavujú ich kompetentní a v historických súvislostiach znalí pracovníci múzea (Mária Kotorová-Jenčová, Peter Šafranko, Samuel Bruss, Elena Dercová a Peter Pjenčák). Posledná odborná časť predloženej publikácie poukazuje na už zrealizované, ale aj práve prebiehajúce výskumy. Zdôrazňuje teda mimoriadnu aktivitu múzea na poli historického, ale aj prírodovedného výskumu regiónu východného Slovenska.

Mimoriadne je potrebné oceniť snahu spropagovať túto vlastivednú inštitúciu aj širšej a nielen slovenskej

verejnosti. Múzeum si je vedomé, že najpodstatnejšou pri ich aktivita aj naďalej zostáva návštevnosť, a teda schopnosť prilákať čo najviac návštevníkov do svojich objektov. Výročná knižná publikácia o Vlastivednom múzeu v Hanušovciach nad Topľou aj preto obsahuje jej stručný prehľad v anglickom jazyku. Vo všeobecnosti ju nemožno chápať len ako obyčajný propagačný materiál či katalóg výstavy, ale s určitosťou ako dielo mapujúce historický vývoj jednej, možno zo začiatku iba regionálnej inštitúcie, ktorá v súčasnosti svojimi aktivitami naberať aj nadregionálny charakter.

Peter Koval'

ČECHOVÁ, Ivana – ONDRIA, Erik – KREMPASKÁ, Veronika – DULIN, Peter. *Župčany v premenách času. Župčany : Obec Župčany, 2018. 288 s. ISBN 978-80-570-0011-2.*

Obyvatelia obce Župčany, nachádzajúcej sa v okrese Prešov, si v roku 2018 pripomenuli 770. výročie prvej písomnej zmienky o svojej obci (1248 – 2018). Pri tejto príležitosti bola vydaná aj prvá rozsiahlejšia publikácia, mapujúca dejiny tejto obce, z pera štyroch autorov – župčianskych rodákov. Publikácia je členená do dvanástich hlavných kapitol, s množstvom podkapitol.

Ako to už býva zvykom v publikáciách takéhoto charakteru, autorom *Príhovor* je starosta obce František Novotný. Po Úvode a *Podakovaní* nasleduje prvá kapitola s názvom *Charakteristika obce* (s. 8 – 13). V nej sa čitateľ

dozvie základné informácie o geografickej polohe obce Župčany, o vývoji názvu obce a tiež o obecných symboloch (pečať, erb a vlajka).

Druhá kapitola, ktorá má názov *Župčany v minulosti* (s. 14 – 18), je najprv stručne venovaná rôznym archeologickým nálezom, pochádzajúcim z katastra obce. Text pokračuje tiež veľmi stručnými dejinami obce v období stredoveku a raného novoveku, čo je dosť na škodu, keďže ide o dosť dlhé časové obdobie a autori mohli tejto problematike venovať viac priestoru.

Nasledujúca tretia kapitola s názvom *Historický a demografický vývoj obce Župčany v 18. a 19. storočí* (s. 18 – 48) je už značne rozsiahlejšia. Pozornosť je venovaná daňovým súpisom z rokov 1715 a 1720, Tereziánskemu urbáru z roku 1773, Jozefínskemu sčítaniu obyvateľstva z roku 1786, súpisu z roku 1828 a tiež sčítaniu obyvateľstva z rokov 1857 a 1869, kanonickým vizitáciám, cirkevným matrikám a schematizmom a tiež židovským obyvateľom žijúcim v obci v druhej polovici 19. storočia. Veľmi zaujímavá je aj podkapitola, ktorá má názov *Náčrt premien obce Župčany prostredníctvom vybraných dobových máp*. Čitateľ má možnosť sledovať najmä sídelný vývoj obce, od prvého vojenského mapovania z druhej polovice 18. storočia až do roku 1990.

Štvrtá kapitola s názvom *Historický a demografický vývoj obce v 20. storočí a na začiatku 21. storočia* (s. 49 – 103) je podľa zásad chronológie slovenských dejín postupne venovaná dejinám a ži-

votu obyvateľov v obci počas obdobia 1. svetovej vojny, v medzivojnovom období, počas 2. svetovej vojny, ďalej v rokoch 1945 – 1948 – 1968 – 1990 atď., až do roku 2018.

Cirkevným dejinám obce je venovaná piata kapitola, ktorá má názov *Farnosť Župčany* (s. 104 – 130). Pozornosť je venovaná najmä údajom získaným z kanonických vizitácií, kostolnému majetku, pôsobeniu jednotlivých farárov a kaplánov v obci od 18. storočia až po súčasnosť, dejinám a stavebnému vývoju farského kostola a menšia pozornosť je venovaná aj rôznym pamiatkovým objektom a drobným sakrálnym stavbám a tiež filiálnemu kostolu v Malom Šariši. Autori nezabudli ani na misie vo farnosti, farskú knižnicu či ružencové bratstvo.

Šiesta kapitola je venovaná významným *Osobnostiam obce* (s. 131 – 162), medzi ktorých patrilo napr. Štefan Kolárčik – rožňavský biskup, či Andrej Germuška – politik, spisovateľ, prekladateľ a učiteľ. Najväčšia pozornosť je pochopiteľne venovaná tej najznámejšej osobnosti obce, Jonášovi Záborskému. V závere tejto kapitoly sú spomenutí ešte kronikári obce a tiež richtári, prednostovia a starostovia obce.

Rodina Puľských a kúria v Župčanoch (s. 163 – 179) je názov siedmej kapitoly, v ktorej je priblížený šľachtický rod Puľských, keďže jedna vetva tejto rodiny sa usadila v Župčanoch. Väčšia pozornosť je venovaná dodnes existujúcej kúrii v obci, najmä Pamätnej izbe Jonáša Záborského a Múzejnej expozícii literárnych tradícií východ-

ného Slovenska, ktoré boli v minulosti umiestnené práve v tejto kúrii.

Nasledujúca ôsma kapitola je venovaná dejinám *Miestneho školstva a kultúry* (s. 180 – 206), deviata kapitola *Spoločenskému životu v obci* v minulosti a tiež rôznym *Spolkom a organizáciám* (s. 207 – 237) a desiatu kapitola je venovaná Športovým aktivitám (s. 238 – 245) v Župčanoch. Zaujímavé *Prírodné zákutia obce* (s. 246 – 251) sú čitateľovi predstavené v jedenástej kapitole. Ide o obecný park, Park Jonáša Záborského, či dvojradovú lipovú aleju.

Záverčná dvanásť kapitola s názvom *Moderná obec* (s. 252 – 258) prináša rôzne informácie o súčasnosti obce Župčany, napr. o medzinárodnej spolupráci dobrovoľného hasičského zboru či o podnikateľskom prostredí v obci.

Úplne na záver ešte nasleduje podrobný poznámkový aparát, ktorý však mohol byť kvôli lepšej orientácii umiestnený aj priamo v texte v poznámkach pod čiarou alebo aspoň jednotlivito za každou kapitolou. Nechýba ani zoznam použitých prameňov a literatúry a zhrnutie v anglickom, talianskom a ruskom jazyku. Vyzdvihnúť musíme najmä bohatý fotografický materiál, ktorým je popretkávaný text celej publikácie a nie je umiestnený až na záver do obrazovej prílohy, ako je to v prípade obecných monografií zvykom. Aj keď dejiny Župčian v období stredoveku a raného novoveku sú v tejto publikácii len veľmi stručne spracované a určite by si zaslúžili väčšiu pozornosť, publikáciu hodnotíme kladne,

keďže zaplní ďalšie biele miesto v mozaike našich regionálnych dejín.

Matúš Vojna

SUETONIUS. Životopisy dvanásti cisárov. Brno : Garamond, 2016. 456 s. ISBN 978-80-7407-338-0.

Gaius Suetonius Tranquillus je aj v súčasnosti známy ako významný predstaviteľ rímskej biografie, tak ako sa vyvinula v období rímskeho princípu. Jeho dielo Životopisy dvanástich cisárov je však dodnes predmetom vedeckých sporov. Všetko sa točí okolo otázky, či Suetonius bol obyčajným zberateľom faktov, pre ktorého mala rovnakú cenu neoverená klebta ako závažná historicky overená správa, alebo sledoval vyššie ciele, vecné aj formálne. Odpoveď na túto otázku hľadajú mnohí vykladači jeho diela v hlbšom pochopení jeho biografii, v jeho životnom osude a v dobe, v ktorej svoje dielo písal.

Suetonius bol tajomníkom cisára Hadriána, vďaka čomu mal prístup k dôverným informáciám z prostredia najvyšších rímskych kruhov. Vo svojej najvýznamnejšej práci vykresľuje činy a vládu najznámejších rímskych cisárov, ktorých životy dodnes ostávajú stredobodom pozornosti historikov aj laických záujemcov o antický svet.

Štruktúra jednotlivých životopisov sa líši, nie je totožná. Pravdepodobne je to spôsobené množstvom materiálov, ktoré mal autor o cisároch k dispozícii. Niektoré prvky obsahujú všetky biografie: pôvod, narodenie, manželstvo,

popis smrti. Iné časti života uvádza Suetonius len pri niektorých cisároch, napr. zmienky o literárnej činnosti, jeho priateľov, sexuálny život, výroky cisára a pod.

Suetonius sa nepokúšal vyjadriť jednostranné stanovisko o jednotlivých cisároch. Nemožno však tvrdiť, že by sa sám voči nim nevyhranil, skôr chcel nechať na čitateľovi, aby si vytvoril vlastný názor, a tým dosiahol väčší účinok svojho diela. Čitateľovi podsúva pri každom predstaviteľovi dobré aj zlé vlastnosti a pripúšťa zmenu charakteru k lepšiemu i horšiemu. Vzájomný pomer vyznieva v prospech či neprospech určitého cisára. Tiberius, Caligula, Nero či Domitianus môžu byť vnímaní skôr v negatívnom svetle. Augustus, Vespasianus či Titus vyvolávajú skôr priaznivý dojem a imponujú Suetoniovej predstave o dobrom vládcovi.

Práca obsahuje bohatý poznámkový aparát a zoznam vlastných mien objavujúcich sa v jednotlivých pasážach práce, spojených s vysvetlením, stručným výkladom a významom danej osobnosti. Tento zásah vydavateľa možno jednoznačne oceniť, nakoľko text výrazne sprehľadňuje a umožňuje ľahší prienik do deja či orientáciu v často spleťtých súvislostiach rímskych dejín.

Suetonius nie je považovaný za vrcholného mysliteľa či veľkého umelca svojej doby. Nemožno ho však degradovať do pozície obyčajného zberateľa faktov či klebiet. Patrí mu patričné miesto v dejinách rímskej literatúry obdobia cisárstva, hlavne čo sa týka

vývoja antickej biografie. Napriek viacerým nedostatkom jeho štýl písania sa postaral o priblíženie rôznorodých osobností rímskych cisárov veľmi pútavo až do tej miery, že sa stal literárnym vzorom pre autorov biografí v nasledujúcich storočiach.

Peter Koval'

ŠVORC, Peter. *Od pluhu do senátorského kresla. Jurko Lažo a jeho doba (1867 – 1929)*. Prešov : UNIVERSUM, 2018. 267 s. ISBN 978-80-89946-02-0.

Už spomínanú publikáciu slávnostne uviedli do sveta kníh, prostredníctvom zeminy zo svidníckeho chotára, autor knihy Peter Švorc, pravnuke Michal Lažo a Jozef Lelo, a to 27. apríla 2018 v Podduklianskej knižnici vo Svidníku. Ide predovšetkým o symbolické prepojenie so 100. výročím vzniku ČSR, a to hlavne preto, že Jurko Lažo ako senátor v národnom zhromaždení mladej ČSR bojoval proti sociálnej nespravodlivosti a taktiež upozorňoval aj na problémy rusínskeho obyvateľstva na severovýchodnom Slovensku. Práve preto Jurko Lažo žiadal vládu i parlament, aby prijali také zákonodárne i vládne rozhodnutia, ktoré by tomuto ľudu vo veľkej miere uľahčili život. Monografia je rozdelená do šiestich kapitol, ktoré sa následne delia na akési podkapitoly.

Prvá kapitola nesie názov *Pred vstupom do veľkej politiky* (s. 15 – 74). Autor začiatok tejto kapitoly venoval roku 1867, ktorý je spojený s veľkou politic-

kou a štátoprávnou zmenou, ktorá sa udiala v habsburskej monarchii. Ďalej sa táto kapitola venuje aj istým problémom s matrikami, kde autor uvádza napr. že matrika narodených v roku 1867 hovorí, že Juraj (Georgius) Lažo sa narodil 2. mája 1867, teda nie 3. mája, ako je uvedené v publikovaných biografických heslách Juraja Láža. Taktiež podáva aj informácie o tom, aká bola situácia v období 19. storočia v rámci zdravotnej a sociálnej úrovne. Autor veľmi zaujímavou opisuje, ako Juraj Lážo pred 1. sv. vojnou odišiel za prácou do USA. Návrat domov z USA bol pre Juraja Lážu skutočne smutným. Autor opisuje, ako mu najprv zomrel jeho 3-ročný syn a neskôr jeho manželka pri druhom pôrode. Je tu aj stručný opis toho, že sa opäť oženil s o štyri roky staršou vtedy vdovou Paraske Kaliňákovou, ktorá mu porodila 1. júna 1900 dcéru Máriu a 3. septembra 1903 syna Jána. Po týchto udalostiach Juraj Láža druhýkrát emigroval do USA, čo videl ako jediné východisko z biedy, ktorá bola na začiatku 20. storočia. V USA sa špecializoval na stavbu ciest, mostov a budov, ktoré neskôr užitočnejšie aj po návrate z USA domov. Po návrate do rodného mesta sa stal stavebným podnikateľom a začal sa angažovať aj politicky. V prvej kapitole autor opisuje aj vzťah Rusínov k ruskej armáde či gréckokatolícku cirkev a samotných veriacich v čase 1. sv. vojny. Celá kapitola je obohatená aj zaujímavou obrazovou prílohou.

Druhá kapitola nesie názov *Juraj Lážo a jeho vstup do politiky* (s. 77 –

138). Autor do veľkej miery opisuje roky 1918 a 1919 a samotné zmeny, ktoré sa udiali po 1. sv. vojne. Treba zdôrazniť, že Juraj Lážo koncom vojny vystupoval proti snahám o latinizáciu a maďarizáciu gréckokatolíckej cirkvi. Opisuje tu aj osobnosti ako Antona, Nikolaja či Michala Beskidovcov. Ďalej táto kapitola ponúka aj informácie o prvých parlamentných voľbách v roku 1920, kde Juraj Lážo získal za Československú sociálnodemokratickú stranu robotnícku senátorské kreslo v národnom zhromaždení a túto funkciu zastával až do roku 1925. Juraj Lážo nepatril k tým senátorom, ktorí v senáte vystupovali len zriedka. Autor to poukazuje na strane 133. Kde na zasadnutí senátu 11. decembra 1924 predniesol ucelený program rusínskej agendy. Boli v nej obsiahnuté hospodárske, sociálne, národné, kultúrne, cirkevné či školské témy. Druhá kapitola zachytáva aj voľby v roku 1925 do Senátu ČSR. Táto kapitola je tiež obohatená o obrazovú prílohu.

Tretia kapitola s názvom *Juraj Lážo* a krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (s. 141 – 166) sa zameriava na územnú reorganizáciu v ČSR. Tu autor na str. 157 opisuje parlamentný prejav zo 16. decembra 1922, kde povedal senátor Juraj Lážo: „Už začína piaty rok od podpísania mierových dohôd a v neustanovenej Karpatskej Rusi sa riadi na základe pravidiel absolutizmu a Karpatorusi Zemplínskej, Šarišskej a Spišskej župy nie sú do súčasných dní pripojení ku Karpatskej Rusi...“ Záver tejto kapitoly je

určený Zákonu o krajinskom zriadení č.125/1927, ktorý presne vymedzoval územie Slovenskej krajiny aspoň v tom zmysle, že nikto nebol na pochybách, pokiaľ siaha územie Slovenska na východe. Avšak to bol kameň úrazu, lebo sa to dostávalo do kolízie s rusínskymi územnými požiadavkami.

Štvrtá kapitola nesie názov *Svidnícky Zemedelský spolok a jeho zakladateľ* (s. 169 – 194). Autor tu podáva informácie o tom, že po vzniku ČSR založil družstevný spolok pod názvom Zemedelský spolok Svätá trojica, ktorý existoval až do roku 1935. Je tu opis samotných plánov a stanov spolku a, samozrejme, opisuje aj samotnú členskú základňu spolku či činnosť spolku. Veľmi pútava je aj obrazová príloha zápisnice zo zakladajúceho valného zhromaždenia spolku v roku 1920. V tejto časti monografie sa nachádza aj samostatná podkapitola s názvom Akcionári, kde je akýsi zoznam akcionárov, kde každý záujemca o členstvo v spolku mal povinnosť si kúpiť akcie spolku.

Piata kapitola nesie názov *Pod drobnohľadom neprajníkov* (s. 197–200), poukazuje na akési problémy a nepriaznivé ohlasy zo strany neprajníkov. Tu sa opisuje ako Jurko Lážo. Bol predvolaný pred imunitný výbor národného zhromaždenia, kde síce tvrdil, že je v práve, no imunitný výbor sa aj napriek tomu rozhodol dať súhlas na trestné stíhanie.

Posledná, šiesta kapitola nesie názov *Jurko Lážo – gréckokatolícka a pravoslávna cirkev* (s. 203 – 245). Tu opisuje akési postavenie Juraja Láža ku grécko-

katolíckej cirkvi a pravoslávnej cirkvi. Poukazuje aj na samotné angažovanie za pravoslávie a samotné spory gréckokatolíkov a pravoslávnych. Táto kapitola poukazuje aj na to, že Juraj Lážo podnecoval založenie cirkevnej tlačiarne vo Vyšnom Svidníku a od roku 1924 bol jej riaditeľom. V roku 1926 bola tlačiareň presťahovaná do Ladomirovej. Pôsobil aj ako publicista a vydával letáky a brožúry. Autor veľmi detailne opisuje aj jeho známu brožúru s názvom *Russkomu národu na Slovensku* z roku 1925.

V dodatku monografie autor uvádza, že Juraj Lážo zomrel 28. mája 1929. Taktiež informoval, že 22. mája 2014 mu bola vo Svidníku odhalená pamätaná tabuľa a 5. júla 2014 mu bolo udeľené čestné občianstvo mesta Svidník „in memoriam“. Historik Peter Švorc si pripravil pre čitateľov vsuktku zaujímavú monografiu. Autor nepoukazuje len na samotný život a činnosť Juraja Lážu, ale aj na samotný spoločenský život v danej dobe. Treba zdôrazniť, že historik napísal naozaj silný životný príbeh, na pozadí ktorého sa odohrávajú skutočné historické udalosti.

Jana Dziaková

HRADSKÁ, Katarína – KAMENEC, Ivan a kol. *Slovenská republika 1939 – 1945. Slovensko v 20. storočí. 4. zväzok. Bratislava : Veda, 2015. 480 s. ISBN 978-80-224-1351-0.*

Problematika dejín Slovenskej republiky 1939 – 1945 je v slovenskej historiografii spracovaná v dostatoč-

nej miere. Tomuto historickému obdobiu národných dejín sa venovala pravdepodobne najväčšia pozornosť. Treba podotknúť hlavne to, že je to výsledkom často rozporuplného chápania, resp. dvojakého interpretovania viacerých historických skutočností tohto obdobia. Viaceré vedecké či popularizačné práce poskytujú často protirečivé stanoviská a dokazujú tak komplikovanosť dejín vojnovnej Slovenskej republiky. V čase nárastu extrémistických prejavov je teda potrebné zaujať nestranný postoj k otázkam totalitného charakteru režimu slovenského štátu v čase 2. svetovej vojny a problematike holokaustu.

Syntetizujúci 4. zväzok dejín Slovenska v 20. storočí nadväzuje na predchádzajúce tri diely a má ambíciu predstaviť objektívny pohľad maximálne fundovanej skupiny (v zastúpení staršej i mladšej generácie) slovenských historikov zaoberajúcich sa problematikou vývoja národných dejín v období Slovenskej republiky 1939 – 1945. Kniha sleduje vývoj slovenskej spoločnosti v kontexte národných dejín 20. storočia a konfrontuje ju s udalosťami prebiehajúcimi nielen v stredoeurópskom priestore, čím zaradzuje slovenské dejiny do širších európskych súvislostí. V syntéze slovenských dejín v čase druhej svetovej vojny nachádzame odpovede na celú škálu vnútropolitických a zahraničnopolitických problémov krajiny.

Práca je členená do desiatich základných kapitol. Vstupom do problematiky je stáť venovaná vzniku

slovenského štátu od Valeriána Bys-trického. Aj vo vedeckých kruhoch sa vedú menšie či väčšie spory o vplyve Adolfa Hitlera na vznik tohto štátu alebo či išlo len o výsledok úsilia a bojov za slovenskú samostatnosť a štátnosť domácich politických predstaviteľov. Pavol Petruf vo svojej časti monografickej práce rieši problematiku zahraničného postavenia Slovenskej republiky. Vyjadruje sa k budovaniu a vedeniu zahraničnej politiky vojnového štátu, jeho vzťahu k susedom, k Nemecku, k USA či k Vatikánu. Vnútropolitický vývoj v Slovenskej republike 1939 – 1945, jej politický systém je témou tretej a štvrtej kapitoly, autormi ktorej sú Ondrej Podolec a Ivan Kamenec. Okrem základných pilierov fungovania štátu je väčší priestor venovaný vývoju Hlinkovej slovenskej ľudovej strany ako hlavnej reprezentantky politickej moci v štáte. Ivan Kamenec spolu s Katarínou Hradskou si v piatej kapitole všimli slovenskú spoločnosť v rokoch 1939 – 1945. Detailnejšie je tu popísaná napr. životná úroveň, kultúrny život či postavenie kresťanských cirkví. Najviac priestoru však z pochopiteľných dôvodov autori venovali najtragickejšej udalosti vojnových slovenských dejín – riešeniu židovskej otázky. Monografia obsahuje aj kapitoly zaoberajúce sa hospodárskymi otázkami (Ludovít Hallon) či výstavbou a vývojom brannej moci (František Cséfalvay). Nemenej vý-

znamnou témou tohto obdobia bola otázka domáceho a zahraničného odboja voči režimu Slovenskej republiky 1939 – 1945 a príprava i priebeh Slovenského národného povstania. Túto problematiku v práci dopodrobna rozobrali Michal Arpáš a Marek Syrný. V súvislosti so zahraničným odbojom sa zamerali na jeho hlavné centrá ako Poľsko, Francúzsko, Veľká Británia či ZSSR. Z domáceho odboja je, samozrejme, najväčší priestor v práci poskytnutý otázke Slovenského národného povstania. Deviata kapitola 4. dielu syntézy dejín Slovenska v 20. storočí len čiastočne tematicko-chronologicky vybočuje z obsahu práce. Miroslav Michela však precízne vykresľuje osudy regiónov, území zabratých, resp. Maďarskom pripojených k nemu na základe Viedenskej arbitráže z novembra 1938. Celá monografická práca sa končí textom Ondreja Podolca, venovaného postupom nacistického režimu voči Slovenskej republike po vypuknutí SNP, faktickému aj právnenému zániku štátu.

Syntetizujúca práca Slovenská republika 1939 – 1945 z produkcie Historického ústavu Slovenskej akadémie vied predstavuje solídne spracovanie jednej z najkomplikovanejších etáp slovenských dejín 20. storočia. Kolektív autorov podáva prvotriedne texty, ktoré sa pomôžu zorientovať v tejto problematike ako vedeckej, tak i laickej verejnosti.

Peter Koval'

KILIÁN, Jan. *Anbanterové z Rozndorfu. Tři generace kašperskohorských měšťanů na prelomu věků. Plzeň : Západočeská univerzita v Plzni, Bohumír Němec – VEDUTA, nakladatelství a vydavatelství, 2017. 128 s. ISBN 978-80-88030-23-2.*

Regionálne dejiny, mikrohistória, historická antropológia či genealogická štúdiá. Do každej z týchto oblastí by sme viac či menej oprávnené mohli zaradiť rozsahom síce nevelkú, no z hľadiska obsahu zaujímavú publikáciu doc. J. Kiliána. Ako už názov a podnázov napovedajú, svoju pozornosť venoval rodu Anbanterovcov, ktorého príslušníci počas troch generácií pôsobili v Kašperských Horách. Počas krátkeho obdobia na konci 16. storočia sa im podarilo nielen zbohatnúť a získať popredné miesto medzi obyvateľmi mesta, ale svoj spoločenský status dokonca vylepšili povýšením medzi nižšiu šľachtu. Čo je zaujímavé, i napriek tomu však v konečnom dôsledku ostali počas celého svojho pôsobenia v prvom rade obchodníkmi a žili výlučne v mestskom prostredí.

I keď rodina Anbanterovcov získala na prelome 16. a 17. storočia v mieste svojho pôsobenia nesporne významné postavenie, v konečnom dôsledku v dejinách krajiny ani regiónu nezohrala významnejšiu politickú či hospodársku úlohu. Samotné Kašperské Hory predstavovali pomerne malé, i keď vďaka svojej polohe a stále ešte prebiehajúce ťažbe nerastných surovín prosperujúce centrum, ležiace navyše v okrajovej čas-

ti Čiech. Logicky preto vyznieva otázka, prečo sa autor rozhodol venovať svoju pozornosť práve trom generáciám Anbanterovcov. Je v tomto prípade výsledok vzhľadom na množstvo vynaloženej práce adekvátny? Z nášho osobného pohľadu musíme konštatovať, že určite je. Na tejto a podobných viac či menej rozsiahlych štúdiách možno napríklad dobre sledovať postup práce historika venujúceho sa regionálnej problematike. Čo je rovnako zaujímavé, to je skutočnosť, nakoľko je jej publikovaný výsledok ovplyvnený, v konečnom dôsledku často iba šťastnou náhodou, zachovanými prameňmi.

Autorom sledované obdobie je na jednej strane veľmi dynamické. Navyše v prípade Anbanterovcov môžeme sledovať využívanie rôznych možností na podnikanie v rokoch pred i počas tridsaťročnej vojny. Tie v prípade úspechu neprinášali len materiálne zisky, ale tiež možnosť výraznejšieho spoločenského vzostupu. Aspoň sčasti zachované dokumenty, najmä súdne a právnej povahy, umožňujú získanie podrobnejších údajov aj o správaní, názoroch či nie vždy ideálnych morálnych vlastnostiach jednotlivých členov tejto rodiny. Na konkrétnych príkladoch autor prezentuje, že aj v minulosti rovnosť pred zákonom, vymožitelnosť práva či význam „dobrého mena“ mohli byť vnímané a v praxi realizované rôznymi spôsobmi. Na druhej strane zase neúplnosť prameňov i známa skutočnosť, že o osobách, ktoré sa správali v súlade s dobovými zvyklosťami a zákonmi, nepoburovali a nevystupo-

vali nepriateľsky voči svojmu okoliu, sa nebolo potrebné zmieňovať, výrazne obmedzujú možnosti získania ďalších informácií. Výnimkou, ktorá práve sledovanú rodinu umožňuje lepšie spoznať v prostredí mestečka i celého regiónu, je ojedinelý renesančný epitaf, ktorý nechal zhotoviť Daniel Anbanter. Z prísne umeleckého hľadiska síce nepredstavuje výnimočné dielo. Z hľadiska miestnych dejín či poznávania života, správania sa a prezentácie zámožnej meštianskej rodiny je však nepochybne veľmi zaujímavý.

Napriek absencii značnej časti písomných prameňov sa však autorovi nakoniec podarilo vytvoriť dielko, ktoré s poukázaním na možnosti, ale tiež náročnosť práce v regiónoch ponúka čitateľovi zaujímavý a vo viacerých smeroch pikantný príbeh jednej rodiny. Zostáva tak iba dúfať, že v budúcnosti pribudnú aj ďalšie podobné texty, približujúce stále takmer neznámy každodenný život meštianstva a drobnej šľachty v zložitom období novoveku.

Patrik Derfiňák

Autori čísla:

doc. PaedDr. Patrik DERFIŇÁK, PhD.

Mgr. Lukáš HEDMEG

prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.

PhDr. Annamária KÓNYOVÁ, PhD.

as. prof. Ivanna LUČAKIVSKA, PhD.

Mgr. Lucia Šteflová, PhD.

Recenzenti čísla:

doc. PhDr. Ján ADAM, PhD.

doc. PhDr. Miloslava BODNÁROVÁ, CSc.

doc. PaedDr. Patrik DERFIŇÁK, PhD.

doc. PhDr. Ľubica HARBULOVÁ, CSc.

doc. PhDr. Martin JAVOR, PhD.

doc. PhDr. Nadežda JURČŠINOVÁ, PhD.

PhDr. Peter KOVAL, PhD.

prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.

Informácia pre autorov

AHP uverejňuje príspevky z histórie a príbuzných vedných odborov. Sústreďuje sa najmä na publikovanie najnovších výsledkov vedeckého výskumu bádateľov zo Slovenska i zo zahraničia. AHP uverejňuje príspevky v slovenskom, českom alebo niektorom svetovom jazyku.

AHP uverejňuje najmä vedecké štúdie a odborné články, ďalej polemiky, materiály, dokumenty, recenzie, anotácie, glosy z histórie a príbuzných vedných odborov a správy, týkajúce sa vedeckého a spoločenského života.

AHP vychádza dvakrát ročne. Uzávierka prvého čísla je vždy k 15. marcu a druhého čísla

vždy k 15. septembru príslušného kalendárneho roka.

Vedecké štúdie a odborné články posudzujú dvaja nezávislí recenzenti, ktorých určí redakčná rada a ktorých posudok je podkladom pre rozhodovanie redakčnej rady o zaradení príspevku do AHP. O zaradení ostatných príspevkov rozhoduje redakčná rada na návrh predsedu redakčnej rady.

Za obsah jednotlivých príspevkov zodpovedajú ich autori. AHP uverejňuje aj príspevky a názory, ktoré nemusia byť v súlade s mienkou všetkých členov redakčnej rady. Nevyžiadané príspevky nevraciamy.

Prosíme autorov, aby dodržiavali nasledovné spôsoby popisu dokumentov:

1. Knihy / Monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov : podnázov (nepovinný)*. Poradie vydania. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania. Rozsah strán.

Ak sú traja autori oddelujú sa pomlčkou. Ak je viac autorov ako traja uvedie sa prvý autor a skratka a kol. alebo et al. ak je to zahraničné dielo. Prvé vydanie sa v citačnom popise nemusí uvádzať.

Príklad:

TIMKO, J. – SIEKEL, P. – TURŇA, J. *História nášho rodu*. Bratislava : Veda, 2004. 104 s.

2. Článok v časopise Prvky popisu:

Autor. *Názov. In Názov zdrojového dokumentu (noviny, časopisy)*. ISSN, rok, ročník, číslo zväzku, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

STEINEROVÁ, J. Princípy formovania vzdelania v informačnej vede. In *Pedagogická revue*. ISSN 1335-1982, 2000, roč. 2, č. 3, s. 8 – 16.

3. Článok zo zborníka a monografie.

Prvky popisu: Autor. *Názov článku. In Názov zborníka*. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture*. Pavel Zedníček. Lednice : Mendel

University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

4. Elektronické dokumenty – monografie.

Prvky popisu: Autor. *Názov* [Druh nosiča]. Vydanie. Miesto vydania : Vydavateľ, dátum vydania. Dátum aktualizácie. [Dátum citovania]. Dostupnosť a prístup.

Príklad:

SPEIGHT, J. G. *Lange's Handbook of Chemistry* [online]. London : McGraw-Hill, 2005. 1572 p. [cit. 2009.06.10.] Dostupné na internete: <http://www.knovel.com/web/portal/basic_search/display?_EXT_

5. Príklad na heslo zo slovníka (Encyklopédie)

Slovenský biografický slovník. II. zväzok E-J. Zodp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Krajňák Michal, s. 228 – 229.

6. Odkaz na archívny dokument. Prvky popisu:

Archív (zaužívaná skratka), názov fondu, signatúra (príp. inventárne číslo, krabica, č. mikrofilmu a pod.), špecifikácia dokumentu

Príklad:

SNA Bratislava, Národný súd, II. A 880-881, osobný spis G. Fritza. BArch Berlin, R 70 Slowakei / 216, správa z 15. decembra 1940. AACass Košice, Apoštolská administratúra Prešov, č. 3406/1939, list K. Körper Čárskemu z 29. 9. 1939.

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES
č. 1/2018, roč. 18

Jazyková úprava:

autori, Mgr. Veronika DRÁBOVÁ

Anglické abstrakty:

autori, Mgr. Erik ONDRIA a Ústav jazykových kompetencií CCKV, Prešovská univerzita
v Prešove

Zodpovedný redaktor:

doc. PaedDr. Patrik DERFIŇÁK, PhD.

Pre

Inštitút histórie na Filozofickej fakulte

Prešovskej univerzity v Prešove

a

Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu

Prešovskej univerzity v Prešove

Vydalo:

Vydavateľstvo Prešovskej univerzity

v roku 2018

Sadzba:

Marek SEDLÁK

ISSN 1336-7528

Evidenčné č. MK SR: EV 4274/11